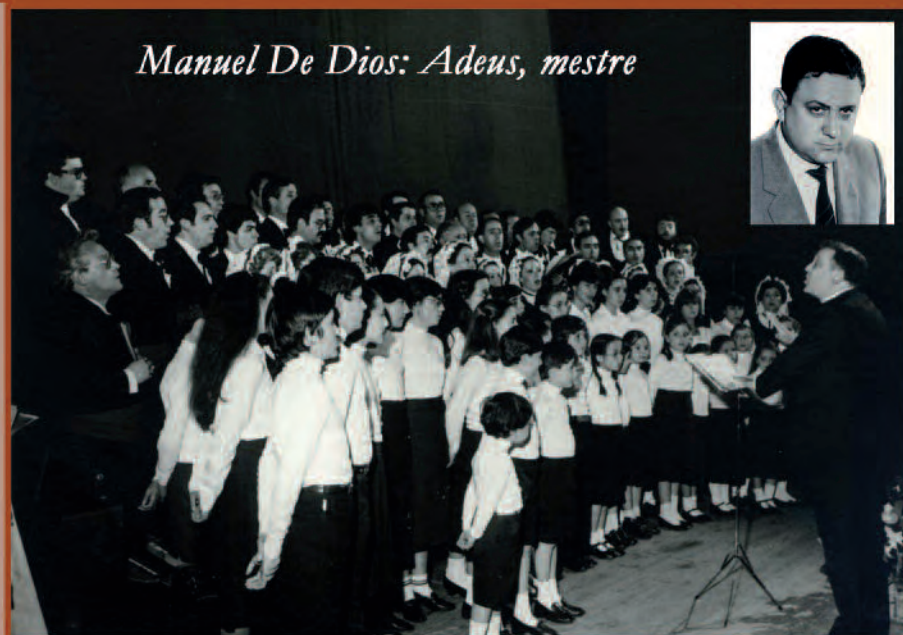




Ano 2010 · nº 9



Manuel De Dios: Adeus, mestre



Relevo na
dirección da
CORAL DE RUADA



Suplemento:
Coral De Ruada:
90 años

Revista Coral De Ruada

número 9 · ano 2010

COORDINADORES:

Emilio Rodríguez Portabales
Álvaro Iglesias Montes

COLABORADORES:

Delfín Caseiro Nogueiras,
Fernando Fernández Almuiña,
José Manuel Fernández Sobrino,
Gerardo Gómez Gómez "Chaparro",
Julio López Cid,
Concepción López Fernández,
Eladio Quevedo Almoína,
Manuel Rego Nieto,
Emilio Rodríguez Portabales,
Arturo L. Rodríguez-Vispo Rodríguez,
"Teixugo",
Xaquín Vales Rodríguez "Xocas",
Xoán Antón Vázquez Casas

FOTOGRAFÍAS:

Cedidas desinteresadamente por CORAL DE RUADA,
Suso Bahamonde,
Gerardo Gómez Gómez "Chaparro",
José Iglesias Fernández,
Celso Pereira Posa,
Emilio Rodríguez Portabales,
Xaquín Vales Rodríguez

RECENSIONES:

Auria (La Región),
Faro de Vigo (Ourense),
La Región,
O Sil, Vida (La Región),
La Voz de Ourense-La Voz de Galicia

ENDEREZO:

Rúa da Paz, 9. 32005 Ourense

PÁXINA WEB:

www.coralderuada.com

E-MAIL:

info@coralderuada.com

DEPÓSITO LEGAL:

OU-168/2004

Fotografías de portada:

2009: Concerto dos Amigos no teatro Principal
de Ourense (Celso Pereira Posa);
1976: Fotografía da Coral De Ruada, co coro infan-
til, dirixida por Manuel de Dios;
Fotografía de Manuel de Dios (E. Schreck);
2002: Fotografía de Juan José Rumbao
(Emilio R. Portabales); 2009: Fotografía de Xoán
Antón Vázquez Casas (Emilio R. Portabales).

Sumario

- 3 A xeito de limiar (José Luis Baltar Pumar)
4 Saúdo do Presidente da CORAL DE RUADA
(Eladio Quevedo Almoína)
5 Relevo na dirección artística (erp/aim/CDR)
9 Colaboracións: Dende Villa Joaquina ó teatro
Principal (Eladio Quevedo Almoína)
11 Colaboracións: "DE RUADA": El principio
(Arturo L. Rodríguez-Vispo Rodríguez)
13 Colaboracións: Negra sombra: Lembrar aos
que se foron... (Manuel Rego Nieto)
15 Colaboracións: Efemérides (Julio López Cid)
16 Colaboracións: Os Enxebres da Troya
(José Manuel Fernández Sobrino)
21 Colaboracións: O Pedrón de Ouro 1990 para
DE RUADA (Xaquín Vales Rodríguez "Xocas")
33 Anecdótico da CORAL: Capítulo cuarto
(Gerardo Gómez Gómez "Chaparro")
38 Visitas: Alfredo Enríquez Badas (erp/CDR)
40 Gravación con Brañas Folk
(erp/Emilio Rodríguez Portabales /CDR)
43 Discografía propia (VII)
(Emilio Rodríguez Portabales)
46 Análise musical: Nun probe portal
(Xoán Antón Vázquez Casas)
49 In memoriam: Rafael Lorenzo
e Manuel de Dios
(erp/Eladio Quevedo Almoína /CDR)
56 Recanto Literario: Raíces, Birlos,
País de Marabillas, Chairó
(Concepción López Fernández)
58 De Coña: Humor gráfico (Almuiña);
Outra aventura en Zarautz (Teixugo)
61 Persoeiros da CORAL DE RUADA:
O Cuco de Velle: Unha vida de música
(Delfín Caseiro Nogueiras)
74 Actividades da CORAL DE RUADA:
Ano 2009 (aim/erp/CDR)
83 A Xunta de Goberno informa (cjhm/erp/CDR)

Suplemento nº 5:

CORAL DE RUADA: 90 anos
(erp/CDR)

A opinión dos colaboradores non ten
por qué coincidir necesariamente coa da Xunta
de Goberno da Coral De Ruada.



A xeito de limiar

Preséntovos un novo número da revista “CORAL DE RUADA” que ten un carácter extraordinario, xa que esta veterana agrupación está a celebrar o seu 90º Aniversario.

Botando unha ollada ás súas numerosas actividades, un queda abraiado pola ampla variedade das mesmas e a gran dignidade coa que as levan adiante. Parafraseando o dito popular poderíamos recoñecer aquilo de que a CORAL DE RUADA é algo máis ca unha Coral. Comproben vostedes mesmos se o que digo é certo ou non: edición de revistas e libros, organización de exposicións e certames corais, organización da Romaría de Oseira, institución do Premio Xabier Prado “Lameiro”, recuperación de cantares de cego e pezas teatrais... sen descoidar, por suposto, os seus ensaios e as actuacións por toda a xeografía peninsular. Todo isto soamente é posible contando, como contan, cun gran grupo humano dirixido por unha laboriosa e eficaz Xunta de Goberno.

Felicidades, unha vez máis, e que nos sigan agasallando a todos coas súas fermosas cantigas durante moitos anos máis.

José Luis Baltar Pumar
Presidente da Deputación de Ourense

Saúdo do Presidente

Queridos Amigos:

Con gran satisfacción, diríxome a vostedes para presentar un novo número da nosa revista, que, por xentileza da *Deputación Provincial de Ourense*, chegará aos seus queridos Amigos, institucións culturais, bibliotecas, centros galegos, etc.

Comezarei facendo un pequeno repaso dos aspectos máis salientables da vida da CORAL DE RUADA desde a publicación da revista anterior:

En primeiro lugar quero manifestar a miña gratitude e a de tódolos coralistas a **Juan José Rumbao Requejo**, que nos deixou despois de nove intensos anos á fronte da dirección artística de DE RUADA. Teño a convicción de que será lembrado coma un dos grandes directores da CORAL. Foi substituído por **Xoán Antón Vázquez Casas**, quen contará co coralista **Álvaro Iglesias Montes** como Subdirector.

Nos últimos meses de 2009 tiveron lugar os actos máis importantes deseñados para a celebración do noso 90º Aniversario: Exposición, baixo o lema “Sete voces para a Coral De Ruada”, celebrada no Centro Cultural da Deputación (Edificio Simeón) nun primeiro momento e no Auditorio Municipal posteriormente; edición dun libro do coralista Xaquín Vales titulado “Primeira viaxe a Andalucía do Coro De Ruada”; distribución masiva, co xornal “La Región” dun CD conmemorativo, con moitas das primeiras gravacións da CORAL DE RUADA; nova xeira por Andalucía, con concertos en Córdoba e Sevilla; concesión á CORAL DE RUADA, por parte da Real Academia Galega de Belas Artes “Nosa Señora do Rosario”, da Medalla “Marcial del Adalid” na súa categoría de Ouro.

Como sempre, ofrecemos concertos por toda a xeografía galega: Vilanova dos Infantes, A Estrada, A Coruña, Pedornes (Oia), A Guarda, Vila de Cruces, Cea, Vigo, Ourense... Participamos nos actos de entrega do “Grelo de Ouro” en San Domingos de Bonaval (Santiago de Compostela); nos actos de homenaxe ao mestre D. Luís Taboada, recentemente falecido; na festa de recreación histórica “Bela Auria”; gravamos unha cantiga co grupo de gaiteiros “Treixadura” e cos outros tres Coros Galegos



Históricos, participamos en tres programas da Televisión de Galicia (Eirado, Alalá e Programa especial do Día de Galicia)...

Por outra banda, organizamos, coa colaboración da Concellería de Cultura, Festas e Festival do Cine do Concello de Ourense, o <<IV Certame Internacional de Coros “De Ruada”>> durante as Festas do Corpus 2010 e que contou cos coros *Coral Isidoriana de León*, *Coral Santiago Apóstol de Vigo*, *Coral Polifónica de Berres (A Estrada)* e *Coral Polifónico de Viana do Castelo*. Tódolos concertos tiveron lugar na Igrexa de Santa María Nai.

Por suposto, ofrecemos os tradicionais concertos de Nadal e Reis 2009-10 na Igrexa de Santiago de Allariz, na Catedral de Ourense e na Igrexa de Santiago das Caldas, no barrio da Ponte, e tamén acudimos a Oseira para celebrar a Misa e Romaría dos Amigos.

Lamentablemente, ao longo deste tempo recibimos tamén moi tristes noticias, xa que nos deixaron persoas moi queridas na CORAL. Durante o ano 2009 deixáronnos **Manuel de Dios Martínez**, un dos directores senlleiros da CORAL DE RUADA; **Rafael Lorenzo Pérez “O gran Rafa”**, gran tenor dos primeiros anos da CORAL, e **Dolores Domuro Casas**, viúva de Isolino Canal Freire, un dos primeiros directores de DE RUADA. Terán unha especial lembranza na sección “In Memoriam” desta revista.

Quero agradecer a dedicación xenerosa do director, **Xoán Antón Vázquez Casas**, do subdirector, **Álvaro Iglesias Montes**, e de tódolos coralistas, homes e mulleres. Sen este traballo non sería posible levar adiante todas estas actividades.

Unha vez máis, grazas ós nosos fieis **Amigos** e ás institucións públicas (*Deputación Provincial de Ourense, Concello de Ourense, Consellería de Cultura, Xerencia do Teatro Principal, Cabido da Catedral, etc.*) e privadas (*Caixanova*) que nos apoiaron durante o ano 2009, agardando que o sigan a facer no sucesivo.

Unha forte aperta para todos vostedes.

Eladio Quevedo Almoína
Presidente da CORAL DE RUADA

Relevo na dirección artística

Nos primeiros días de setembro, cando se ía iniciar o curso 2009-10, **Juan José Rumbao Requejo** decidiu poñer fin á súa etapa de nove anos á fronte da dirección artística da CORAL DE RUADA. **Juan José Rumbao** chegara a DE RUADA en 2000 para suceder a **José María González Álvarez**, sendo presidente da CORAL **Manuel Rego Nieto**. Xa estivera na CORAL a mediados dos anos oitenta, sendo director **Manuel de Dios Martínez**, para facer labores de subdirección e de dirección do coro infantil.

Para describir o excelente traballo realizado por **Juan José Rumbao** nestes nove anos pensamos que o mellor é transcribir unha carta publicada no xornal “La Región” polo actual subdirector da CORAL **Álvaro Iglesias Montes**:



A foto de Juan José Rumbao xa está exposta na galería de directores da CORAL DE RUADA.

A Juan José Rumbao, ex director da Coral De Ruada

Despois de deixar a dirección da Coral, por decisión persoal túa, quero darche unha máis que merecida felicitación polo extraordinario traballo que fixeches ó longo dunha ampla etapa de nove anos.

Traballabas arreo nos ensaios, moi esixente co coro, espreméndoo e sacándolle todo o zume que podía dar. Coa túa constancia e insistencia, lograches obras que a priori parecían imposibles. Trátaches de mellorar, perfeccionar e ampliar o repertorio da música popular e polifónica galega, dándolle ás túas obras uns matices, afinación e interpretación cun estilo peculiar “made in Rumbao”, moi louvado e do agrado dos espectadores. Tamén conseguiches que a Coral De Ruada interpretase obras da polifonía universal, relixiosa e profana que moitas persoas souberon valorar positivamente.

Da túa man, Coral De Ruada acadou grandes éxitos en cidades de Galicia, España, Portugal e Francia, gravou o CD “Sempre De Ruada”, colaborou en varias gravacións (a última foi o canto das Chirimías da Catedral de Santiago con Brañas Folk). Fixeches arranxos e compuxeches varias cantigas que xa forman parte do repertorio da Coral (entre elas, os himnos de Oseira e do San Martiño).



1. *Nota da Coral De Ruada:* Esta carta apareceu na sección “Cartas al Director” do xornal “La Región” do venres 30 de outubro de 2009.

Como proba e testemuña de todo isto, aí queda o arquivo de partituras, a discografía da propia Coral e, por citar algúns concertos, o último de Nadal na Catedral (2008) e o dos Amigos no Teatro Principal (2009).

Ao lado destes valores artísticos, destaca a túa faceta humana. Fóra dos ensaios, eras xeneroso e desprendido co coro, con agasallos á conta do teu peto², como algunha cea, doces, licores, en Allariz, nas nosas viaxes, en Oseira... Foi che concedida a insignia de prata da Coral e pasarás, sen dúbida, á historia de De Ruada como un dos seus grandes directores, como Daniel González, Isolino Canal, Manuel de Dios ou José María González. Por todo felicidades e grazas.

Como deixa dito **Álvaro Iglesias Montes, Juan José Rumbao** xa figura na historia dos bos directores da CORAL, á que entrou e da que saíu discreta e elegantemente, o que non debe ser moi doado se analizamos polo miúdo a historia de DE RUADA ao longo destes noventa anos.

Pero a vida segue e a Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA tivo que acometer o labor de cubrir o posto vacante. Pensouse nunha persoa que tivese unha gran preparación musical e que, ao mesmo tempo, se identificase coa historia, o repertorio e o xeito de facer de DE RUADA. E, sorprendentemente, resultou bastante máis doado do que pensabamos inicialmente e deseguida atopamos a **Xoán Antón Vázquez Casas**, un músico de excelente preparación musical, a pesar da súa xuventude, cun amplo currículo que podería resumirse do xeito seguinte:

Estudou nos Conservatorios de Música de Ourense, Barcelona, Santiago de Compostela (Profesor Superior de Solfexo), Madrid (estudios de dirección de orquestra e coros) e Vigo (Profesor Superior de Composición). É profesor de Fundamentos de Composición no Conservatorio de Ourense dende o ano 1997. Pertence á Asociación Galega de Compositores dende o

ano 2002, onde ven estreando obras con regularidade. Ten sido galardoado no concurso de composición coral “Cidade de Vigo” 2001. O seu catálogo compositivo abrangue máis de 200 obras, comprendendo obras sinfónicas, para banda, música de cámara (dúos, tríos, cuartetos, quintetos e sextetos, para variadas composicións instrumentais), música coral (a catro, cinco e 6 voces mixtas, e tamén v. i.) e solista (piano, guitarra, órgano, etc.).

Ademais, demostrou un gran coñecemento e afección pola música popular e polifónica galegas, base do repertorio da CORAL DE RUADA. Por outra banda, tamén manifestou a súa admiración pola obra dos ex-directores da CORAL, como **Daniel González, Antonio**



Foto de Xoán Antón Vázquez Casas na súa presentación na CORAL DE RUADA.



Xoán Antón Vázquez Casas coa CORAL DE RUADA despois do primeiro ensaio.

2. Nota da C.D.R.: A última mostra desta xenerosidade é que a súa foto enmarcada que se atopa na galería de directores, realizada no estudio de E. Schreck, foi custeada por el mesmo.



Xoán Antón Vázquez Casas dirixindo en concerto, por primeira vez, á CORAL DE RUADA no teatro Principal de A Estrada (Pontevedra)..

Jaunsarás, Manuel de Dios, Juan José Rumbao, e outros músicos máis ou menos relacionados con DE RUADA, como **Raúl Rodríguez Pazo, José Ramón Estévez, José Fernández Vide, Gerardo Salgado Valdés**, etc.

A Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, de acordo co novo director, acordou nomear subdirector ao coralista **Álvaro Iglesias Montes**. **Álvaro**, formado musicalmente no Seminario de Ourense, ingresou como funcionario de carreira no corpo Profesores Diplomados en E. X. B. mediante oposición de Música, realizou diversos cursos de especialización e pedagogía musical (método Dalcroza, método Kodaly, ortofonía, curso de canto, etc.), formou e dirixiu coros infantís e xuvenís en varios colexios. Ademais é director da Coral de Coren e do coro da parroquia de N^a. S^a. de Fátima. Deste xeito quedaba conformada a nova dirección artística da CORAL, na que todos temos posta gran ilusión.

Xoán Antón Vázquez Casas e **Álvaro Iglesias Montes** debutaron como director e subdirector, respectivamente, da CORAL DE RUADA na Catedral de Ourense, durante a Misa celebrada o venres, 2 de outubro, festividade dos Anxos Custodios, patróns dos Corpos e Forzas de Seguridade do Estado³.



Álvaro Iglesias Montes recibindo a insignia de prata da CORAL DE RUADA de mans do presidente Eladio Quevedo.

3. O día 19 de setembro de 2009 -despois da dimisión de **Juan José Rumbao** e antes da entrada de **Xoán Antón Vázquez**- a CORAL DE RUADA tivo que actuar en Valadares (Vigo) debido a un compromiso adquirido con anterioridade. Nesa ocasión dirixiu DE RUADA o ex-director **José María González**, quen aceptou xenerosamente facerse cargo da dirección até que chegase un novo director. **Xoán Antón Vázquez** e **Álvaro Iglesias** debutaron -como director e subdirector, respectivamente- na Misa da Catedral indicada. O día 17 de outubro **Xoán Antón Vázquez**, coa colaboración de **Álvaro Iglesias**, dirixe á CORAL DE RUADA en concerto por primeira vez, foi no teatro Principal de A Estrada (Pontevedra). O día 11 de novembro a CORAL DE RUADA ten que actuar no teatro Rosalía Castro da Coruña convidada polo coro irmán Cántigas da Terra e é dirixida por **Álvaro Iglesias** ante a imposibilidade de facelo o director a causa de compromisos adquiridos con anterioridade á súa entrada en DE RUADA. Dende esta última data volve a normalidade e dirixe a CORAL **Xoán Antón Vázquez**, coa colaboración de **Álvaro Iglesias**.

A prensa local fíxose eco deste relevo, ofrecendo o currículo do novo director de DE RUADA e unha entrevista na que expón os seus proxectos nesta nova etapa.

Xosé Antón Vázquez sustituye a José Rumbao en la dirección artística de la Coral de Ruada

La Voz

OURENSE | Aprovechando el inicio del nuevo curso, la Coral de Ruada ha realizado un relevo en la dirección artística. Así, Xosé Antón Vázquez Casas asumirá el puesto que hasta ahora ocupaba Juan José Rumbao. El responsable de la nueva etapa de la Coral de Ruada es un ourensano, que cuenta con una sólida formación musical y que inició sus estudios musicales en el Seminario de Ourense, continuando en los conservatorios de música de Ourense, Barcelona, Santiago de Compostela, Madrid y Vigo. A lo largo de su trayectoria compaginó la dirección de varias corales —Coral Renfe de Monforte y Alecrín da Troya, entre otras—



Vázquez Casas asume la dirección de la Coral de Ruada | SANTI M. AMIL

con su labor como compositor y profesor del conservatorio de Ourense. Su catálogo cuenta con más de doscientas obras. En la nueva etapa, contará con Álvaro Iglesias Montes como subdirector de la Coral de Ruada.

OURENSE

24 de octubre

SÁBADO, 10 DE OCTUBRE DEL 2009 | www.lavozdegallicia.es



PROTAGONISTA Antón Vázquez

Director de la Coral de Ruada

«A coral de Ruada apostou polas nosas costumes cando iso tiña unha gran carga simbólica»

» L2

ENTREVISTA | JUAN ANTÓN VÁZQUEZ CASAS
DIRECTOR DA CORAL DE RUADA

«Tentarei levar a De Ruada ao maior nivel que poida»

O substituto de Juan José Rumbao na dirección quere manter todo o repertorio dos 90 anos de historia da coral

Cándida Andaluz

OURENSE | Juan Antón Vázquez Casas, ourensán de 46 anos de idade, é o novo director da coral De Ruada tras a marcha da dirección de Juan José Rumbao, por causas persoais.

—«Cal é a súa experiencia no mundo das corais?»

—«Abrangue moitos anos. Comecei na Valenzá no coro que agora é Auria Canta pero que naceu con outro nome, por iniciativa do párroco. Practiquei no conservatorio de Ribadavia no seu coro e logo fun a unha coral de Monforte. Tras diversas direccións, acudín a Madrid ás clases de García Asensio na dirección de orquestra e de Adrián Cobo na dirección coral. Tomei unhas clases moi importantes e interesantes na visión coral no máis alto nivel. Son profesor no conservatorio de Ourense e levo cinco anos dirixindo a rondalla coral de A Troya.

—«Como é a súa disposición cando lle comentan a posibilidade de dirixir a De Ruada?»

—«Cando me chamaron xa pensaba que era unha posibilidade aberta, pois coñecía que buscaban a alguén. O único que pedín é que se aceptara a compatibilidade coa dirección da coral Alecrín de A Troya.

—«Que supón para vostede esta coral?»

—«A coral De Ruada está considerada como a mellor coral de Ourense. Un grupo histórico galego cunha dilatada trayectoria de noventa anos.



Vázquez Casas afronta con ilusión unha nova etapa | RAÚL SAINZA OLAS

An longo deste tempo pasou moita xente interesante [relata a presenza de todos os directores]. Grandes directores e grandes coralistas. Xente que deu o mellor de si polo que é o canto popular galego e de todo o mundo. Sobre todo en momentos nos que apostar pola fala, pola traxe e polas nosas costumes tiña unha grande carga simbólica.

—«Que aportará vostede á formación?»

—«Desde o primeiro momento centréime en coller a tesmella que deixou Juan José Rumbao, que é moi alta. Trácarei de estar á altura das circunstancias e de levar á coral de Ruada —dentro das miñas posibilidades— o maior nivel que se poida levar como símbolo do mundo coralístico tradicional galego. Que pasemos moi bo momentos entre nós como integrantes, como co público que veña as ac-

tuación. Estou envorcando a que esto teña o maior grado artístico. E tamén no goce persoal dos membros. Sei que efectivamente logo está o día a día, e os ensaios, e aínda que hai que levarlo con bo humor porque estamos para gozar da música, surdirán cousas de todo tipo.

—«Como se define como director?»

—«A miña dirección esta influída polos meus estudos de Madrid con García Asensio e Adrián Cobo. É unha dirección técnica. No meu caso quero reflectir como fíron gravadas as pezas de autores vivos con actuación é amoldarme a como a entenderon. Podo aportar aparte o amor pola música, o amor por Galicia e polo folclore e tentar manter todo o repertorio que se foi fraguando ao longo dos 90 anos da historia da coral.

12
A. M. e. S. S. S.

Ourense

» ALDA

SÁBADO, 10 DE OCTUBRE DEL 2009

DENDE VILLA JOAQUINA Ó TEATRO PRINCIPAL

Setenta anos de peregrinaxe dunha sala de ensaio a outra, dunha sede administrativa prá de máis alá, dende Villa Joaquina ó Teatro Principal. E xa contamos vintedous anos ó abeiro do teatro na rúa da Paz, dende finais de 1988. E fican atrás nomes coma os de **José Fernández Borrajo, Manuel de Dios, Francisco Domínguez, Julio Francisco Ogando Vázquez, Javier Luís Jurado Luque, Manuel Rego Nieto, José María Santos González Álvarez, Juan José Rumbao Requejo**. E fican atrás problemas, mediados dos anos sesenta a piques da desaparición, principios dos noventa a marcha de varios coralistas, diferentes proxectos, distintas sensibilidades; mais tamén alegrías nos numerosos premios e recoñecementos recibidos, nas festas de convivencia cos “Amigos da Coral” nas romarías de Oseira. E máis vivo ca nunca, o espírito de “De Ruada”, a polifonía popular galega e foránea, que frutifica nun arquivo de máis de cincocentas obras da cultura musical da terra, nunha Coral de preto de cincuenta voces e dez instrumentistas: órgano, piano, gaita, zanfona, e percusión.

E tantas lembranzas dos derradeiros vinte anos..., a homenaxe ó poeta ourensán **José**



O Coro DE RUADA naceu en “Villa Joaquina”, na avenida de Zamora, en outubro de 1918.



A Coral DE RUADA ten o seu local social no ático de teatro Principal dende finais de 1988.

1. *Nota da Coral De Ruada:* Eladio Quevedo Almoína foi cantor, bailarín, gaiteiro (discípulo de Virxilio Fernández), zanfonista... da Coral De Ruada dende os anos cincuenta. Dende 2002 é o noso presidente.



O vicepresidente primeiro, Emilio Rodríguez Portabales, impoñéndome a insignia de Ouro da Coral DE RUADA.
[Foto: Celso Pereira Posa.]

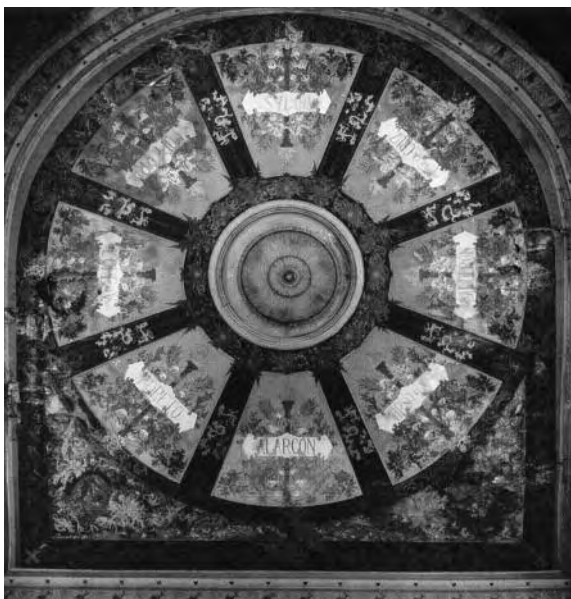
Ángel Valente no ano 90; o disco “Paxoliñas e cantos de Nadal”; a inauguración do teatro Principal o 30 de xaneiro de 1992, despois da súa restauración; en 1993 o noso 75º Aniversario coa edición dun libro sobre a historia da CORAL, a participación no programa de TVE en Galicia “Desde Galicia para el mundo”; en 1995 a gravación do CD “Cando o Miño chega a Ourense”, coa casa discográfica Edicións do Cumio; a homenaxe ó bailarín ourensán **Rey de Viana**; no 1996 por terceira vez no Festival Intercéltico de Lorient...

No 2002 recaeu en min a responsabilidade de presidir a Xunta de Goberno, e non sendo quen de gaba-las excelencias da Coral durante estes anos, tan so unha recensión dos feitos que son e foron feitos.

No 2003 os concertos homenaxe a **Alexandre Bóveda**; o día 17 de maio de 2004, Día das Letras Galegas, o dedicado a don **Xaquín Lorenzo “Xocas”**; no 2005 o CD recompilatorio “Sempre De Ruada”. En 2006 e na cidade bretona de Quimper a actuación nun

concerto de **Cárlos Núñez**; a reedición das cantigas gravadas en 1929 baixo o título “Coro De Ruada: Escena coral galega”; no 2007 a organización do I Certame Internacional de Coros “De Ruada”, e vai prá súa cuarta edición e sinalar que no “Concerto dos Amigos da Coral De Ruada”, incluído na programación do III Certame, colaboraron a excoralista **Cristina Pato** e o grupo **Brañas Folk**. Neste concerto tiveron o honor de recibila insignia de ouro da CORAL DE RUADA e o diploma de Coralista de Honra. O día 1 de outubro do 2009, novo director, **Xoán Antón Vázquez Casas**; e a traxectoria que non cesa, nova xeira por Andalucía, os tradicionais concertos de Nadal e Reis en Allariz, Catedral de Ourense e Igrexa de Santiago das Caldas...

Camiño dos cen anos e coa vista posta nun 24 de xuño do 2019; e polo que a min respecta, sempre ó servizo da CORAL ata que os coralistas queiran ou ata que o corpo aguante, pois tantos anos nas súas ringleiras foron o mellor dos pagos.



“O teito da sala de espectadores estaba decorado cunha composición xeométrica e floral, pintada sobre lenzo, que a voz popular atribuíu, sen fundamento, a Parada Justel.”

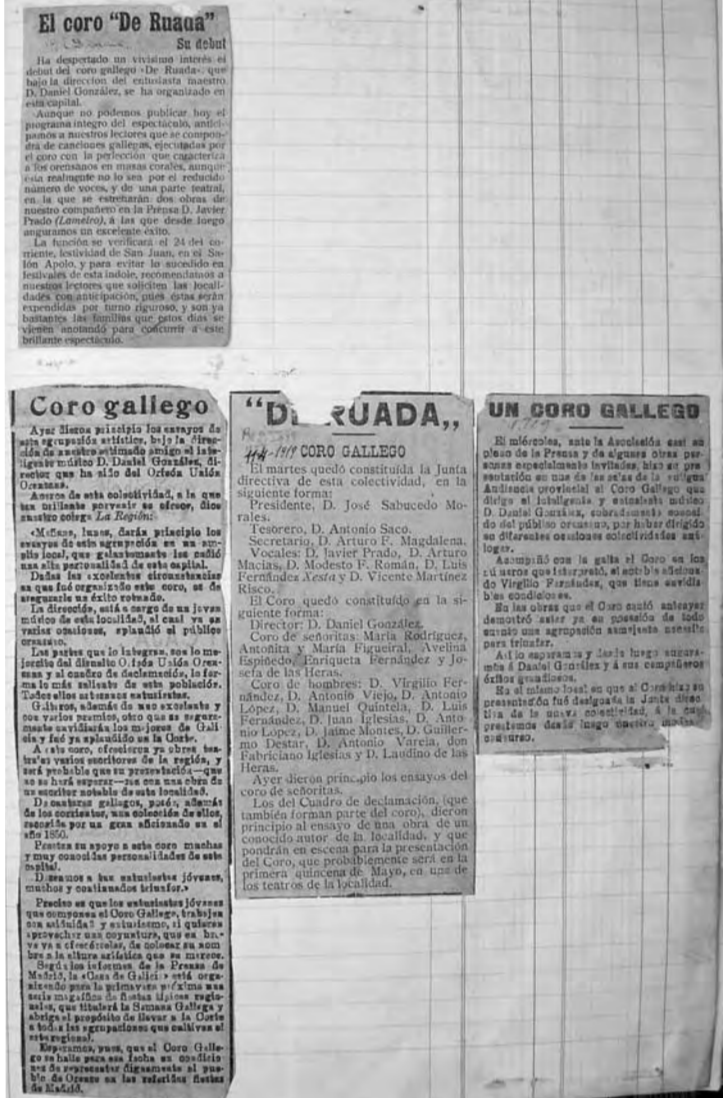
y ni acaba, ni puede acabar la historia del Teatro Coliseo de la Paz, sin la “Coral De Ruada”, sin “De Ruada” con sede ya en el Principal, sin “De Ruada” coro gallego, el principio allá por casi los locos años veinte y en competencia con el coro de “Os Enxebres” de Alejandro Rodríguez Cobelas, David Rodríguez y Victoriano Encinas, y años después con la rondalla “Os trovadores” de Isidoro Guede y el escritor Luis Madriñán Neira, que así lo cuenta don Marcos Valcárcel en “A cidade da xeración Nós”.

“DE RUADA”: el principio

Sorprendente la repercusión ciudadana ya desde aquel 15 de Octubre de 1918 en que se constituye como coro masculino al son de la gaita. Se respiraba una inusual expectación en el todo Ourense, no sólo en los ambientes culturales, también en la calle. Como director escénico Fabriciano Iglesias Abella, Virxilio Fernández González como “gaiteiro” y tenor solista, el escritor y poeta Xavier Prado “Lameiro”, Cesáreo Eire Santalla y el pintor aguafuertista Julio Prieto Nespereira, sus socios fundadores. Los medios escritos se hacían eco de cada paso de “De Ruada” desde el mismo momento de su creación, asistiendo a sus primeros ensayos, la selección de voces, las pruebas corales y de declamación con inusitado fervor. El día 8 de Abril de 1919, se constituye su Junta Directiva, presidida por don José Sabucedo Morales y formada por don Antonio Saco como tesorero, don Arturo F. Magdalena como secretario, y don Javier Prado, don Arturo Macías, don Modesto F. Román, don Luis Fernández Xesta y don

Vicente Martínez Risco, personajes de relevancia en la ciudad y que contribuyeron, indudablemente al éxito inicial de la coral ourensana. Se preveía su presentación en público a mediados del mes de mayo con la representación de dos piezas teatrales de Xavier Prado “Lameiro”, “Luis de Castro-mouro” y “Na corredoira”, por el cuadro de declamación, que también formaba parte del coro, compuesto este último por, el de señoritas, María Rodríguez, Antoñita y María Figueiral, Avelina Espiñedo, Enriqueta Fernández y Josefa de las Heras, y el de hombres por don Virgilio Fernández, don Antonio Viejo, don Antonio López, don Manuel Quintela, don Luis Fernández, don Juan Iglesias, don Jaime Montes, don Guillermo Destar, don Antonio Varela, don Fabriciano Iglesias y don Laudino de las Heras, que escribían los reporteros de la época, que ellos con tratamiento de don y ellas que a palo seco, que si los denuncian a la ministra Aído..., y dirigidos todos ellos, y ellas, por don Daniel González.

1. Nota da CORAL DE RUADA: Arturo L. Rodríguez-Vispo Rodríguez é avogado e colaborador habitual na edición ourensá (La Voz de Ourense) do xornal La Voz de Galicia.



Primeira páxina do dossier elaborado por Virxilio Fernández. Contén as primeiras recensións de prensa sobre a Coral DE RUADA no ano 1919.

Cantos de ruada, pandeiradas, rianxeiras, foliadas, acompañados instrumentalmente por gaita, tamboril, ferreñas, pandeiros, triángulos, ferriños y hasta por un corno do Entroido. E o himno galego de Veiga. El debut se produjo finalmente el día 24 de Junio de 1919 y en el Salón Apolo, abarrotado de público y con necesidad de localidades supletorias. Del éxito se hace eco, durante días, la prensa ourensana, ya por sus habituales colaboradores, ya por entusiastas lectores, a cada cual con mayor barroquismo y ensortijamiento: “De Ruada ofrecieron delicadísimos cantares que permanecían en la lejanía agreste de nuestras montañas o avariciosamente guardados en el encanto de nuestras riberas, sin que la melancolía de los unos ni la cascabelera alegría de los otros interesase a la ciudad...”, lo que no dejaba de ser verdad.

El seguimiento de la prensa ourensana, y el reconocimiento de la gallega, es continuado a lo largo de sus primeros años de andadura, conse-

cuencia de sus precoces laureles, ya en su primera gira por Galicia en el mismo 1919, La Coruña, Vigo, Santiago, Ferrol, Lugo, Pontevedra, Monforte, Carballino, Mondariz, Celanova, Allariz y Verín, ya en su presentación en Madrid durante la Semana Gallega celebrada en la Casa de Galicia a finales de Mayo de 1920.

Ovaciones y mejor crítica para casi un centenar de años.

y se cerraría en falso la calle de la Paz al nº 9, pues no todo es el cine, el Peripepe, el Bar Orellas, la Milo o la Coral De Ruada, si, cuando menos, no hacemos una referencia a la Sociedad Filarmónica Orensana, en reconocimiento a la labor de promoción y divulgación de la música clásica que lleva a cabo y de la que ya nos daba primeras noticias don Vicente Risco al describir nuestro teatro, el Teatro de la Paz, en su “Geografía del Reino de Galicia. Provincia de Orense” al recordarnos que en aquel “hay sesión diaria de cine y es el preferido para veladas, funciones de aficionados y para los conciertos que organiza la Sociedad Filarmónica, que funciona desde 1918”, Sociedade Filharmónica historiada también por Rivas Villanueva en el indispensable y tantas veces citado “O Principal, Historia, Recuperación e Lembranza”, y que escribe que el concierto con el que inicia su andadura la Sociedad es el del virtuoso violinista pontevedrés Manuel Quiroga, del que se da cuenta páginas atrás; un segundo, también patrocinado por la Sociedade Filharmónica, del propio Quiroga compartiendo escenario con su mujer, la excelente pianista Marta Leman, del que se ocupa el periódico “O Tío Marcos da Portela” en su edición del 21 de Marzo de 1919; y un tercero protagonizado por la Asociación de Música de Cámara de Barcelona, dirigida por Rabentós. Transcurridos tiempos de intermitente silencio, la Sociedad Filarmónica Orensana fue refundada en 1947, siendo su primer presidente Antonio Jaunsarás.

Negra sombra: Lembrar aos que se foron...²



Pídeme o Presidente de De Ruada, Eladio Quevedo, que escriba un artículo pra nosa Revista. E dime que sexa obxectivo. Non. Non poido ser obxectivo, cando me lembro dos que perante os dous mandatos que tiven –o primeiro de seis anos como directivo e o segundo como Presidente– na nosa querida Coral. Pois a ialma encólle-seme ao recordarllos.

Os que se foron pra o Alén. O Álvaro de Dios, o José Ramón Vázquez, o Servando Ellacuriaga, o Barreto, o Agapito, o Guillermo Díez, o Fernando da Audiencia, e tantos e tantos que xa non me lembro pois aos meus setenta e oito anos cumpridos a memoria escomenza a fallar. E que me disculpen as familias dos que esquezo... O Manolo de Dios..., ¡cómo iñoralo!. O Manolo Abel excelente coralista.

Co Manolo de Dios fixemos unha viaxe a Madrid inolvidable no ano 1973, no abril. Cantou a Coral no Teatro da Zarzuela en homenaxe a os irmáns Barreiros. Logo no Pazo da Zarzuela aos entón Príncipes de España (eu como carlino que son, non fun á Zarzuela), no Centro Galego de Madrid. Foi unha viaxe inolvidabel. Manolo non quería

ir, pois o seu carácter –non é censuralo- non llo aconsellaba. Mais foi.

O Álvaro de Dios era un verdadeiro santo que tiña que serenar os ánimos dos coralistas/as, cando o Manolo co seu xenio –xenio como director e poeta, e como persoa- dáballe un plantón ao coro nalgúns ensaios.

José Ramón Vázquez, veciño meu perante moitos anos, foi coralista con don Daniel González (antes fora Orfeonista co mestre Vide), e eu rescateino cando me nomearon Presidente e nomeino Vice-presidente. José Ramón era home de paz. Dos vellos coralistas co Pingallo, co Pepe Rebollo “Chiripa”, con tantos... Íl colaborou intensamente na conmemoración do 75º Aniversario da Coral ao meu carón. Puxemos as fotografías de todos os directores nas paredes da nosa sede. Tivo a idea de que fixéramos uns pratos, que logo de pedir presupostos, acabáronse encargando en Portugal, po mediación de un vello amigo meu de Viana do Castelo. José Ramón, levaba no seu corazón, bó e xeneroso, a De Ruada. E cando finou, pedinlle a monseñor Araujo, grande amigo meu e

1. *Nota da Coral De Ruada*: Por expreso desexo do autor, respéctase o texto tal e como el o escribiu, sen aplicar a actual normativa.

2 *Nota do autor*: Manuel Rego Nieto, foi directivo e Presidente da Coral De Ruada e posee a Insiña de ouro e brilantes dista senelleira agrupación.



Actuación da Coral DE RUADA no Teatro da Zarzuela de Madrid en homenaxe aos irmás Barreiros (1973).

admirador da Coral, que presidira a Eucaristía na igrexa de M^a Auxiliadora.

O Servando Ellacuriaga Tesouro, oriundo das terras do ribeiro compaxinaba o seu posto como funcionario do Instituto Nacional de Previsión, polas mañás, e polas tardes traballaba en La Región. Foi un home bó, grande pai de familia numerosa e incorporéino, cando se xubilou, á directiva e tivo con don Miguel Ángel González García, coengo-Archiveiro da Basílica-Catedral de San Martiño de Ourense, na confección dun fermoso libro no se recollía a historia da nosa Coral. Melquisedeq Barreto e Agapito, foron dous corralistas mañíficos, asemade de moi boísimas persoas, e que sentía a De Ruada no seu corazón de ourensán sen dobrez.

Guillermo Díez, estivo pouco tempo e tocaba o tambor. Fora compañeiro meu na Academia Bóveda onde fixo o Peritaxe Mercantil. Uníanos a vella amizade dos anos mozos. Boa persoa. Como tamén Fernando, que traballaba como Secretario da audiencia e co que coincidín na etapa primeira miña con don José Fernández

Borrajo como Presidente. Era unha moi boísima persoa que nas xuntanzas da directiva, puña o seu bó saber que era moito.

E seguramente esquézome, como xa dixen, de algúns máis, corralistas eles na longa etapa de Manolo de Dios como director.

Quixen lembrar, brevemente, aos que se foron pro Alén. E con estas pobres liñas recordalos e agradecerlles o que fixeron por De Ruada. A vida e así, e imos pasando –nistes casos que lembro– facendo camiño ao cantar. E entonar pros meus adentros, deslabazadamente a nosa Rosalía: “Cando penso que te fuches/ Negra sombra que me asombra/ Eres a estrela que brilas/ i eres o sol que me asombra/. Se cantan es ti que cantas/ se choras es ti que choras/ i e o murmurio do río/ i e a noite/ i é a aurora...”

Efem3rides

Hubo un tiempo, remoto
ya cu3n remoto, amigos... Era
un tiempo esperanzado,
que hemos perdido para siempre.
Entonces, la ciudad
a3n no ten3a rincones
de piedras milenarias, a3n ten3a
aquietados remansos, donde el alma
se arregazaba, donde el alma
soslayaba los siglos, escuchando
el canto de los p3jaros,
que hemos perdido para siempre:
plazuelas con cruceros,
con fuentes, con silencio;
calles estrechas, casas con escudos
y lentos soportales
donde la sombra acariciaba
como una mano humedecida...
Hab3a unos hombres puros.
Puedo decir sus nombres.
A3n conmueven el aire, como un viento
cargado de promesas:
Vicente Risco, Ernesto
G3mez del Valle, Antonio
Tovar, Manuel de Dios,
Arturo Baltar. Eran
hombres llenos de buena voluntad.



Vicente Risco (retrato de Jos3 Conde Corbal).
Ernesto G3mez del Valle y Arturo Baltar (retrata-
dos por Manuel Prego de Oliver).

Una tarde de abril,
un abril
que ya jams recobremos,
con tanta primavera en las entra3as
de la tierra, con tanta
primavera brotando a borbotones
por todos los resquicios de la vida,
que el aliento de las muchachas era
como un aroma de glicinas.
Aquella tarde, aquellos hombres
dijeron sus canciones, sus poemas,
sus esperanzas, su silencio;
pretend3an legarnos, pretend3an...
(aquella tarde eran posibles
-palpables todav3a-
todas aquellas cosas
que hemos perdido para siempre).

Vicente Risco, Ernesto
G3mez del Valle, Antonio
Tovar, Manuel de Dios,
Arturo Baltar. Hombres
de buena voluntad.
Sus nombres a3n conmueven
El aire como un llanto. Para siempre
en honda paz reposen.



Antonio Tovar y Manuel de Dios.

Os enxebres da Troya

Por la gran popularidad que consiguieron como integrantes de una masa coral pontina existió la creencia que el grupo «Os Enxebres» da Troya se habían formado dentro de la sociedad Y no es del todo exacto. Sus mayores éxitos los lograron representando a *El Puente*. Pero habían surgido al otro lado del Miño, en el *Orense* clásico.

El término enxebre traducido al castellano equivale a puro, castizo y en realidad así, como auténtico grupo gallego, se consideraban los que formaban este coro orensano con sede social en la trastienda de la *Peluquería Custodio* situada en la calle de la Paz, frente al *Teatro Principal*. El local era suficientemente amplio y hasta tenía salida a la calle de Lepanto, la calle paralela, la de arriba que conduce a la puerta principal de la Catedral.

El grupo se había formado antes de la guerra y mantenía una fuerte rivalidad musical con otra agrupación grande orensana, *La Coral de Ruada*, con la que tenían determinadas diferencias por considerar que ésta disfrutaba de mayores apoyos oficiales, estaban más cerca de la gente importante de la ciudad, mientras «Os Enxebres» eran gente más modesta. «De Ruada» ensayaba en un local próximo al Colegio de las Carmelitas.

Era presidente de «Os Enxebres» Lino Valencia, un personaje destacado de la sociedad orensana del momento. Ya lo estaban pasando mal en los tiempos próximos a la guerra ante el nerviosismo, la tensión que se mascaba en el ambiente. Era muy complicado en aquellos momentos disponer de tiempo y humor para acudir a los ensayos. Máxime teniendo en cuenta que «Os Enxebres» se surtía de orensanos muy modestos de *El Puente*, La Lonía, Mende, Seixalbo y por supuesto del centro.

La crisis, las dificultades, fueron difíciles de superar, acusó cansancio Lino Valencia y lo dejó y acabó haciéndose cargo de la presidencia Argimiro Prieto, el yerno de Custodio, que estaba ya al frente de la Peluquería de la calle de la Paz, donde ensayaban los componentes del coro. Pero, definitivamente, en aquel 1936 se deshace el coro como consecuencia del fallecimiento del presidente Argimiro Prieto y, fundamental, por los avatares de la entrada de la Guerra Civil, que, entre otros factores, se lleva al frente a varios de los jóvenes que participaban en el grupo. .

Para *El Puente*

Pasados unos años, ya en los cuarenta, antiguos coristas se reunieron y estudiaron la posibilidad de recuperar «Os Enxebres». Entre ellos estaban los pontinos Luis do Rairo y Machete, con Juan da

1. *Nota da Coral De Ruada*: José Manuel Fernández Sobrino é periodista e escritor, tamén é vocal da Xunta de Goberno da Coral DE RUADA. É autor do libro “La vida en A Ponte hasta 1960 - De las viñas al asfalto” (Deputación de Ourense, 2010), no que figura este artigo.

Lonia y otros, como el antiguo director David Cid, «O Burata». Y toman la solución de pedir ayuda a la *Sociedad Artística La Troya* que acepta acogerlos. Y nombran presidente de la agrupación al doctor Rodríguez Portugal, uno de los dos médicos —el otro era don Oscar Montero— que consultaban en *El Puente*. Hubo un tercero, Antonio Fernández Carnicero, hermano del farmacéutico, pero al estallar la guerra y ser jefe de los Comunistas de *Orense*, tuvo que escapar a Cuba.

De esta forma «Os Enxebres» cruzan el Miño y se incorporan a *La Troya*, llevados de la mano del nuevo presidente que forma directiva y recuperan lo que quedaba de material, bombo, gaitas y tamboril. Y es entonces cuando el doctor Rodríguez Portugal toma su primera decisión importante, que es hacerse cargo de los gastos del nuevo vestuario del grupo y ampliación de instrumentos. Empiezan los ensayos con el mismo empeño y esfuerzo de los buenos tiempos anteriores, echándole todo el valor que siempre hizo falta para que sus componentes, obreros, albañiles, profesionales modestos identificados y sacrificados por la música se trasladaran a *El Puente* a pie y luego salir para sus domicilios en diferentes lugares orensanos, ya de noche. Y allí estaban en primera fila, por citar a algunos de casa, los entusiastas pontinos los Machete, Calollo, Chicho Custodio, Luis do Rairo... a los que se sumaban bastantes vecinos más.

En realidad aquello encajaba bien en la sociedad recreativa pontina, que ya tenía de siempre su murga y su rondalla desde los tiempos en que estaba instalada en el primer piso de la casa de Lisardo, en la calle de Queipo de Llano y pasando luego a la Casa Ogando, un poco más arriba, y más tarde a un local de la carretera de Santiago, encima de los almacenes de Menendez.

Aquello mejoró el ambiente y hasta se incluyó un grupo de declamación, con pequeñas obras teatrales que intercalaban en los conciertos, preferentemente escritas por el popular Javier Prado Lameiro, que había sido uno de los fundadores de *La Coral de Ruada*. Por cierto que para sacar esto adelante, apareció un personaje llegado de tierras del norte de Lugo, junto a Ribadeo, llamado Manuel Díaz, que tomaría como sobrenombre el de su parroquia de origen lucense, Seixadelo, que se encargaría de poner en marcha este grupo teatral.

Todo esto ocurría cuando *La Troya* también mejoraba y se trasladaba a una nueva sede, amplia, con varios pisos en la casa de la calle de Las Caldas, abajo, frente a la Plaza de Abastos, que les alquilaba el tan popular como solvente conocido como señor Veleiro y que con el paso de los años heredaría la familia Fernández Borrajo

Un curioso conflicto

Claro que no todos los socios profesaban la misma simpatía al dichoso coro. Algunos de ellos, inquietos, los consideraban unos pesados, unos pelmas con los ensayos, ya que les molestaban cuando estaban jugando la partida. Mucho más cuando después de cantando y repitiendo en la planta superior, decidieron bajar a donde estaban la mayoría de los socios que era mucho mas confortable. Y eso si que ya no lo soportaban los de las cartas y el dominó.

Total, que protestaron con tal fuerza que lograron que se sometiera a votación si era conveniente o no que la sociedad mantuviera a «Os Enxebres» como cosa propia. Se convocó una reunión bajo el mandado del presidente de *La Troya* Luis Couto y se votó «si o no» a la continuidad del coro dentro de la sociedad.

Reunidos todos, debidamente sentados en asamblea extraordinaria, llegaba a última hora Aníbal de Cudeiro, chofer de CAMPSA, el que después de aparcar como pudo su camión de bidones de combustible, se incorporaba tarde a la reunión. Y por ese motivo se quedó de pie, sin tener donde sentarse.

«Vamos a ver —dijo el presidente— que se pongan de pie los que quieren que *Os Enxebres* se vayan». Contaron. «Ahora contamos a los que están sentados, que entendemos esos son los que quieren que *Os Enxebres* sigan en La Troya». Asombroso. Había el mismo número. Empatados. «¿Y como resolvemos este problema» preguntaba el señor Couto.

Fue entonces cuando intervino Aníbal de Cudeiro que dice «un momento señor presidente, que a mi me contaron como contrario a *Os Enxebres* porque estaba de pie, pero si estaba de pie es porque

no tengo asiento, de modo que haga el favor y mi voto es como si estuviera sentado, para que *Os Enxebres* sigan».

De esta forma original se votó la continuidad, que «Os Enxebres» continuaran siendo de *La Troya*.

Adelanta con el coro

Aquello estaba marchando. Volvió a ser director el que ya lo era en los tiempos de la calle de La Paz, David Cid «O Burata». Los coristas ponían tal empeño que si a donde acudían a cantar era concurso, necesariamente había que ganarlo; y si era sólo dar un concierto, había de salir perfecto. Tenían autentica vocación cantante, estaban entusiasmados y orgullosos con lo que hacían.

A «Burata» vino a sucederle otro director llamado don Juan, que había sido sacerdote pero lo había dejado para casarse, con gran afición y conocimientos musicales, pero que tenía algunos detractores. Sus mayores críticos eran algunos componentes más meticulosos, más sensibles a la manera de cantar, ya que le reprochaban que el ritmo que imponía a las interpretaciones era un tanto cansino, lento, influenciado por su antigua vinculación a la música sacra.



Os Enxebres en el Teatro Losada en 1948.

La elección de las obras

Como es fácil suponer era el director el que elegía las obras a ensayar y presentar. Giraban en torno a música popular gallega, pero también daban entrada a obras polifónicas de diferentes autores. Tuvo especial éxito una compuesta por el maestro Fernández Vide titulada *Saudade* y varias de Montes. Por cierto, una de ellas dedicada por el autor a la muerte de su hija en la que llamaba la atención de los intérpretes aquellos momentos en que con dos voces distintas imitaban el toque de campanas «a difuntos».

Sólo sabían ganar

Claro que no todo era felicidad. En aquellos tiempos de la postguerra había determinadas diferencias entre los coristas jóvenes y los mayores. Y un día, tras una salida a Leiro, se armó un fenomenal alboroto a la vuelta porque resultó que habían desaparecido de la bandera dos lazos, uno de José Antonio y otro de Calvo Sotelo. Acabó por superarse el cabreo, pero tardó lo suyo. Y es que fue imposible aclarar que podía haber sucedido.

Apoyados en el gran empeño general por hacer las cosas lo mejor posible, celebraban de manera entusiasta sus regresos con el habitual primer premio. Así, dos consecutivos que ganaron en el certamen gallego de Vigo. Al llegar a *El Puente*, Machete, el pirotécnico, se encargaba de anunciarlo con el disparo de bombas de palenque para conocimiento general. Y el disgusto cuando en otra edición ese mismo primer premio fue para *La Coral de Ruada*.

La prueba evidente del «mal perder» que tenían, fue en un certamen en Lugo. Daban por hecho que eran los mejores. Actuaron y se fueron satisfechos a cenar mientras el jurado quedaba deliberando. Estando en plena cena, llegó el presidente con la «mala nueva» de que «sólo nos han dado el segundo premio». El personal se enfadó de tal manera que interrumpieron la cena, abandonaron el local dejando la comida en los platos...

Mano a mano con La Coral de Ruada

Un año se decidió que *Orense* estuviera representada en un certamen de corales a celebrar en Madrid. O *La Troya* o *De Ruada*. Se decidió convocar un concierto en el Xesteira y el que resultase mejor, viajaría haciendo uso del dinero de la taquilla para abonar los gastos. Y es que en aquellos años –finales de los cuarenta– era tal la aceptación que el concierto de celebró a teatro lleno.

Los pontinos no tuvieron suerte y los jurados eligieron a *De Ruada*. De nuevo el cabreo y encoquinados, tomaron una determinación: «nos tamen imos a Madrid, inda que sexa pagando o viaxe do noso bolsillo».

Dicho y hecho. Allá se fueron a cantar al Retiro madrileño las dos piezas obligatorias y a mostrar su grupo de baile. Pero en el momento de partir se presentó un serio problema. El autocar que les mandó la empresa *Los Americanos*, de *El Puente*, a pesar de ser el mayor, solamente tenía treinta y ocho asientos y los que viajaban eran cincuenta. Echaron mano de varias lonas y doce de ellos viajaron sentados arriba, en los bancos y sobre el techo del autobús. Cuentan viajeros consultados que el retorno lo iniciaron dos días más tarde, después de una fiesta de despedida en el *Hostal Norte* frente a la estación, donde se alojaron hasta las tres de la mañana, y llegaron a *El Puente* a las cinco de la mañana del día siguiente. Veintiséis horas de autobús, sobre aquellos asientos y por aquellas carreteras....



Os Enxebres en el Cuartel de San Francisco en 1947.

Pero había merecido la pena vivir aquella experiencia. Porque, a mayores, pudieron girar una visita todo el grupo al periódico ABC, conocer sus instalaciones y grabar un disco en Radio Nacional de España. Lo sorprendente fue que los llevaron a un estudio que tenía en medio un extraño y gran aparato, un extraño mueble que por lo visto era para grabar el dichoso disco. Cuando terminaron alguien preguntó que cuanto tiempo pasaría hasta ver editado el disco y les dijeron que varias semanas, pero si esperaban un momento ya podrían escuchar la grabación. Aquel extraño mueble era un gran magnetofón que por supuesto ninguno de los componentes del coro había visto nunca. Y con expectación y sorpresa sonaron para ellos las interpretaciones que acababan de hacer.

De verbena en Vigo

Con motivo de un viaje a Vigo para intervenir con otras agrupaciones en un concierto al aire libre en el Parque de Castrelos, autorizaron a los componentes del grupo de *El Puente* a disfrutar de una gran verbena que se celebraba a continuación, advirtiéndoles que a las dos y media de la mañana regresaban sin demora.

En aquel viaje sorprendió un poco que uno de los coristas, Andrés Iglesias, apareciera con un elegante maletín de mano, que entonces nadie usaba, pero que él estrenaba en este viaje.

El caso fue que Aquilino Romasanta y Chicho Custodio que se lo estaban pasando en grande comentaron «quen dice as duas e media, dice as tres, así que imos quedar un pouco mais». Pero al notar que no veían a compañeros por lado alguno, decidieron ir a toda prisa no sea que Julio, el droguero, que iba al frente de la expedición y que tenía «muy malas pulgas», diera orden de partir y los dejara en tierra. Llegaron y se encontraron con todos dentro y encima del autocar, menos Julio, que no disimulaba su enfado y Andrés, sin el maletín, que esperaban en la acera.

Ya sabían lo que les quedaba a aquellas horas. Los primeros asientos del autobús denominados «berlina» estaban destinados a las mujeres; luego, los siguientes «interior» para los hombres y los que no cupiesen, habían de subir y viajar sobre el techo del coche. Algo siempre molesto, pero más a las tres de la madrugada.

Chicho entró en el autobús y vio un asiento sobre el que estaba el maletín de Andrés y cuidadosamente lo cogió y lo colocó en el pasillo, ocupando él el asiento libre. No tardó en subir Andrés y se encaró con él «porque ise asiento está ocupado» respondiendo Chicho «os asientos ocupanse con un viaxeiro sentado e non con un maletín». Se originó una bronca bajando del coche muy enfadado Andrés con su maletín en la mano y diciéndole al jefe del grupo, Julio, que él se quedaba en tierra. Aquilino Romasanta, compañero inseparable de Chicho Custodio y siempre guasón, siguiendo la broma y que estaba esperando a subir a la zona elevada comentó «Andrés, si tu te quedas, eu tamén».

Total, que al ver la situación, Julio, que estaba harto, fuera de sí y muy cabreado, subió al coche y ordenó partir. Pero en el momento de arrancar, Romasanta echó a correr y se encaramó en la escalera que llevaba el coche atrás para acceder a los «asientos» de arriba, quedando solo en la acera Andrés con su maletín en la mano viendo como la expedición partía..

El desconcierto, entre bromas y disgusto de todos, se rompió cuando recorridos unos kilómetros les adelanta un taxi y da señales de parar al autobús. Y baja de él Andrés con el maletín en la mano y Julio, el directivo, baja del autobús. Los dos hablan fuerte en la acera y de pronto Andrés suelta «non hai dereito, pero non vou quedar eiqui, de modo que viaxo enriba» Se fue hacia la escalera y grito a los de arriba «collerme ese maletín que agora subo» y lo lanzó por los aires. Los de arriba, sorprendidos, no les dio tiempo a reaccionar y el maletín volvió a caer a la carretera, con tan mala suerte que le cayó al supercabreado Julio en la cabeza, con lo que el enfado que tenía ahora ya era «el no va más», por el «pitorreo» generalizado del personal. Entró en el coche y lanzó un «¡veña, vámonos dunha puñetera vez!», mientras Andrés corría a coger el maletín de la carretera y con el coche en marcha a engancharse en la escalera y subir como pudo hasta todo lo alto...

O Pedrón de Ouro 1990 para DE RUADA

Á memoria de Manolo de Dios (1930-2009)

Un dos galardóns que os integrantes da Coral DE RUADA e o que daquela era o seu director, Manolo de Dios, recibiron con máis agarimo e tiveron en máis estima na súa longa traxectoria artística foi o Pedrón de Ouro, probablemente polo seu vencellamento á padronesa casa da Matanza na que morou os últimos anos e onde morreu a escritora Rosalía de Castro. Velaquí os prolegómenos da concesión do premio e maila crónica xornalística daquela intensa xornada primaveral na que se entregaron os prezados galardóns.

1. Prolegómenos

O primeiro adianto informativo sobre o premio aparecido na prensa local auriense, publicao o xornal *La Región* o domingo 29 de abril de 1990¹, desvelando que a coral ourensá foi galardoada co Pedrón de Ouro correspondente ao presente ano. Comenta ademais no encabezamento que o Pedrón de Honra lle foi concedido a Bibiano Fernández-Ororio Tafall, un galeguista histórico residente en México desde había moitos anos e que desenvolvera numerosos traballos sobre Galicia, participando no seu día na redacción do Estatuto de Autonomía de 1936. Recoñece o diario auriense que *De Ruada* conta cunha extensa traxectoria dentro da música polifónica, eido no que acadou un salientable lugar entre os coros galegos. O diario ofrece de seguido uns datos sobre a histórica agrupación, a partir da súa fundación e o comezo das actuacións no ano 1919 –baixo a dirección de Daniel González–, pola xeografía española e países europeos, así como destacadas intervencións en América, a última en Venezuela. Remata a información coa referencia de estar dirixida por Manolo de Dios desde hai máis de tres décadas.

A nova da concesión deste galardón á *Coral De Ruada* enche de satisfacción a Isidoro Guede, o veterano crítico musical deste xornal que tamén exercera de ruadista nos anos mozos, ao seu regreso dunha longa viaxe por Europa, que amosa a súa satisfacción ao remate dun artigo publicado na súa columna de opinión denominada “Panorama”:

Esa agrupación ejemplar que centra todas sus ilusiones en el cultivo de nuestra música, que canta nuestras bellas canciones y lleva por doquier a[e]l perfume de los “alalás” aéreos y misteriosos y las profundas meditaciones del ser gallego en la variada colección de nuestro cancionero. Reconforta el reconocimiento de los méritos de “De Ruada” y pone esta noticia, en el ánimo, una esperanza de que, al menos a través del arte, podemos encontrar el refugio consolador al huir de las tristes mise-

rias que nos acosan sin piedad en una época en que la política, en su forma más fea, nos persigue y nos amenaza. Enhorabuena a “De Ruada”².

Dezaseis días máis tarde daquela primicia informativa, ese mesmo diario vai dedicar outra media plana a ampliar a celebrada noticia que foi moi ben acollida na súa cidade³. Nunha sinopse incluída ao comezo do artigo, o xornal ourensán concreta que o vindeiro domingo 20 de maio, nun solemne acto a celebrar na localidade de Padrón, os membros do padroado Pedrón de Ouro farán entrega do galardón que leva o seu mesmo nome, á masa coral ourensá *De Ruada*. Nese mesmo acto, o galeguista histórico Bibiano Fernández-Osorio Tafall recibirá tamén da man da fundación o premio Pedrón de Honra 1990, polos numerosos servizos prestados a Galicia como presidente da Asemblea dos Concellos Galegos e pola súa participación na redacción do Estatuto de Autonomía de 1936.

Salienta o artigo no seu comezo, que o mencionado galardón naceu para premiar ás persoas ou entidades que se teñan distinguido en calquera dos campos da cultura galega, e que nesta vixesimo-sétima edición decidiu por unanimidade concederlle este prezado premio á *Coral De Ruada*. Entre os motivos para a concesión, sinala:

- A longa e dilatada historia da coral ourensá ao servizo do máis xenuíno folclore galego e o seu vasto labor realizado a prol do patrimonio musical popular deste pobo.
- O vencellamento histórico da Coral coas grandes figuras da cultura galega do século XX.

A continuación, incide novamente nas súas actuacións por toda a xeografía española, varios países europeos e americanos e na súa extensa traxectoria na música polifónica, ocupando un destacado lugar entre os coros galegos. No epígrafe dedicado ao Pedrón de Honra 1990, o daquela presidente da Fundación padronesa, Gustavo Santiago Valencia, fai fincapé no labor desempeñado polo premiado durante máis de vinte e cinco anos ao servizo das Nacións Unidas e ao fronte do Comité Central de Autonomía de Galicia.

Pasa a ofrecer, de seguido, unhas declaracións do presidente da agrupación premiada co Pedrón de Ouro:

José Ramón Calvo Cid, presidente de la coral “De Ruada”, mostró su satisfacción y agradecimiento por la distinción de “alto nivel” concedida por este patronato, mientras hizo una breve memoria de la labor desarrollada por la coral ourensana.

Asimismo hizo p[la]usible la labor del actual director Manuel de Dios, de quien dijo que “durante los treinta y tres años que lleva al frente de la coral polifónica le ha imprimido una impronta personal que les ha servido para alcanzar el reconocimiento popular”.

Remata o artigo co adianto dos actos a celebrar o vindeiro domingo na vila padronesa polo padroado e maila Consellería de Cultura.

Continuando co seguimento informativo por boa parte da prensa de Galicia atopamos, no día da entrega dos premios, ao diario santiagués *El Correo Gallego* que destaca no seu titular que a Coral ourensá *De Ruada* recibe hoxe o Pedrón de Ouro 1990⁴. Informa o rotativo que o acto vaise celebrar na Casa-museo de Rosalía de Castro, na Matanza (Padrón), no que tamén se lle fará entrega do Pedrón de Honra, creado para premiar o labor a prol da cultura galega dos galegos ou non galegos residentes fóra de Galicia, ao galeguista histórico Bibiano Fernández-Osorio Tafall. Anuncia que o mantedor dos actos será Antonio Fraguas, director do Museo do Pobo Galego, e que está previsto que asistan o conselleiro de Cultura e Xuventude, Daniel Barata Quintas, acompañado pola directora xeral de



Ilust. 1: Pergameo do Pedrón de Ouro (1990).
[Foto: Emilio R. Portabales]

Cultura, Paz Lamela Vilariño. O xornal santiagués ofrece, como fixera anteriormente *La Región*, un resumo dos méritos que concorren nos galardoados, para rematar informando que os actos comezarán ás 11.2[3]0 horas coa celebración dunha misa en honor dos Mártires de Galicia, a celebrar na Igrexa de Santiago, en Padrón, e ás 13 h. terá lugar unha ofrenda floral de homenaxe a Rosalía de Castro para, a continuación, facer entrega dos galardóns da edición de 1990 na Casa-museo da poeta.

Varias páxinas de *La Región* dese domingo dan noticia de que a *Coral De Ruada* recibirá hoxe o Pedrón de Ouro en Padrón⁵. O diario centra a atención informativa dos lectores nunha pequena nota na primeira páxina, a modo de chamada, conforme se lle concede o galardón pola súa longa traxectoria artística a prol da música galega. Despois de citar aos seus fundadores e mailo ano de presentación ante o público, recolle que acadou numerosos premios, pero que este satisfai especialmente aos seus membros [*Ilustración 1*].

O MENU-DO-DÍA da segunda páxina dálle os parabéns a *De Ruada* polo premio, anunciando que ás 11.30 h., o conselleiro de Cultura e Xuventude, Daniel Barata, preside os actos de entrega dos galardóns na localidade padronesa.

Na páxina 11 á que nos remitía a recensión da primeira, aparece unha ampla información ao respecto, na que se destaca o significado deste premio como recoñecemento do pobo galego por ter levado a Coral, a diversos lugares do mundo, os aires e cantares da nosa Terra. Nel recóllense diversas anécdotas acontecidas na agrupación ao longo dos anos, contadas por veteranas coralistas, baixo o titular de: <<La coral “De Ruada”: una familia artística y tradicional>>. O artigo vai acompañado dunha fotografía do seu director Manolo de Dios dirixindo á Coral no Paraninfo do Instituto Otero Pedrayo, que outra vez corresponde á actuación do mes anterior na homenaxe ao poeta ourensán José Ángel Valente.

O diario coruñés *La Voz de Galicia* dedica integramente á Coral a súa última páxina de tódalas edicións dese domingo, nun extenso artigo do xornalista Alfredo Vara que, anos antes, fora membro da Xunta de goberno desta agrupación. O seu longo titular lémbrale aos lectores os setenta anos de dedicación de *De Ruada* á música de Galicia, que serán recoñecidos hoxe co Pedrón de Ouro⁶. Nel expóñense os motivos que levaron ao xurado a concederlle o galardón, salientando xa no subtítulo a súa vinculación histórica coas ilustres figuras da cultura galega do século XX, comezando pola súa primeira Xunta directiva constituída na primavera de 1919, da que formaban parte Antonio Saco y Arce, Javier Prado “Lameiro”, Luis Fernández “Xesta” e Vicente Martínez Risco.

Dieciocho voces componían aquel primer coro que dirixía Daniel González y que inmediatamente iniciou la tarea de <<recollida, estudio e depuración>> del patrimonio musical gallego. Sintomáticamente, su primer punto de destino fue Trasalba, el pueblo donde tres décadas antes había nacido Ramón Otero Pedrayo –que escribiría en repetidas ocasiones sobre el coro– y donde, según la prensa del día, les atendió <<el culto profesor de primera enseñanza y notable poeta D. Antonio Noriega Varela y con él al frente pudieron recoger hasta catorce cantos distintos>>, entre ellos algunas <<espadeladas>>, canto de las campesinas cuando <<espadelaban>> el lino y que, según los recortes de prensa que cuidadosamente coleccionó durante décadas Virgilio Fernández, ningún coro había cultivado hasta entonces.

Prosegue o xornalista dando a coñecer datos das súas primeiras actuacións nas cidades galegas e dos multitudinarios recibimentos das institucións e do pobo ourensán ao seu regreso:

Al año siguiente realizaría su primera gira por varias ciudades gallegas, con tal éxito que a su regreso acudieron a recibirles a la estación alcalde, corporación municipal y un <<nutrido gentío que aplaudió y vitoreó a los triunfantes excursionistas>>.

Nun expresivo epígrafe titulado “A América”, resalta ao comezo a gravación dos seus primeiros discos no ano 1929, o mesmo ano no que tamén o facían Faustino Santalices e Modesto Sánchez como solistas do coro *De Ruada*. No ano 1931 terá lugar a súa primeira viaxe a América, acompañados por Salvador García Bodaño como directivo do coro e cronista do diario ourensán *La Zarpa*, que fundara e dirixía Basilio Álvarez; viaxe iniciado o 10 de marzo e que por mor do éxito acadado prolongouse ata o 7 de xullo, data na que atracaron no porto de Vigo. Logo dunha breve alusión ao silencio das voces durante a guerra civil, destaca a actuación no ano 1935 [1945] no teatro madrile-

ño María Guerrero e a posterior actuación para unha película do ourensán Cesáreo González nos estudos Suevia Films⁷. Sinala a continuación a nova personalidade e estilo que imprime a *De Ruada* a incorporación de Manuel de Dios nos anos 50 e a media ducia longa de discos que o coro ourensán gravou nas dúas últimas décadas, con letras do poeta Antón Tovar ou o escritor José Luis López Cid musicadas por Manuel de Dios, músicas de Ángel Barja ou Jaunsarás, incursións nas raíces históricas como as cantigas de Alfonso X, ou conexións con Portugal mediante varias pezas populares e outras de Xosé Afonso.

Á pegada de Manuel de Dios na Coral dedica un recadro na parte inferior da páxina, baixo o título de “El sello de Manuel de Dios”, que complementa o xa comentado texto que inclúe unha recente fotografía deste director dirixindo á laureada agrupación [Fotografía 1].

No destacado texto a dúas columnas, Alfredo Vara afirma que directivos, membros e simpatizantes da Coral coinciden en recoñecer que unha alta porcentaxe do nivel artístico acadado polo coro se lle debe en grande parte ao seu director Manuel de Dios, que lle imprimiu o seu estilo e personalidade. Así o realzaba o seu presidente José Ramón Calvo, que se declara entusiasmado co premio, compartindo ese fervor coa súa directiva e os membros do coro:

Manuel de Dios, que combina una categoría artística unanimemente reconocida con una extrema humildad, remitía todo el éxito al propio coro. <<Yo hoy estoy en esto y mañana no, pero el coro seguirá>> subrayaba, queriendo dar un aire de mera coincidencia temporal al trabajo de tres décadas, en el que ha contado con la colaboración de su hermano Álvaro, otro de los miembros de una familia de artistas, de la que otro eslabón es el pintor José Luis⁸.

Salienta finalmente o amplo historial de éxitos e galardóns nos seus setenta anos de existencia, que os levaron en tres ocasións a América e a distintos puntos de Europa, con citas periódicas no Festival Intercéltico de L’Orient e ao veciño Portugal.

Na páxina dedicada á comarca do Sar, a edición santiaguesa dese diario coruñés tamén ofrece información dos actos a celebrar ese día en Padrón, centrados na entrega, á unha e media da tarde, dos Pedróns de Ouro e de Honra á *Coral De Ruada* e a Bibiano Fernández Osorio. A concisa información vai acompañada dunha fotografía que amosa a punta dun cartel da Rota rosaliana situado no interior do peche dunha finca, que ben podería corresponder á Casa da Matanza. Anuncia que os actos da Fundación comezarán ás 11.30 da mañá coa celebración da Santa Misa na Igrexa Parroquial de Padrón, para de seguido depositar no Espolón unha ofrenda floral ante a estatua de Rosalía. Os actos proseguirán na Casa-museo onde se lle rendirá homenaxe á ilustre escritora do Sar, coa presenza do conselleiro de Cultura e Xuventude, Daniel Barata Quintas, e maila directora xeral, Paz Lamela Vilariño.

2. Entrega dos galardóns

La Región do día seguinte ofrece unha pormenorizada crónica dos actos desenvolvidos o día anterior en Padrón⁹, engalanando a súa primeira páxina cunha gran fotografía de Nieves Loperena na que aparece en primeiro plano Manolo de Dios dirixindo á *Coral De Ruada* diante do corredor da rosaliana casa da Matanza [Fotografía 2]; acompaña á foto unha recensión sobre o acto. O encabezado sulinado que aparece na mesma é o de “Emocionado recuerdo a Xaquín Lorenzo en Padrón”, por riba do expresivo titular: <<La Coral De Ruada recibió el “Pedrón de Ouro” 1990>>. Coméntase no texto de que a condecoración foi recibida polo director da Coral, Manuel de Dios, de mans do ex-director do *ballet* galego *Rei de Viana*. Ademais, fai referencia a que nese acto que tivo lugar na Casa-museo



Fotografía 1: A coral ourensá galardoada, dirixida por Manuel de Dios.
[Foto: Tino Viz, *La Voz de Galicia*, 20-5-1990]



Fotografía 2: Coral De Ruada cantando “Negra sombra” na Casa museo de Rosalía de Castro.
[Foto: Nieves Loperena, *La Región*, 21-5-1990]

Rosalía de Castro, tamén foi galardoado Bibiano Fernández Osorio-Tafall e que Antón Fraguas foi o encargado de explicar os motivos polos que se concederon os premios nesta edición, que no caso da coral ourensá foron, tal como constan no programa de man [ver anexo I na p. 30]:

- Pola súa longa e dilatada historia sempre ao servizo do máis xenuíno folclore de Galicia.
- Polo seu labor de recollida, estudo e depuración do patrimonio musical popular da nosa Patria.
- Por levar polo mundo a capacidade creadora do noso pobo a través de melodías e cantares que responden á nosa singularidade, como feito cultural diferenciado entre as nacións de Europa.
- E pola vinculación histórica da *Coral De Ruada* ás grandes figuras da nosa cultura do século XX.

Leuse a acta da sesión por parte do secretario e o mantedor dedicou unha emotiva lembranza ao etnógrafo Xaquín Lorenzo, falecido dez meses antes¹⁰, manifestando que “foi unha alma xunguida ao coro *De Ruada*, porque como o coro levaba a i-alma do galeguismo, el estaba sempre onde había un corazón que latexaba aos impulsos de Galicia”.

Esta información inicial vainos remitir á páxina 3 do diario, onde aparece unha detallada crónica dos actos celebrados o día anterior en Padrón, dedicando un completo epígrafe á entrega dos premios¹¹.

Rematada a lectura da acta da sesión onde se acordara conceder os premios Pedrón 1990 á persoa e institución mencionada, así como da designación do mantedor do acto, que recaera no doutor Antón Fraguas, premio Pedrón de Ouro 1984, este fixo unha emocionada lembranza do seu amigo Xaquín Lorenzo “Xocas”, do que tamén afirmou: “*Xocas* foi todo xenerosidade, el foi un adherido ao coro *De Ruada*, un membro útil pero desde fóra¹²”.

O mantedor fixo de seguido un pequeno percorrido polo historial da coral ourensá, explicando que “*de ruada* significa nome de festa popular, pero das festas populares máis ben organizadas en Galicia: as que tiñan pandeiro e canto”. Respecto do galardoado co Pedrón de Honra 1990, o galeguista Bibiano Fernández-Osorio Tafall, manifestou que “foi un dos políticos que máis traballou para conseguir o Estatuto de Galicia, aparte de ser un galego de sempre en tódolos lugares do mundo nos que estivo, que foron moitos a raíz das súas ocupacións na FAO”. Ao remate do discurso do doutor Antón Fraguas, procedeuse á entrega dos galardóns [Fotografías 3 e 4].



Fotografía 3 e 4: Entrega do Pedrón de Ouro 1990. Filgueira Valverde e o mantedor do acto, Antonio Fraguas.
[Foto: Nieves Loperena, *La Región*, 21-5-1990]

Un fragmento da crónica, situada no lateral dereito da plana e baixo o titular “Unha condecoración dirixida á alma de cada un”, o cronista dá conta aos seus lectores –no primeiro parágrafo– que a coral ourensá acudiu integramente a Padrón a recibir o Pedrón de Ouro 1990, así como que a devandita condecoración foille entregada polo ex-director do *ballet* galego *Rei de Viana* e recollida polo director da Coral, Manuel de Dios.

No segundo, reproduce un fragmento do discurso do mantedor, Antón Fraguas, do que se tirou o título da columna:

O Pedrón de Ouro é, para a Coral De Ruada unha condecoración máis, pois xa poseen moitas, pero é unha condecoración moi especial que vai dirixida á alma de cada un, porque todos esperamos que Galicia siga sentindo a súa música e amparándoa. Isto non significa que non saiba de outras.

Remata ese parágrafo co comentario de que o mantedor lembrou a importancia que ten a música popular galega na configuración e no sentir do noso pobo, incluíndo como remate o seguinte rogo para a agrupación coral galardoada: “Coro *De Ruada*, que disfrutedes e transmitades a quen vos escoite este sentido da Galicia que vive, pensa i é inmorrente”.

No terceiro parágrafo recóllense as palabras de agradecemento polo premio, con resposta do seu director Manolo de Dios:

Adico o premio a aqueles artistas que estremeceron o ar co seu canto, en 1919, e a todos vós que como eles sabedes apreciar o que de bon ten a nosa Terra. Que Santiago nos axude para que saibamos agradecérvolo.

Finaliza esta densa columna co comentario de que o acto rematou co canto do himno galego por parte da Coral, coreado polos asistentes, e que ao terminar trasladáronse a un restaurante a xantar.

Nas catorce edicións do luns 21 de maio, o xornal coruñés *La Voz de Galicia* salienta na súa primeira páxina que a *Coral De Ruada* e Bibiano Fernández-Ororio recibiron en Padrón os Pedróns de Ouro e de Honra¹³, actuando de mantedor literario o escritor Antonio Fraguas. Esta nova remítenos á páxina 18 do xornal dedicada a Galicia, na que o enviado especial ao acto encabeza a crónica cunha recensión na que destaca a emotiva cerimonia celebrada na padronesa Casa da Matanza onde Rosalía de Castro pasou os derradeiros anos da súa vida, e que desde hai tempo serve de escenario para a entrega dun premio que conta con vintese anos de historia. Resalta a actuación –como mantedor

literario— do polígrafo e escritor Antonio Fraguas, e que a lectura da acta do xurado efectuouna Avelino Pousa Antelo.

Recibiron os galardóns o director do coro ourensán Manolo de Dios, en representación da *Coral De Ruada*, e mailo primoxénito de Bibiano Fernández no nome do seu pai, que na actualidade —con 88 anos— reside en México.

Logo de facer alusión á misa na honra dos mártires de Galicia —que non consta en ningún xornal consultado que a coral ourensá premiada acompañara a eucaristía con cantos relixiosos— á que asistiron máis dunha centena de persoeiros pertencentes a diversos ámbitos da cultura e sen a presenza de autoridades, agás o alcalde de Padrón, Jesús Villamor, pasa a desenvolver a entrega de premios, o prato forte da xornada.

Baixo o epígrafe de “Emotivo discurso” e facendo referencia ao incesante rechouchío dun pardal, o cronista sinala que Antonio Fraguas centrou a primeira parte da súa intervención en glosar a historia da *Coral De Ruada*, nacida en Ourense no 1919, referíndose de seguido á “Alborada” sobre un poema de Rosalía, que desde o seu inicio formou parte do repertorio do coro e que fora composto nos xardíns desta casa, onde a solicitude da poeta acudía o gaiteiro Clemente Eiras, que lle puña música de gaita aos seus poemas. De seguido, fai alusión ao primeiro coro galego promovido polo boticario pontevedrés Perfeuto Feijoo —*Aires da Terra*— e á vergoña que padecían os seus cantores, que recuperaron o traxe rexional e que tiñan que agardar á anoitecida e ao baleiro das rúas para saíren enxebremente vestidos das súas casas e dirixirse ao Pazo de Lourizán, onde emocionaron a Montero Ríos e Unamuno.

Na segunda parte da súa intervención, referiuse a Bibiano Fernández como o amigo co que compartira moitas vivencias durante a pertenza de ambos ao Seminario de Estudos Galegos, aparecendo xunto ao histórico exiliado en diversas fotografías, nunha delas analizando o biólogo pontevedrés as enfermidades da pataca na Misión Biolóxica de Galicia, tarefa que compartiu coa de catedrático de Agricultura e director do Instituto de Pontevedra.

No último epígrafe da crónica, que leva por título “Agradecimientos”, refire que Antonio Fraguas salienta a faceta política do homenaxeado, aludindo á súa elección como alcalde de Pontevedra, presidente da súa Deputación e, máis tarde, deputado nas Cortes republicanas, destacando o seu labor como promotor do Estatuto de Autonomía. Tamén evocou o exilio de Bibiano, iniciado como catedrático da Universidade de México, ata a súa incorporación á ONU, onde ao longo de corenta anos interveu na resolución de diversos conflitos internacionais en varios continentes.

O seu fillo Fernández Arruti recolleu o Pedrón de Honra en representación da familia, asegurando que a lonxanía e a falla de saúde impedirán o desprazamento do seu pai desde México, expresando as súas dúbidas de que puidese regresar á súa Terra¹⁴. Asegurou que lle transmitira o seu pai o fondo agradecemento polo galardón, ratificando que a pesar da súa expulsión de Galiza despois da Guerra Civil, a súa condición de galego, soio galego, tiña guiado as súas décadas de traballo como funcionario da ONU, sempre fidel ao pensamento de Castelao, reflectido no seu libro *Sempre en Galiza*.

Sobre a entrega do Pedrón de Ouro á Coral, comenta o xornal que Manuel de Dios agradeceu o galardón no nome da *Coral De Ruada*, que interpretou a “Negra Sombra” de Rosalía e que pechou o acto co “Himno Galego”. Finaliza a crónica manifestando que os premiados recibiron as medallas e diplomas acreditativos e que celebraron un xantar de confraternidade cos membros da Fundación Pedrón de Ouro nun restaurante das proximidades.

O diario coruñés *El Ideal Gallego* tamén ofrece información deste acontecemento nun par de páxinas. Na primeira, reproduce unha fotografía da axencia *Efe* en tamaño grande na que o presidente da Fundación Pedrón de Ouro, o ourensán Gustavo Santiago Valencia, entrega o diploma do Pedrón de



Fotografía 5: Entrega do pergameo do Pedrón de Honra 1990.

[Fotos en *el Idel Gallego*, 21-5-1990]

Honra ao fillo do homenaxeado, J.A. Fernández Arruti [Fotografía 5], segundo consta na recensión que a acompaña, que leva por título: “El <<Pedrón de Honra>> para Fernández Osorio”. Informa, ademais, de que actuou de moderador [mantedor] o profesor Antón Fraguas, director do santiagués Museo do Pobo Galego, que fixo a presentación histórica da Coral e a semblanza de Fernández Tafall. Este resumo informativo remítenos á páxina 5 para o resto da información, nunha plana dedicada a Galicia na que -a dúas columnas-ofrece unha serie de datos da axencia *Efe* referentes aos premios e os premiados, baixo o título de: “El galleguista Fernández Osorio, galardonado por el Patronato <<Pedrón de Ouro>>”. Salienta no primeiro parágrafo que os premios Pedrón de Ouro e Pedrón de Honra foron entregados á coral ourensá *De Ruada* e ao galeguista histórico Bibiano Fernández Osorio-Tafall, respectivamente, nun acto celebrado onte en Padrón na Casa-museo de Rosalía de Castro. Acompaña ao texto a fotografía de José Ángel Fernández Arruti, fillo de Bibiano Fernández (1902-1990), que foi o encargado de recoller a distinción. Abunda a información de *Efe* en resaltar a figura do homenaxeado co Pedrón de Honra -que fora amigo e colaborador de Castelao-, polos grandes servizos prestados a Galicia, presidindo o Comité Central de Autonomía de Galicia e a Asemblea dos Concellos galegos que aprobaron o Estatuto de 1932, apoiando decididamente a celebración do plebiscito do Estatuto o 28 de xuño de 1936 sendo xa secretario de Traballo, ou o papel desenvolvido no exilio mexicano ao servizo das Nacións Unidas durante máis de 25 anos, valéndolle cando se xubilou a felicitación do secretario xeral do devandito organismo.

Sobre o galardón do Pedrón de Ouro á *Coral De Ruada*, sinala que se lle concedeu pola súa ampla historia ao servizo do folclore de Galicia e a súa vinculación ás grandes figuras da cultura galega deste século.

3. Celebración e coda

Rematados os actos, os participantes trasladáronse á localidade padronesa de Pazos para participar no tradicional xantar de honra co que se agasalla aos galardoados. No restaurante Scala tivo lugar, a partir das dúas e media, un concorrido banquete no que participamos os integrantes da *Coral De Ruada*, os membros do Padroado, seguidores e simpatizantes dos homenaxeados, así como persoeiros das nosas Letras e artistas como o santiagués Isáac Díaz Pardo [ver anexo II na p. 31]. Durante o xantar, o fillo do que fora o noso escenógrafo, Camilo Díaz Baliño, entregou a cada membro da Coral un medallón en cerámica de Sargadelos deseñado exclusivamente para este acto. No anverso, o relevo dunha parella danzando envolta nunha orla circular na que se le: “Pedrón de Ouro 1990” e no reverso, tamén en círculo, o nome dos premios e dos galardoados dese ano [Fotografías 6-7]. O artístico medallón vai esmaltado nas cores azul e branca características da cerámica de Sargadelos, coincidentes coas da nosa bandeira. O seu deseño case coincide co do prato decorativo da mesma fábrica pero dado a volta [C-8], que sitúo como colofón deste traballo.

Os cantos enxebres nas voces dos ruadistas, ás que axiña se uniron as dos asistentes amenizaron o xantar, no decurso do cal tiven a oportunidade de dialogar co meu compañeiro de mesa, o vello gale-



Fotografía 6-7: Medallón conmemorativo en cerámica de Sargadelos. [Foto: Xaquín Vales, 24-10-2010]

guista Avelino Pousa Antelo, secretario da Fundación Pedrón de Ouro, a quen lle enviei unha carta datada o 31 de maio dese ano, na que entre outras cousas lle comentaba:

Polo que puiden observar, a xente da Coral “De Ruada” quedou moi satisfeita da xornada do Pedrón de Ouro, e especialmente o noso director Manolo de Dios, pois segundo comentou, é un dos galardóns que ten en máis estima. Aos compoñentes do coro e tamén aos da Xunta Directiva agradoulles moito o excelente tratamento informativo dispensado ao devandito acto en toda a prensa galega. Por se non o tedes, mándovos fotocopias do publicado en “La Región”.

Como xa che comentara durante o xantar, o coro en pleno se despraza o vindeiro domingo a Lobeira, a cantar como tódolos anos na Romaría do Viso, e este en especial para homenaxear ao *Xocas*. As homenaxes, por desgracia, case sempre chegan tarde, e procuraremos cantar, da mellor gana posible, o famoso “Alalá” que D. Xaquín recolleu na súa bisbarra e que el tanto apreciaba; cada vez que o escoitaba emocionábase de tal xeito que choraba coma un rapaz.

Estes días ando rematando de le-lo seu libriño sobre “A nosa Señora do Viso”, editado no ano 1983 polo Patronato Otero Pedrayo, libro moi ben ilustrado e que atopo moi interesante a pesar das grallas de prensa que presenta e que, por certo, comeza cunha estrofa que Manolo de Dios lle engadiu ao mentado “Alalá de Lobeira”¹⁵.

O resto da crónica daquela inesquecible Romaría do Viso celebrada aquel domingo 3 de xuño de 1990, xa é abondo coñecida polos nosos lectores, ao formar parte do *Epílogo* dun traballo meu publicado como *Suplemento 1* da revista *Coral De Ruada*¹⁶, no que inclúo fragmentos do artigo xornalístico de Antonio Fraguas titulado “Homenaxe en Lobeira”, adicado ao seu amigo *Xocas*, así como a homenaxe póstuma a Xaquín Lorenzo naquela emblemática romaría. Mágoa que don Xaquín abandonase dez meses antes o mundo dos vivos e non tivese a oportunidade de gozar coa entrega do Pedrón de Ouro aos seus amigos ruadistas, aqueles que noutrora o axudaran na recuperación da popular Romaría da Nosa Señora do Viso, nas súas amadas terras montesías de Lobeira.

Auria, 15 de xullo de 2010, conmemoración do 125 aniversario
da morte de Rosalía de Castro.

NOTAS

1. <<La coral “De Ruada”, galardonada con el “Pedrón de Ouro”>>. *La Región*, núm. 22.435-Año LXXXI, domingo 29 de abril de 1990, p. 4. Esta nova vai acompañada dunha foto da Coral –xa publicada nesta revista– participando na homenaxe ao poeta ourensán José Ángel Valente, actuando no Paraninfo do Instituto Otero Pedrayo o venres 20 de abril de 1990.
2. “Otra vez aquí”, Gwede. *La Región*, núm. 22.448, sábado 12 de maio de 1990, p. 19.
3. <<La coral “De Ruada” recibe esta semana el “Pedrón de Ouro”>>. *La Región*, núm. 22.451, martes 15 de maio de 1990, p. 8. A noticia vai acompañada doutra fotografía da Coral actuando no Paraninfo do Instituto Otero Pedrayo, dirixida por Manolo de Dios que, naquelas datas, impartía Lingua e Literatura española nese centro.
4. <<La Coral ourensana “De Ruada” recibe hoy el Pedrón de Ouro 1990>>. *El Correo Gallego*, domingo 20 de maio de 1990, páxina de “Sociedad”, apartado “Cultura”. En subtítulo: “El Pedrón de Honra, para Bibiano Fernández Osorio-Tafall”.
5. *La Región*, núm. 22.456, domingo 20 de maio de 1990, pp. 1, 2 e 11.
6. “Coral De Ruada, setenta años de dedicación a la música de Galicia que serán reconocidos hoy con el Pedrón de Ouro”. *La Voz de Galicia*, núm. 34.992, domingo 20 de maio de 1990.
7. A aludida película leva por título *Mar Abierto*. Dirixida por Ramón Torrado e producida por Cesáreo González, foi estreada en Vigo o 27 de abril de 1946. Na súa banda sonora participou a *Coral De Ruada* co seu tenor solista Rafael Lorenzo [Vid. “Os cantores cudeirán” do autor deste traballo, *Filmografía*, pp.33-34, na revista *Coral De Ruada*, núm. 7. Ourense, 2008].
8. Xosé Luís de Dios, ademais de ser un consumado pintor que nos agasallou cun magnífico mural de gran formato que conservamos no noso local social, tamén formou parte da *Coral De Ruada* entre os anos 1956 e 1958 integrado na corda dos tenores 2º, segundo lembra o ruadista Gerardo Gómez. Rematado este traballo, o martes 3 de agosto os medios de comunicación de Galicia sorprendéronse co mundo da cultura coa triste nova da morte de Xosé Luís de Dios (1943-2010). O seu pasamento ocorrera o día anterior na localidade pontevedresa de Tui onde residía desde hai máis dunha década. Antes da súa incineración en Vigo, os seus familiares e amigos despedírono cun íntimo acto poético en Guillarei. O seu óbito produciuse tan só sete meses máis tarde do pasamento do seu irmán Manuel.
9. *La Región*, núm. 22.457, luns 21 de maio de 1990, pp.1 e 3.
10. Xaquín Lorenzo falecera na súa casa de Facós (Lobeira) o 18 de xullo de 1989. O seu amigo Antonio Fraguas foi o sucesor de D. Xaquín na presidencia do Padroado do Museo do Pobo Galego.
11. En la Casa-museo de Rosalía de Castro. <<El recuerdo de “Xocas” estuvo presente en la entrega del “Pedrón de Ouro” a la Coral De Ruada>>. *La Región*, núm. 22.457, luns 21 de maio de 1990, p. 3.
12. Podemos asegurar que tamén desde dentro, xa que Xaquín Lorenzo (1907-1989) estivo vencellado á *Coral De Ruada*, chegando a formar parte da súa Xunta directiva no ano 1947 e, en calidade de vicepresidente 1º no ano 1966. A Coral axudouno a recuperar a súa benquerida Romaría do Viso [Vid. “Xaquín Lorenzo e a Coral De Ruada” (Tríptico)” do autor deste traballo, publicado como suplemento 1 da revista *Coral De Ruada* núm. 3, 48 páxinas. Ourense, 2004, e na revista *Etno-folk*, núm. 2, pp. 27-70. Vigo, 2005]. Este novo traballo pode ter a consideración, en certo modo, dun complemento daquel.
13. *La Voz de Galicia*, núm. 34.993, luns 21 de maio de 1990, pp. 1 e 18.
14. Non puido voltar a Galicia e morreu en México o 13 de agosto de 1990.
15. Veño á Virxe do Viso./ veño a cumprir unha obriga:/ teño que voltar ao Viso./ miña Virxe, mentras viva.
16. Xaquín Vales, op. cit., *Suplemento 1, Epílogo*, pp. 41-42.

ANEXO I

Patronato do PEDRÓN DE OURO

MEMBROS

- D. Gustavo Santiago Valencia
Presidente.
- D. Avelino Abusa Antelo
Secretario.
- D. Antonio Rodríguez Fraiz
Tesooureiro.
- D. Avelino Abuín de Tembra.
- D. Fernando Acuña Castroviejo.
- D. Manuel Caamaño Suárez.
- D. Salvador García Bodaño Zunzunegui.
- D. Carlos García Martínez.
- D. Agustín Portela Paz.
- D. Xavier Pousa Carrera.
- D. Xosé-Lino Vázquez Monjardín-Blanco.

Membro honorario-fundador:

- D. Maximino Rodríguez Buján.



O PEDRÓN DE OURO

Foi creado para premia-la Personalidade ou Entidade Galega residente no País, que se teña distinguido en calquera dos eidos da Cultura Galega.

PEDRÓN DE OURO 1990

Á Coral «DE RUADA» de Ourense.

- Pola súa longa e dilatada historia sempre ó servizo do mais xenuino folklore de Galicia.
- Polo seu labor de recollida, estudio e depuración do patrimonio musical popular da nosa Patria.
- Por levar polo mundo a capacidade creadora do noso pobo a través das melodías e cantares que responden á nosa singularidade, como feito cultural diferenciado entre as nacións de Europa.
- E pola vinculación histórica da Coral «DE RUADA» ás grandes figuras da nosa cultura no século XX.

ACTOS

As 13 horas.

Ofrenda floral na estela de Rosalía da Horta da Paz, Casa Museo de Rosalía de Castro, Padrón.

A seguir.

Solemne Sesión de Entrega do PEDRÓN DE OURO 1990 á Coral «DE RUADA» de Ourense, e do PEDRÓN DE HONRA 1990 á D. Bibiano Fernández Ossorio-Tafall.

Será Mantenedor deste acto, D. Antonio Fraguas y Fraguas, Director do Museo do Pobo Galego.

As 14,30 horas.

Xantar de Homenaxe no restaurante Scala de Pazos (Padrón).

As 11,30 horas.

Na Igrexa do Señor Santiago de Padrón, celebrarase unha Eucaristía polos Mártires de Galicia.

O PEDRÓN DE HONRA

Foi creado para premia-la labourea a prol da Cultura Galega, para os non galegos ou os galegos residentes fóra da Terra.

PEDRÓN DE HONRA 1990

D. BIBIANO FERNÁNDEZ OSSORIO-TAFALL

- Polos grandes servizos prestados a Galicia, presidindo o Comité Central de Autonomía de Galicia e a Asambleira dos Concellos Galegos que aprobaron o Proxecto de Estatuto en 1932, apoiando decididamente a celebración do plebiscito do Estatuto o 28 de xuño de 1936 sendo xa Secretario de Traballo.
- Amigo e colaborador de Castelao desempeñou no exilio mexicano un importantísimo papel ó servizo das Nacións Unidas durante máis de 25 anos o que lle valeu a felicitación do Secretario Xeral de dito organismo, cando se xubilou.

Coa colaboración:



CONSELLERÍA DE CULTURA E DEPORTES
DIRECCIÓN XERAL DE CULTURA

Ptograma de man.

ANEXO II

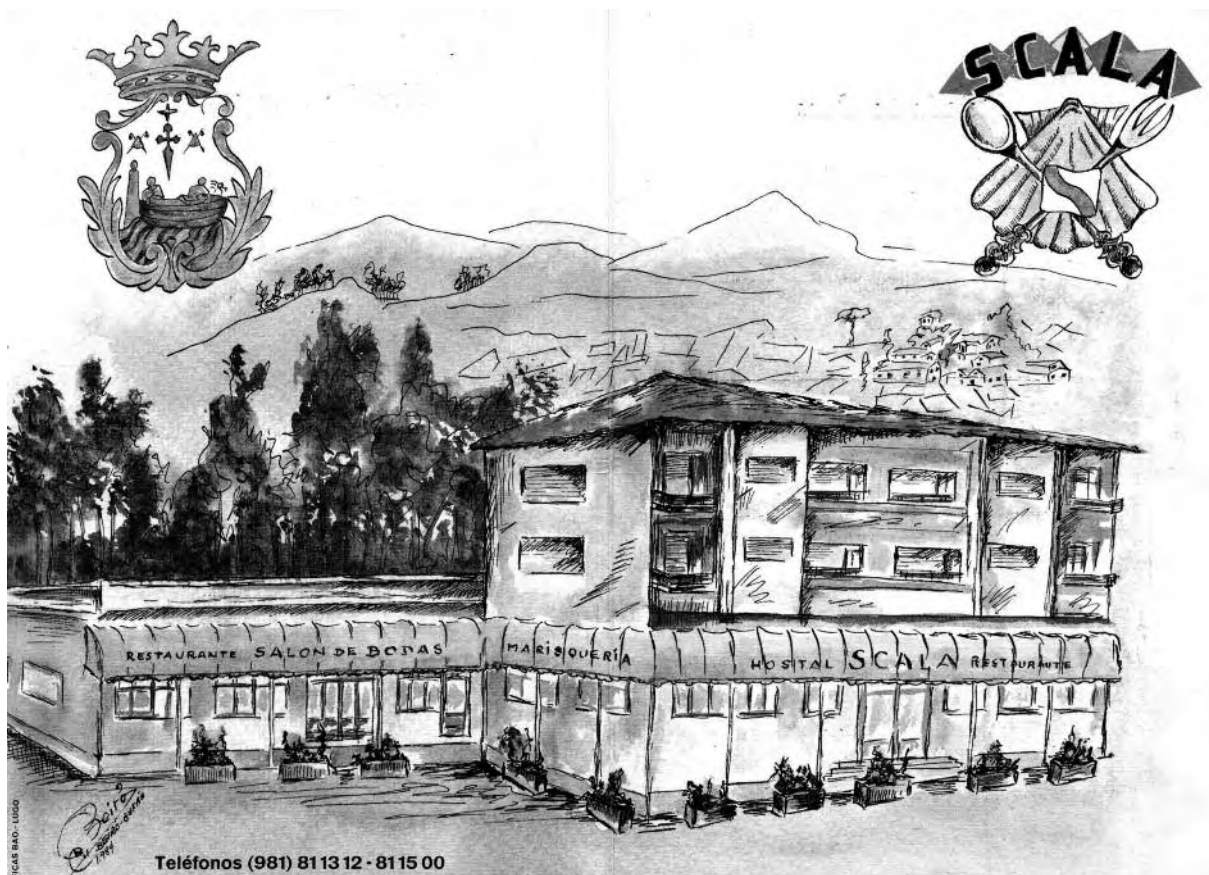


Ilustración 2. Restaurante Scala na localidade padronesa de Pazos.
[Beiro-Buxán, 1984]

Pedrón de Ouro

Xantar Homenaxe á
Coral de Ruada de Ourense
e a

D. Viviano Fernández Ossorio Tafall

20 de Maio de 1990

A Dirección do

HOSTAL SCALA

dalles as grazas por honrarlle coa súa
presencia, quedándolle moi agradecida.

VERMOUTH

Empanada
Aceitunas
Chourizo
Queixo

Vinhos
País e Ribeiro
Rioxa Carta de Plata
Refrancos e
Aguas Minerais
"Fente Celta"
Champán Costellblanch

Xantar

Langostiños ó vapor con mahonesa

Langostiños á Plancha

Lenguado á Plancha

con patacas ó vapor

Ensalada

Pucha e Añó Lechal con guarnición

Postres:

Tarta

Kiado

Melocotón e Piña

Café

Coñac Torres 5

Anís e Augardente

Augardente de Herbas

Menú do Xantar Homenaxe.



Ilustración 3. Mural do pintor ourensán Xosé Luís de Dios (577x234 cm.)
[Foto: Emilio R. Portabales, 2010] [Técnica: Óleo s/placas fibrocem.]

AGRADECEMENTOS

Arquivo Municipal de Ourense
Biblioteca Pública Nodal de Ourense
Calviño Martínez Xosé Antón
González González Xulio
Pereira González Víctor Campio
Rodríguez Portabales Emilio
Rubín Carballo José Manuel
Vila Baceiredo José Carlos



Anecdótico da CORAL Lembranzas

Gerardo Gómez Gómez “Chaparro”
Corista de Honra da Coral De Ruada



CAPÍTULO CUARTO

De cando Pepe “Agapito” e mais un servidor nos convertemos en embaixadores da Coral De Ruada en Venezuela.

No capítulo terceiro prometín falar das actuacións no Teatro da Zarzuela, visita ós Príncipes X. Carlos e Sofía, actuación na clausura do curso da Universidade de Verán da Rábida, etc., pero todo iso vouno deixar para capítulos vindeiros. Nesta ocasión vou falar das viaxes que fixen a Venezuela. Digo viaxes porque eu fixen dúas. Explícome:

A finais de 1981 D. Xosé Fernández Borrajo tivo contactos, por intervención de un seu sobriño, cunha axencia de viaxes que era a representante da Compañía Aérea Venezolana VIASA. Dita dompañía aérea tiña a intención de organizar unha viaxe da CORAL DE RUADA a Venezuela e organizar un voo chárter con xente que quixese acompañarnos e así sufragar eles os gastos da viaxe e máis os da estancia. Para organizar todo -viaxes, concertos, visitas, etc. cumpría pórse en contacto coa Comunidade Galega de Caracas co obxecto de organizar todo, para o que sería necesario que se desprazasen a Caracas dous directivos da CORAL. A Xunta Directiva decidiu nomear como delegados para tramitar e concertar os lugares e datas de actuacións a José Fernández (“Agapito”) e a un servidor. A totalidade dos gastos correrían por conta de VIASA.

A mediados de xaneiro, Pepe “Agapito” e mais eu emprendemos viaxe cara Caracas desde Madrid, con escala en Lisboa, acompañados dun representante de VIASA.

Unha vez en Caracas, fomos recibidos polo delegado da axencia de viaxes, que nos presentou ó presidente da Comunidade Galega, Manuel Ramos, oriúndo da Estrada. Aloxámonos no Hotel Tampa, en Sabana Grande, nome-



Gerardo Gómez “Chaparro” con Manuel Ramos, presidente da Comunidades Galega.
[Foto: Suso Bahamonde].

dio de Caracas. Tamén estivo con nós Suso Bahamonde, exiliado cantautor galego, que nos acompañou en tódalas nosas visitas, facendo de fotógrafo e así aproveitar para comer de manga, pois daquela vivía a expensas das axudas dos galegos venezolanos.

Resumindo un pouco, direi que visitamos as inmensas dependencias da Comunidade Galega en Valle Fresco e en Mari Pérez. Fomos recibidos no seu despacho polo alcalde de Caracas, pola directiva do Centro Ferrolano, etc. E programáronse actuacións en Maracay e mais en Valencia. Actuacións no Teatro da Comunidade Galega, e outras dúas nas súas instalacións, así como no Centro Ferrolán e a máis importante no Teatro Municipal de Caracas.

A viaxe da Coral De Ruada a Venezuela está a piques de naufragar e sálvase grazas a un convenio coa Deputación e ó apoio do presidente da Comunidade Galega de Caracas.

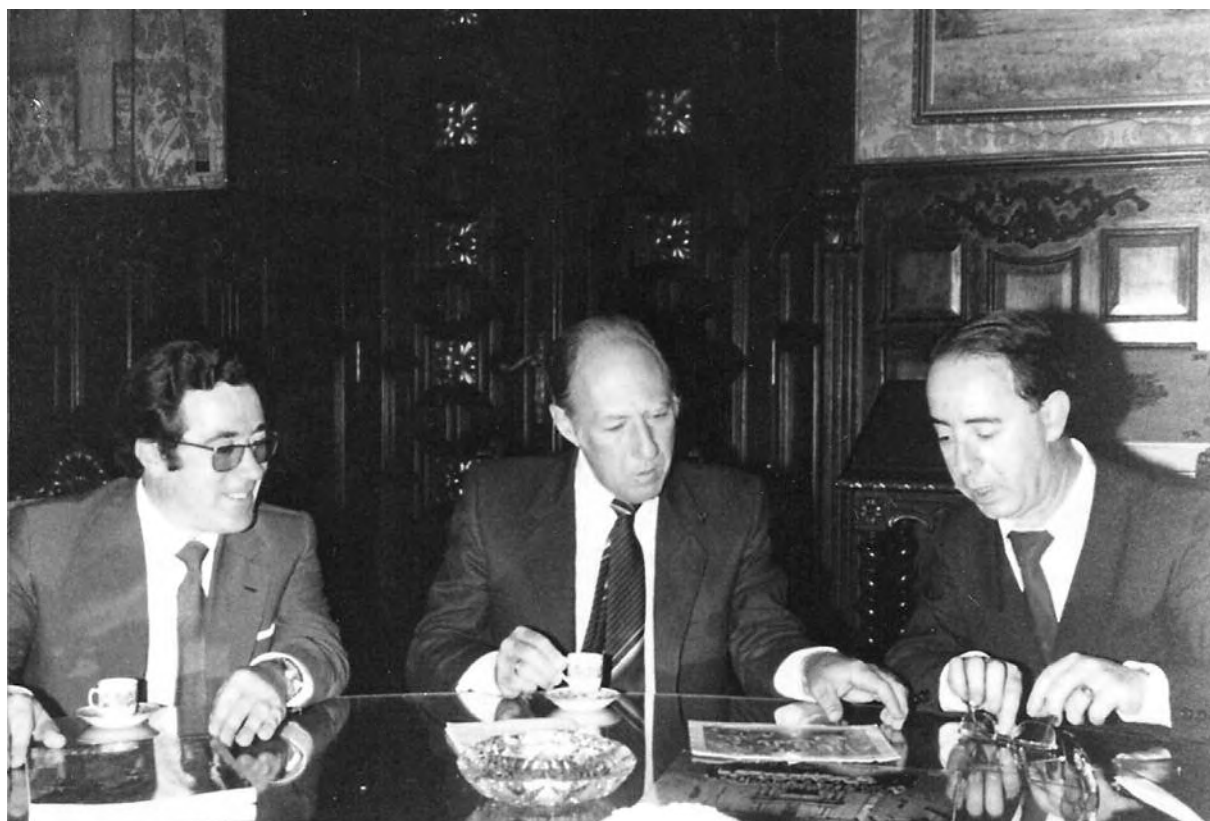
Regresamos a Ourense moi satisfeitos da nosa xestión, pois quedaba todo ben programado (datas, horas, lugares...), todo previsto. E así llo comunicamos á Xunta de Goberno da

CORAL, que nos felicitou efusivamente pola nosa xestión.

O que non contabamos era que no mes de febreiro recibimos un comunicado de VIASA no que nos dicía que se suprimía a viaxe, pois non lograron reunir o número de prazas previsto para os voos charter que tiñan programados, e así non lles era rendible correr cos nosos gastos.

A decepción foi enorme, como é de supoñer. Pero aquela Xunta de Goberno era moi animosa e non se rendía tan facilmente. Sobre todo despois de escoitar ó director D. Manuel de Dios, quen manifestou que a CORAL estaba preparada para tódalas actuacións que cumpriran, e onde fose necesario. Entón retomouse o proxecto despois de conseguir a colaboración da Comunidade Galega de Caracas, á que lle hai que agradecer todo o que fixo para que DE RUADA viaxase a Venezuela.

Por medio de Viaxes Pardo puxémonos en contacto coa compañía aérea IBERIA, da que conseguimos un bo prezo para os desprazamentos, sobre todo tendo en conta que a viaxe ía ser en Semana Santa, pero aínda así non tiñamos, nin moito menos, os cartos suficientes. Entón fomos visitar ó entón presidente da Deputación de Ourense, D. Victorino Núñez,



Gerardo Gómez "Chaparro", o alcalde de Caracas e Pepe "Agapito".
[Foto: Suso Bahamonde].



Sr. Fernández Borrajo, presidente de DE RUADA, D. Victorino Núñez, presidente da Deputación D. Segundo F. Covelo, Vicepresidente da Deputación. Representando ós Coristas, J. Alberto Varela, Antonio Barreira, Manuel Ángel Sánchez, Gerardo Gómez e Manuel de Abel.

para ver que se podía facer, e propúxonos adiantar os cartos de tres anos, dos convenios que tiñamos subscritos con dita entidade. Aceptamos o trato, e puxémonos a andar. Ademais para axudar a sufragar os gastos tiven a ocorrencia de me poñer en contacto coa casa discográfica Hispavox para ver se aínda posuía a matriz do disco “Así canta Galicia”, que gravara a CORAL en 1959, para poder reeditalo en casete, e se podía darnos un bo prezo. En efecto, aínda tiñan o orixinal da gravación e mercámoslle coido que 3.000 casetes, a un prezo irrisorio, e levámolas connosco para venderllas ós galegos residentes en Venezuela.

Púxenme en contacto co Presidente da Comunidade Galega Sr. Ramos para que se encargara de reafirmar os concertos que apalabráramos na viaxe do mes de xaneiro, o cal aceptou gustoso. Ó cabo de dous días volvín chamalo, e volvín ter outra sorpresa desagradable. Os concertos programados co Concello de Caracas foran suspendidos por mor de que VIASA, pola súa conta lles comunicara que non habería tal viaxe da CORAL, e non había maneira de solucionalo porque o persoal dos Teatros ía de vacacións pola Semana Santa.

Menos mal que no Sr. Ramos tiñamos un bo amigo e me dixo que non habería problema, que il en persoa se encargaría de buscar concertos para tódalas datas da nosa estancia en Caracas, e ademais poderíamos ir xantar sempre que quixeramos nos comedores das dependencias da Comunidade Galega, correndo os gastos pola súa conta. Ademais ía xestionar o noso aloxamento no HOTEL CARACAS HILTON, un dos mellores e máis luxosos de Sudamérica, e así o fixo. Co que despois de todos estes avatares alá polo mes de marzo do 1982 a CORAL DE RUADA emprendía a súa segunda viaxe a América do Sur.

A Coral De Ruada viaxa, por fin, a Venezuela, requísanlle os casetes no aeroporto e coñecen a un dos Gaiteiros de Soutelo.

Pois así as cousas, alá marchamos, chegamos o Aeroporto Simón Bolívar da Guaira, e xa tivemos un contratempo para empezar, as autoridades do aeroporto requisáronnos case que tódolos casetes que levabamos para intentar vender. Alí quedaron, pero iso si, á volta nolos devolveron, menos mal.



Gerardo Gómez “Chaparro”, Eladio Quevedo e Montse González nun xantar en Venezuela.
[Foto: Suso Bahamonde].

Fomos recibidos polos directivos da Comunidade Galega e aloxados nun dos mellores hoteis de Sudamérica, o CARACAS HILTON, que, desde logo, era unha verdadeira marabilla, con piscinas, discotecas, sala de festas, piano bar, moitos e variados comedores -interiores ou na terraza das piscinas- pasarelas de moda (tres) e unha serie interminable de tendas de todo tipo, un mundo aparte de Caracas, e que nos veu moi ben, pois por Caracas non se podía andar de noite debido a inseguridade cidadá que xa daquela existía no país bolivariano.

Non cómpre dicir que o trato por parte dos directivos da Comunidade Galega de Caracas foi exquisito, non así en outros sitios, pois a verdade é que saímos fartos de moita xente xa avinzada dende anos atrás. Tivemos a grata sorpresa de atopar alí a un dos irmáns Cachafeiro, dos GAITEIROS DE SOUTELO, xa era de avanzada idade e dirixía unha banda xuvenil de GAITAS GALEGAS, e na cea de despedida que nos fixo a directiva da Comunidade tivemos a ocasión e gran sorte de que nos interpre-

tase persoalmente varias pezas de gaita, por certo de maneira MAXISTRAL. Non me vou parar demasiado nas actuacións, pois prolongárame demasiado.

Comezan as actuacións, o chofer do autobús colle unha trompa, o güisqui fai algún estrago e remata a viaxe con grandes emocións.

A primeira foi no teatro que a Comunidade Galega na rúa Mary Pérez, que como era de esperar foi un enorme éxito, tanto de público como artístico. Ó día seguinte no Centro Ferrolán, outro éxito. A terceira actuación foi nos locais dos AMIGOS DE SANTIAGO EN CARACAS.

O quinto día fomos a Maracai, ó Centro Galego daquela cidade, por certo que case non chegamos, pois o chofer do autocar que nos tiña que levar a Maracai andou a facer co bus portes pola súa conta e despois colleu unha pavesa impresionante, entón non tiñamos nin

coche nin chofer, despois apareceu chorando e pedindo perdón, e a empresa de autocares mandou outro condutor.

En Maracai pasámolo moi ben a pesar do moitísimo calor que alí facía. Despois tivemos unha xornada de lecer, pois fomos invitados as instalacións que a Comunidade tiña en VALLE FRESCO, para pasar alí o día, por certo que tamén polo dito val, andaba o Suso Bahamonde, pasamos un moi bo día de asueto, e algún tomoulle gusto o güisqui de tal maneira, que permaneceu o día seguinte sen baixar da habitación, non digo nomes pero eles hanse lembrar.

Para o outro día, actuación en televisión, en directo. Existe unha gravación de tal evento nos arquivos da CORAL. Ese mesmo día os compoñentes do coro da Comunidade Galega, a maioría ourensáns, eu coñecía algún de cando era neno, obsequiáronnos cunha merenda preparada por iles, cada un e cada unha trouxo o mellor que tiña da súa casa, cociñado con amor, foron momentos moi emocionantes, para min os máis emotivos que tiveron en tódolos anos que levo na CORAL DE RUADA, ó ver o agarimo mostrado por aquela xente a que a fortuna nunca lle foi propicia e fixeron gustosamente todo o mellor que sabían para agasallar ós seus queridos e inesquecidos paisanos, cáenme as bágoas soamente con recordalo. Debo lembrar

a forte aperta de despedida que me deron dúas mulleres que viviran na Praza do Ferro, e eu coñecera cando era un neno, dixerónme ¡Deica que nos vexamos, cando volvamos a Ourense!, NON VOLTARON NUNCA. Canta morriña e saudade tiñan da súa lonxana terra, que un día tiveron que abandonar, moitos para sempre, deixando en Galicia todo o que tiñan, amigos, fillos, pais, irmáns, muller ou marido, todo.

O Venres Santo tivemos outra actuación, esta exterior, na Comunidade Galega. O Sábado trasladámonos á finca que tiñan nos Caracás, preto da Guaira, o ourensán (de Baltar) Secundino Cuquejo, unha das persoas máis ricas de Sudamérica, invitados por il, alí houbo unha grandísima festa, só vou mencionar que había máis de 20 cociñeiros, para nós e o resto dos invitados.

E coido que debo ir parando, só dicir que regresamos sen nada destacable que lembrar, soamente dicir que os de aduanas nos devolveron os casetes, non todos, e que o presidente e mais o secretario da Comunidade pedíronme que quedara alá para formar parte do seu coro, comprometéndose a encontrarme un bo posto de traballo, o que como é de supoñer, agradeceínlles o xesto pero rexeitei a súa proposta.

Unha aperta e gracias por ler esta perorata, que foi escrita con moito agarimo para tódolos amigos de DE RUADA.

Deica o vindeiro capítulo.

Visitas

Alfredo Enríquez Badas

O día 12 de outubro de 2009, xoves, a **Coral De Ruada** recibiu a visita do presidente da Casa de Ourense en Bos Aires, o ourensán oriundo de Bande Alfredo Enríquez Badas, acompañado da súa dona.

Alfredo Enríquez e a súa dona chegaron ao local da **Coral** acompañados polo coralista Eduardo Balvís, compoñente tamén do grupo Brañas Folk que acaba de chegar dunha exitosa xeira por Arxentina.

O presidente da **Coral De Ruada**, Eladio Quevedo Almoína, recibiu aos visitantes e aga-

sallounos con varias publicacións (os libros do coralista Xaquín Vales *Canto Mariñán ou canto do Mar?* e *Primeira viaxe a Andalucía do Coro De Ruada* e o último número da nosa revista *Coral De Ruada*) e dous CD (a reedición das primeiras cantigas gravadas polo **Coro De Ruada** no ano 1929 e a última gravación publicada en 2005 *Sempre De Ruada*).

Como queira que a **Coral** estaba ensaiando as cantigas que se terían que cantar o día 14 de novembro en Santa María de Oia (Pontevedra), os visitantes permaneceron atentos a este improvisado concerto, confesando a súa fonda emoción ao escoitar as nosas fermosas cantigas tan brillantemente cantadas, sobre todo cando



O Presidente da Casa de ourense en Bos Aires asinando no Libro de Honra da Coral De Ruada.



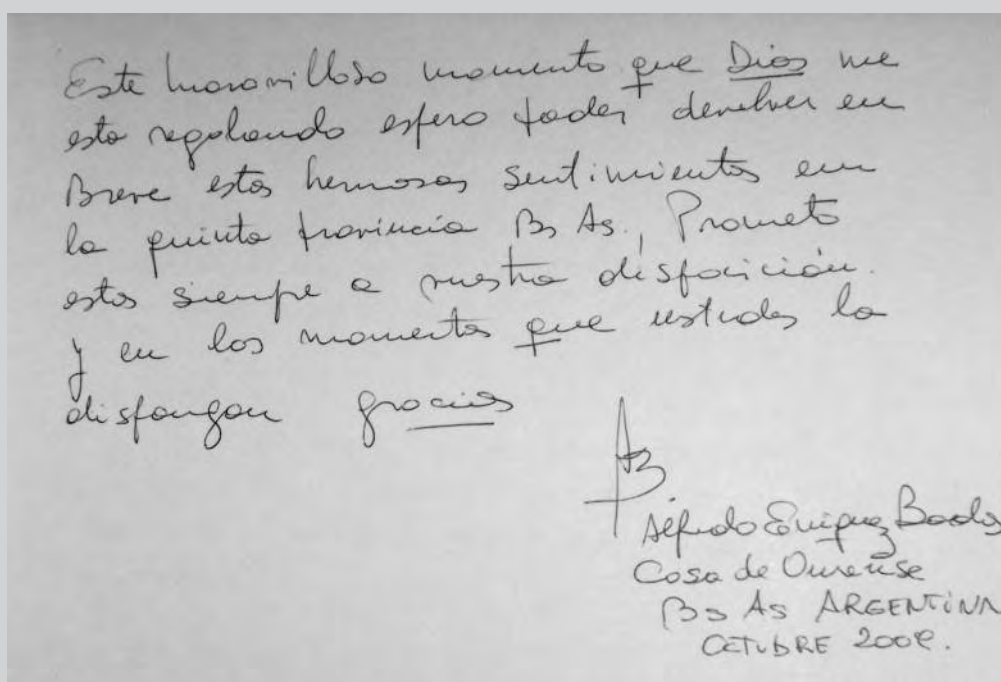
Alfredo Enríquez Badas e a súa dona posando cos membros da Coral De Ruada durante o ensaio.

interpretamos o *Alalá de Vilanova*, acompañado de zanfona, que lles foi dedicado polo director da **Coral** Xoán Antón Vázquez Casas.

Alfredo Enríquez e a súa dona quixeron posar cos componentes da Coral para que quedase constancia gráfica desta entrañable visita. Posteriormente, antes de se despedir, o presidente da Casa de Ourense en Bos Aires asinou no Libro de Honra da **Coral** coa seguinte dedicatoria:

Este maravilloso momento que Dios me está regalando espero poder devolver en breve estos hermosos sentimientos en la quinta provincia Bs As. Prometo estar siempre a vuestra disposición y en los momentos que ustedes lo dispongan. Gracias

Alfredo Enríquez Badas
Casa de Ourense
Bs As ARGENTINA
Octubre 2009.



Dedicatoria de Alfredo Enríquez á Coral De Ruada.

Gravación con Brañas Folk

A mediados do ano 2008, *Manuel Brañas*, líder do grupo Brañas Folk e director do Obradoiro de Instrumentos da Deputación de Ourense e gran amigo da CORAL, solicitounos participar na gravación dun tema para o seu segundo CD. Tratábase de gravar o “Canto das Chirimías da Catedral de Santiago”. Tanto os membros da Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA coma o entón director *Juan José Rumbao* acolleron a idea con moita ilusión, xa que se trataba de gravar de novo unha cantiga que DE RUADA gravara por primeira -e única- vez en 1929, baixo a dirección de *Daniel González*, o primeiro director.

E puxémonos todos en marcha: *Manuel Brañas* fabricou as chirimías e buscou aos músicos máis axeitados. Por outra banda, *Juan José Rumbao* fixo unha nova harmonización do canto para adaptala á nova tonalidade. Loxicamente, a CORAL incluíu a peza nos seus ensaios.



Capa do CD “alalá do Cebreiro” de Brañas Folk.

Por fin, a tarde do 16 de marzo de 2009 realizouse a gravación das voces no escenario do teatro Principal, baixo a dirección de *Juan José*



Gravación no teatro Principal.



Relación e fotos dos colaboradores, entre eles a Coral De Ruada.



CALLE PEATONAL



Segundo disco de Brañas Folk • El grupo ourensano colabora esta vez con la Coral de Ruada y varios artistas gallegos

Folk aberto al mundo, como la Ribeira Sacra

Con raíz en la música tradicional pero aberto a influencias y culturas, el grupo ourensano Brañas Folk imprime en su segundo disco, Alalá do Cebreiro, su visión más dinámica de las melodías folk. La presentación del trabajo se produciu ayer en el Centro Cultural de la Deputación que, en otro ámbito, aporta más dosis de cultura. Desde ayer se puede visitar en el espacio provincial la exposición de fotografía 'Thixaxe e cultura do románico na Ribeira Sacra'.

Rumbao. A parte instrumental xa fora gravada con anterioridade e para a gravación das voces desprazouse até o teatro un completo estudio de gravación.

O CD, que leva por título “Alalá do Cebreiro” presentouse o día 9 de xullo de 2009 no salón de actos do Centro Cultural da Deputación (edificio Simeón). No acto de presentación, Manuel Brañas estivo acompañado do presidente e do director da CORAL DE RUADA, Eladio Quevedo e Juan José Rumbao, respectivamente.

O “Canto das Chirimías da Catedral de Santiago” é o quinto tema (en total son 12) do CD, no que tamén se inclúen varios vídeos e, entre eles, o relacionado con este tema, que contén momentos da gravación dos instrumentos e das voces, fotografías da Catedral de Santiago, etc.

Os músicos que participaron na gravación deste temas foron o propio Manuel Brañas (chirimías), Luciano Pérez Díaz (organistrum), axu-

dado por Manuel Brañas) e Victoria Folgado García (fagot). Cabe sinalar que as chirimías, fabricadas por Manuel Brañas no Obradoiro de Instrumentos da Deputación de Ourense e o organistrum, fabricado no Obradoiro de Instrumentos da Deputación de Lugo, son réplicas fieis dos instrumentos do Pórtico da Gloria da Catedral de Santiago de Compostela.

A prensa ourensá e galega fíxose amplo eco da aparición deste novo traballo d e Brañas Folk. Tamén o fixo a prensa especializada, como é o caso da revista Interfolk, que tanto na recensión do CD publicado no seu nº 42, como na entrevista a Manuel Brañas, publicada no nº 45, eloxia o CD en xeral e o “Canto das Chirimías da Catedral de Santiago”, en particular.

O noso vicepresidente, Emilio Rodríguez Portabales, publicou na sección “Temas do País” de “La Voz de Ourense” (La Voz de Galicia) un artigo sobre o novo CD de Brañas Folk que resume ben o sentir dos que o escoitamos.





Brañas Folk: Alalá do Cebreiro

Acabo de escoitar por novena ou décima vez -xa perdín a conta- o novo traballo de **Brañas folk** titulado “Alalá do Cebreiro” e soamente se me ocorre unha palabra para describilo: excelente.

O amigo *Brañas* e o seu grupo conseguiron reunir unha ducia de temas dos que é moi difícil escoller algún para destacar, porque todos eles, cada un no seu xénero, están moi ben tratados. Variedade, colaboración das mellores voces do panorama vocal galego (*Uxía Senlle, Sonia Lebedinski, Laura Amado, Mónica de Nut e a Coral De Ruada*), acertadas achegas de grandes músicos (*Mar Marqués, Antonio Lozano, Susanna Blanco, Segundo Grandío, Pancho Álvarez, Luciano Pérez, Victoria Folgado, Os Terribles de Donas e a Banda de Gaitas de O Barco*), fermosos arranxos e unha excelente instrumentación fan que este traballo se constituía -é a miña opinión, obviamente- no punto de inflexión da xa longa traxectoria de *Brañas*, pasando a incorporarse ao escollido clube dos grandes grupos e intérpretes de folk que todos coñecemos.

Fermosas pezas intimistas de delicada factura e interpretación -atentos, por certo, ao nacemento dunha compositora de extraordinaria sensibilidade: *Olga Brañas*- alternanse con rumbas, pandeiradas, mazurcas... que fan que o CD transcorra nun suspiro, sen tempo para o aburrimiento e o tedio, coma ocorre nalgúns traballos e concertos de grupos e intérpretes folk de gran sona. O traballo contén, ademais, fermosos vídeos dalgúns dos temas, partituras, fotografías, etc., que o fan aínda máis atractivo. Se este CD estivese asinado por algún dos famosos grupos ou intérpretes aos que antes me refería, os medios de comunicación estarían a falar dun importante acontecemento, dun espléndido traballo merecente dun grande éxito.

Desexo de todo corazón que a modestia de *Manuel Brañas*, as posibles deficiencias da distribución ou os difíciles momentos económicos que estamos a vivir non sexan impedimento para o espallamento deste fermoso traballo. Oxalá os afeccionados á boa música folk merquen o CD, que o “boca a orella” funcione, que as emisoras de radio e TV axuden a espallar este traballo e que os xerentes dos teatros e auditorios da nosa xeografía e os responsables dos departamentos de cultura e das comisións de festas caian na conta de que en moitos ocasións -e esta é, sen dúbida, unha delas- o mellor non ven de fóra, senón que o temos na casa.

Parabéns a Manuel Brañas e ao seu grupo **Brañas folk** e moitas grazas por agasallarnos cun traballo tan fermoso.

Emilio Rodríguez Portabales

En resumo, unha excelente colaboración que nos anima a colaboracións futuras con outros grupos.





Suplemento 5
da revista
Coral De Ruada
Ano 2010

Índice

	<i>pax.</i>
Presentación	3
Publicación	7
Agasallos	8
Medalla de Ouro	9
Un Concerto extraordinario	12
III Certame Internacional	19
Publicación do CD	21
Exposición	23

Presentación

A pesar de que o CORO DE RUADA comezou a súa andaina nos primeiros días de outubro de 1918, a data que adoita tomarse como inicial é a da súa presentación no Salón Apolo de Ourense o día 24 de xuño –día de San Xoán– de 1919. No ano 2009, polo tanto, DE RUADA facía os seus primeiros 90 anos. E unha ocasión así debía ser celebrada como corresponde a unha institución tan enraizada no panorama musical e cultural ourensán.

Durante as distintas reunións da Xunta de Goberno do ano 2008 e os primeiros meses de 2009 fóronse analizando distintas actividades que puideran dar un maior realce a esta celebración até dar con unha programación final. A continuación houbo que buscar fórmulas de orzamento para levala a cabo, para o que se realizaron varias visitas, xestións e reunións que finalmente frutificaron, facéndose cargo do custo, a partes iguais, Caixanova, Deputación Provincial e Concellería de Cultura, Festas e Festival de Cine do Concello de Ourense.

Co programa pechado e co orzamento cuberto, informouse, en primeiro lugar, aos corralistas na Asemblea Xeral Ordinaria celebrada o 7 de febreiro de 2009. Comezaron nese momento a aparecer as primeiras informacións na prensa, que continuaron co gallo da presentación do nº 8 (ano 2009) da nosa revista, onde xa se adiantou a intención de celebrar unha roda de prensa para presentar os actos da celebración.

A presentación oficial das actividades do 90º aniversario realizouna o presidente da CORAL, *Eladio Quevedo Almoína*, no salón de actos do Centro Cultural da Deputación (Edificio Simeón) o día 22 de abril, estando acompañado por representantes das tres entidades patrocinadoras: *Belma Fernández* (Caixanova), *José Luis Baltar Pumar* (Deputación Provincial) e *Isabel Pérez González* (Concellería de Cultura, Festas e Festival de Cine do Concello de Ourense). *Eladio Quevedo* deu conta das principais actividades programadas: Exposición no Centro Cultural da Deputación (Edificio Simeón) e Auditorio Municipal, edición do libro do coralista *Xaquín Vales* “Primeira Viaxe Andaluza do Coro De Ruada”, distribución gratuíta dun CD coas primeiras gravacións -realizadas no ano 1929- do CORO DE RUADA, edición especial do “Certame Internacional de Coros <De Ruada>” coa participación dos catro Coros Galegos Históricos, nova viaxe a Andalucía, sesión extraordinaria en Ourense da Real Academia



“La Voz de Ourense” e “La Voz de Galicia” de o de febreiro e 16 de marzo de 2009, respectivamente, son os primeiros xornais en facerse eco das celebracións do 90º aniversario da Coral DE RUADA.

CALLE PEATONAL



Coral de Ruada • La formación musical ourensana presenta una publicación, tras noventa años de trayectoria.

Coral de Ruada cumple 90 años y estrena revista

Coral de Ruada, una de las agrupaciones musicales más antiguas de Galicia, celebra noventa años desde el momento de su constitución. Después de que la Real Academia Galega de Belas Artes le concediera la decimo-cuarta Medalla de Oro Marcial del Adalid, la formación musical ourensana saca a la calle una revista, que fue presentada ayer en la Diputación, en un acto presido por José Luis Baltar.

La Región

2 • OURENSE B01

DESDE DENTRO

NOVENTA AÑOS

LALO PAVON



La coral De Ruada acaba de poner en la calle su revista anual, órgano oficial que recoge el eco que sus voces van dejando por los escenarios más variados. Es el mejor testigo de la historia para las generaciones venideras, pues si la memoria es frágil y voluble, la letra y las imágenes impresas permanecen inalterables.

Este año, además, la veterana colectividad ourensana cumple noventa, que son muchos, sobre todo, en una agrupación de estas características, dedicada a la promoción y difusión de la música polifónica y dentro de ella la gallega. La supervivencia nunca ha sido fácil, pero en los tiempos que corren todavía menos, como lo refleja el hecho de que a lo largo de las últimas décadas se hayan ido perdiendo por el camino coros que en su día alcanzaron notoriedad en Galicia. Larga vida a De Ruada y parabienes para quienes logran mantenerla en pie, a pesar de todo, caminando ya hacia el centenario.

La Voz de Ourense

16. Jueves, 12 de marzo de 2009

Ourense

La institución, que este año celebra su 90 aniversario, ha editado 600 ejemplares

Coral de Ruada honra a Isolino Canal Freire en su revista anual

La Voz

OURENSE | La publicación anual de la Coral de Ruada, que este año celebra su 90 aniversario, fue presentada ayer por la institución ourensana. Una revista, la número siete, que homenajea a su ex director, Isolino Canal Freire, con un amplio artículo escrito por el también coralista, Emilio Rodríguez Portabales, en el que se repasa tanto la figura personal como artística de este ourensano que fue director del coro entre agosto de 1946 y mayo de 1947 y entre octubre de 1952 y octubre de 1955. El vigente director de la coral, Eladio Quevedo, explica que «o motivo da homenaxe é a efeméride do seu nacemento, xa que a revista contén informacións relacionadas co 2008, ano que coincidiu con centenario do nacemento de Canal Freire».

La presente edición, editada por la Diputación de Ourense, al igual que las anteriores, cuenta con 600 ejemplares que serán repartidos gratuitamente por la coral ourensana entre coralistas, amigos de la coral, prensa, instituciones y centros gallegos, entre otros. El contenido de la revista, que centra gran parte de sus contenidos en una labor científica e histórica del folclore ourensano, cuenta entre sus páginas con una colaboración del escritor y periodista, Xosé Manuel Rivero Triviño, titulada *A Coral de Ruada e o galeiro de Soutelo* —municipio pontevedrés que entregó en 2007 la medalla Galeiro de Soutelo a la coral—. Un artículo que relata el aporte que tanto la tradición musi-



La revista cuenta con una colaboración del escritor Víctor Campio (a la izquierda).

Víctor Campio

El poeta y escritor ourensano, Víctor Campio, también colabora en esta edición de la revista de Coral de Ruada, con un relato titulado *De Ruada*, en tres tiempos, que supone una mirada al pasado y de como su experiencia personal fragmenta la trayectoria de la institución en diferentes épocas, siendo Ourense y la juventud, parte central del texto, así como ilustres miembros del coro son recordados por el autor. Coral de Ruada presenta en su vigésima publicación, una

relación de fotos antiguas en las que se puede comprobar el pasado de una formación que nunca paralizó su actividad, tal y como se puede comprobar en las imágenes que retratan a la formación antes y después de la Guerra Civil. Retratos que plasman el siempre abultado número de miembros con los que contó la coral para ensayar el patrimonio gallego —incluso en tiempos difíciles nos que os galeguistas se valían das actividades da coral para reivindicar a tradición e o folclore galego, xa sexa cantando ou a través de estudos científicos— recapituló el presidente de la Diputación, José Luis Baltar, durante la presentación.

Uns días despois (31 de marzo e 1 de abril de 2009) os xornais “Faro de Vigo (Ourense)”, “La Voz de Ourense” e “La Región” van ampliando información.



Isabel Pérez, José Luis Baltar, Eladio Quevedo e Belma Fernández durante o acto de presentación dos actos do 90º Aniversario da Coral DE RUADA no Centro Cultural da Deputación (Edificio Simeón).

Galega de Belas Artes “Nosa Señora do Rosario” para entregar á CORAL DE RUADA a Medalla “Marcial del Adalid” na súa categoría de Ouro, Concerto Extraordinario dos Amigos con relevantes convidados, visitas guiadas...

Isabel Pérez manifestou, entre outras cousas, que “a CORAL DE RUADA é a embaixadora da nosa cidade alí por onde vai e é un auténtico luxo para Ourense”. José Luis Baltar, pola súa banda, manifestouse en termos semellantes e prometeu a cesión do local que actualmente ocupa a CORAL no ático do teatro Principal, de xeito permanente.

Este acto de presentación foi cuberto amplamente polos distintos medios de comunicación -prensa escrita, radio e televisión- e, como pode apreciarse polas recensións de prensa que se acompañan, tivo unha gran repercusión.



Entre o público atopábase o entón director de DE RUADA, Juan José Rumbao, o vicepresidente segundo, Samuel Lago, e varios membros da Xunta de Goberno da CORAL, e coralistas.

Aos poucos días do acto de presentación, comezaron a colocarse por establecementos comerciais, bares, vallas, etc. de Ourense os cartaces que anunciaban todas estas actividades.



CORAL DE RUADA

90
ANOS

1919 2009

ACTOS DE CONMEMORACIÓN

ABRIL Libro, 1ª viaxe a Andalucía do Coro	XUÑO Xornadas internacionais de Coros
SETEMBRO Reedición masiva das gravacións do ano 1929	SETEMBRO Exposición 90 aniv.
	OUTUBRO Visitas guiadas, Itinerario histórico musical. Ourense

 **DEPUTACIÓN OURENSE**

caixanova

 **tenencia** de alcalde **OURENSE**

 **ouvirmos**

Publicación do libro:

“Primeira viaxe a Andalucía do Coro De Ruada”

do coralista XAQUÍN VALES

Cando a Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA deseñou o programa de actividades para conmemorar o seu 90º Aniversario tiña claro que algunhas delas (logotipos, cartaces, exposicións, publicacións, edición de CD, etc.) terían que ser encargadas a persoas ou empresas especializadas. Así foi como nos puxemos en contacto con *José Manuel Aldea Moscoso* da editorial Ouvirmos, que foi a encargada de levar adiante as actividades mencionadas.

Unha destas actividades consistiu na publicación dun interesante traballo do coralista *Xaquín Vales Rodríguez* “*Xocas*” titulado “Primeira viaxe a Andalucía do Coro De Ruada”.

Ao longo das súas cen páxinas, o libro de “*Xocas*” fai unha crónica, dun xeito moi minucioso e documentado, da primeira viaxe –en 1927– do entón chamado CORO DE RUADA a Andalucía, onde ofreceron varios concertos en Sevilla e Cádiz e realizaron multitude de actividades (visitas á casa do Concello, Goberno Civil, Asociación da Prensa, Centro Galego, etc.). Tamén se refire ao regreso con parada en Madrid para actuar na capital de España e realizar distintas actividades de tipo social e cultural. Acompañaron a De Ruada nesta xeira os recoñecidos gaiteiros *Faustino Santalices* e *Modesto Sánchez*.

Polas páxinas do libro aparecen persoeiros ourensáns ou moi vencellados a Ourense que residen en terras andaluzas e madrileñas, como *Castor Bóveda*, *Eugenio Montes*, *Basilio Álvarez*, etc.

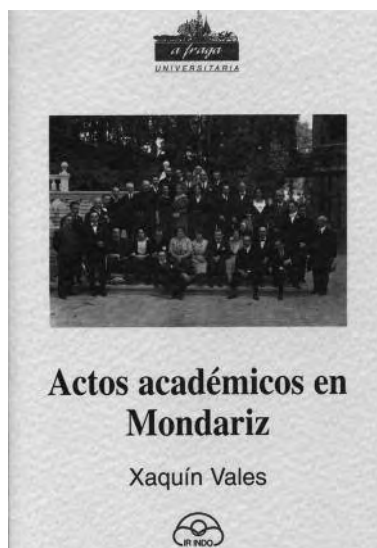
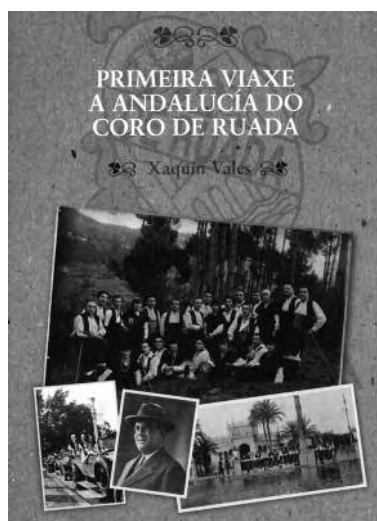
En resumo, un excelente libro, con interesantes ilustracións e fotografías e con limiar do poeta ourensán *Víctor Campio Pereira*, que nos informa de cómo eran as viaxes destas agrupacións nos primeiros anos do pasado século, o entusiasta recibimento dos andaluces e das colectividades galegas e da ampla repercusión nos medios de comunicación.

Esta publicación foi –e segue a ser– un dos regalos cos que a CORAL DE RUADA agasalla a institucións, visitantes, grupos culturais, coros, etc. durante os actos de celebración do seu 90º Aniversario.

Xaquín Vales Rodríguez “*Xocas*” é coralista pertencente á corda dos tenores segundos e, ademais, gran afeccionado á investigación histórica, fundamentalmente a historia da CORAL DE RUADA. Ademais do libro que nos ocupa ten publicados “Canto mariñán ou canto do mar?” (Deputación Provincial de Ourense, 2010) e “Actos académicos en Mondariz” (Ir Indo, colección “A fraga Universitaria”, 2006). Ten colaborado, ademais, en varias publicacións e revistas (Boletín Auriense, Etnofolk, Mondariz, Murguía, etc.).



Víctor Campio
e Xaquín Vales (1998).



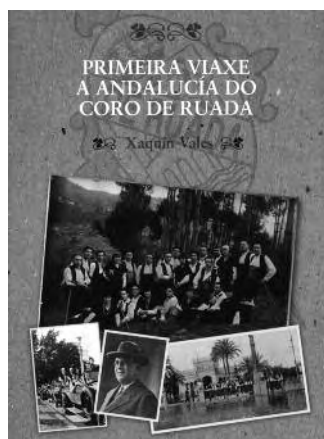
Agasallos



Anverso e reverso da figura deseñada por Manuel Bucíños.



Prato conmemorativo deseñado pola firma ourensá Galos.



Libro “Primeira viaxe a Andalucía do Coro de Ruada” de Xaquín Vales.

Un dos aspectos que tivo que abordar a Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, á hora de organizar as distintas actividades programadas con motivo do seu 90º Aniversario, foi a necesidade de dispoñer dunha serie de obxectos conmemorativos cos que agasallar a coralistas, colaboradores, grupos convidados, etc. Un destes agasallos ía ser o libro “Primeira viaxe a Andalucía do Coro De Ruada” de *Xaquín Vales* que xa quedou reflectido no capítulo anterior.

Despois de analizar varias alternativas, acordouse encargar ao escultor *Manuel Bucíños* unha figura para agasallos institucionais e un medallón para coralistas, directivos, coros visitantes, ex-directores, etc. Cabe destacar a excelente disposición do escultor para que a CORAL DE RUADA puidese dispoñer destas figuras. En DE RUADA estámolles moi agradecidos.

Tamén se encargaron uns pratos ao fabricante ourensán Galos. Nas fotografías que se xuntan pódense ver estes agasallos.



Medallón de bronce deseñada por Manuel Bucíños.

Medalla de Ouro “Marcial del Adalid” Da Real Academia Galega de Belas Artes “Nosa Señora do Rosario”

A Real Academia Galega de Belas Artes “Nosa Señora do Rosario”, radicada na praza do Pintor Sotomayor da Coruña, acordou, na súa sesión do 28 de febreiro de 2009, conceder á CORAL DE RUADA a Medalla “Marcial del Adalid”, na categoría de Ouro “pola súa calidade e exemplar constancia no mantemento das tradicións galegas”.

Esta condecoración está pensada “como estímulo á practica musical non profesional, que de forma desinteresada e constante veñen realizando persoas e institucións de Galicia, mediante a súa participación e mantemento de agrupacións artísticas”, estando previsto que sexa “concedida en casos de extraordinario mérito a aquelas personalidades destacadas no campo musical, así como a corais, bandas, orquestras e agrupacións non profesionais que, de maneira notoria, contribúan ao auxe e esplendor artístico musical de Galicia, cunha consolidada traxectoria histórica e unha recoñecible calidade artística”.

Foi unha noticia espléndida para os membros da CORAL DE RUADA que estaban a piques de anunciar o programa de actividades a celebrar en conmemoración do seu 90º aniversario.

Esta noticia tivo unha ampla acollida nos medios de comunicación como pode verse nas recensións de prensa que se xuntan.

O sábado 27 de xuño de 2009, cando a CORAL acababa de ofrecer un extraordinario Concerto dos Amigos o día anterior e estaba inmersa na celebración da III edición do Certame Internacional de Coros <De Ruada>, a Real Academia Galega de Belas Artes “Nosa Señora do Rosario” desprazouse a Ourense para entregar esta condecoración nun acto solemne desenvolvido no salón de plenos da Deputación Provincial. O académi-





A "Coral de Ruada", Medalla de Ouro "Marcial del Adalid"

O recoñecemento que concede a Real Academia Galega de Belas Artes "Nosa Señora do Rosario", coincide coa celebración do 90 aniversario da veterana agrupación coral

100 | Galicia | 10 de maio de 2018

A Real Academia Galega de Belas Artes, no transcurso dunha sesión celebrada o último día do pasado mes de setembro, acordou que a Coral de Ruada de Quaresma, "cumpra coas condicións establecidas para figurar acreedora da concesión da Medalla de Ouro "Marcial del Adalid", para que o colectivo musical venreiro pases a formar parte do catálogo de agrupacións musicais galegas que contan con este prestatoso galardón.

Este recoñecemento, que a Real Academia Galega de Belas Artes concede en forma de distinción honorífica, é unha das máis importantes que concede a entidade, e que se concede a aqueles colectivos que, ademais de ser de carácter artístico, teñan un carácter social e cultural, e que se dedican a promover a cultura galega e a colaboración coa comunidade.

DIFUSIÓN DA MÚSICA POPULAR

Por iniciativa do colectivo, a agrupación galega "Coral de Ruada" de Quaresma, que conta con máis de 100 membros, desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

50 | música



expediente administrativo de Galicia, unha vez se recibiu o informe favorable do xefe de Fileira da entidade.

Se, por unha parte, os membros do colectivo musical de Quaresma, que conta con máis de 100 membros, desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

OUTROS RECOÑECIMENTOS

Despois de haber sido recoñecida como agrupación musical de Galicia, a Coral de Ruada de Quaresma, que conta con máis de 100 membros, desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.



Real Academia Galega de Belas Artes (RAGBA), creada en 1944, recoñece a Coral de Ruada de Quaresma, que conta con máis de 100 membros, desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

Real Academia Galega de Belas Artes (RAGBA), creada en 1944, recoñece a Coral de Ruada de Quaresma, que conta con máis de 100 membros, desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

O DIRECTOR

O director da Coral de Ruada é Juan José Fernández Rodríguez, que conta con máis de 100 membros, desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

HISTORIA

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

A Coral de Ruada foi fundada en 1928, e desde entón desenvolve un amplo programa de difusión da música popular galega, e que se realiza en colaboración coa comunidade.

co e musicólogo *Padre José López Cabo*, na súa intervención, puxo de manifesto os méritos da CORAL DE RUADA, que a fixeron acreedora a este prezado galardón e louvou o excelente traballo da súa Xunta de Goberno que presentou un espléndido dossier que será tomado como



referencia para as candidaturas futuras. Contestoulle o noso presidente, *Eladio Quevedo Almoína*, poñendo de manifesto o tenaz traballo realizado por moitos ourensáns -coralistas, directores, directivos, amigos, etc.- dende o ano 1918 para que o acto que se estaba a desenvolver fose unha realidade e agradecendo a concesión desta nova distinción. A presidenta da Real Academia, *María de las Mercedes Goicoa Fernández*, entregoulle ao presidente da CORAL a Medalla “Marcial del Adalid” de Ouro e o Diploma acreditativo. O presidente da CORAL, pola súa parte, entregoulle á presidenta da Real Academia unha figura de bronce conmemorativa do 90 Aniversario de DE RUADA, obra do escultor *Manuel de Bucíños* e, a cada académico, un medallón de bronce do mesmo escultor e un prato de cerámica da fábrica ourensá Galos, ámbolas dúas obras realizadas especialmente para este 90 Aniversario. A CORAL DE RUADA, dirixida por *Juan José Rumbao Requejo*, pechou o acto coa interpretación do “Ourense ao lonxe” de *Manuel De Dios*.

Tamén este acto foi amplamente recollido polos medios de comunicación, tanto escritos como audiovisuais.



Que el acto en el salón de plenos de la Diputación para agasajar a la Coral de Ruada contó con medallas para todos? -que el *pres. Eladio Quevedo*, recibió la medalla “Marcial de Adalid” de la Real Academia Nosa Señora do Rosario? Pero los académicos no se fueron de vacío, ya que Quevedo quiso agasajarlos con medallas de la coral y una escultura para la presidenta. -que todos los presentes estaban rubricados por el escultor *Bucíños*, que al mismo tiempo pertenece a esa institución? Comochoconto.



La Coral ourensana de Ruada acaba de recibir la Medalla de Oro de la Real Academia Gallega de Bellas Artes Nuestra Señora del Rosario. Y en la correspondiente sesión celebrada solemnemente en Ourense el musicólogo José López Calo recordó cómo «tiene en sus noventa años una trayectoria rectilínea con innumerables conciertos en Galicia y en España así como en Europa y en América». Fundada por Fabriciano Iglesias, Javier Prado, Julio Prieto Nespereira, Virgilio Fernández y Cesáreo Eiré, se presentó públicamente en el Teatro Apolo de Ourense el 24 de julio de 1919; y desde entonces hace historia. Entre los galardones recibidos por la coral, figuran la Placa de Oro del Centro Gallego de Buenos Aires y las Placas de Plata de la Casa de América y del Ayuntamiento de Ourense. Ahora, proyecta hacer en 2010 el camino de Santiago cantando en cada pueblo del recorrido. Podrá decir, entonces, con el poeta chileno Pablo Neruda: «no vengo a resolver nada, / vengo para cantar»; y con el poeta portugués José Régio: «canto porque no tengo / don mejor que el del canto».



en el salón de plenos de la Diputación Provincial de Ourense, tuvo lugar el acto de entrega de la medalla de la práctica musical no profesional, que de forma desahogada y constante realizan personas y instituciones gallegas mediante el mantenimiento de agrupaciones artísticas.



A agrupación ourensá, nada en 1918 como Coro de Ruada, ten gravados 24 discos. A Coral de Ruada ten no seu haber 24 discos, gravados en varios períodos, ao longo do tempo.



La Coral de Ruada es una institución musical en Galicia. Tiene noventa años de vida y ayer, por tanta actividad desplegada en todos estos años, la Real Academia Gallega de Bellas Artes le entregó una bien merecida Medalla de Oro Marcial del Adalid, que recogió su presidente, Eladio Quevedo, para todo el colectivo que respondió cantando.

La Coral de Ruada recibe la medalla de oro de Bellas Artes en su 90 aniversario. La Real Academia Gallega de Bellas Artes entregó ayer a la Coral de Ruada su medalla de oro justo cuando se conmemora el noventa aniversario de la formación musical ourensana. Eladio Quevedo recogió la distinción en un acto solemne celebrado en la Diputación.



Nueva décadas de arte. La Coral de Ruada es una institución musical en Galicia. Tiene noventa años de vida y ayer, por tanta actividad desplegada en todos estos años, la Real Academia Gallega de Bellas Artes le entregó una bien merecida Medalla de Oro Marcial del Adalid, que recogió su presidente, Eladio Quevedo, para todo el colectivo que respondió cantando.



Un concerto extraordinario

A Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, nunha das súas múltiples reunións para elaborar os actos do 90º Aniversario, acordou que o *Concerto dos Amigos* do ano 2009 debería ter unhas características especiais que o fixeran extraordinario.

Nun primeiro momento, tratouse de pedir a colaboración de artistas de recoñecido prestixio que puidesen acompañarnos e colaborasen con nós. Neste sentido, o presidente fixo as xestións oportunas para que nos acompañase **Cristina Pato**, coñecida gaiteira e pianista que, ademais, formara parte da CORAL a mediados dos 90. Ademais, fixéronse xestións para que nos acompañase **Manuel Brañas** e a súa filla **Olga Brañas**, ámbolos dous do grupo *Brañas Folk* co que colaboramos na gravación dun dos temas do seu último CD “Alalá do Cebreiro”.

Tamén se pensou que sería bo momento para conceder varias condecoracións e agasallos a coralistas, excoralistas e *Amigos da Coral* que se distinguisen pola súa entrega, dedicación e cariño á CORAL DE RUADA.

Cando xa tiñamos case pechada a organización do concerto, o entón director, **Juan José Rumbao Requejo**, presentou unha nova idea que a todos nos pareceu formidable e que foi aceptada de inmediato: convidar a tódolos ex-directores da CORAL que aínda vivían a dirixir dúas cantigas da súa elección cada un.

E así foi como se xestou o *Concerto Extraordinario dos Amigos da Coral De Ruada 2009* que agora describiremos.

O concerto tivo lugar o venres, día 26 de xuño, ás 20,00 horas no teatro Principal de Ourense. Comezou cunhas palabras de presentación do vicepresidente primeiro **Emilio Rodríguez Portabales**, en nome da Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, nas que fixo un breve resumo das actividades levadas a cabo pola CORAL no último curso.

A continuación, o secretario xeral da CORAL DE RUADA, **Manuel Souto Prieto**, deu lectura aos seguintes acordos da Xunta de Goberno:

A Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, en sesión celebrada o pasado 9 de xuño, acordou (acolléndose aos artigos 42 e 43 dos vixentes Estatutos da CORAL) que se recoñecese publicamente a fidelidade dos nosos Amigos e seguidores aos que tanto debemos.

Comezaremos homenaxeando cun pequeno agasallo e o aplauso de todos os presentes:

- A **Dª. Antonia Gómez Paradela**, por ser unha seguidora fiel da CORAL DE RUADA, á que durante moitos anos acompañou e segue a acompañar nos Concertos dos Amigos, nos Concertos de Nadal, nas Romarías de Oseira, etc.
- A **D. Xosé Eduardo Portas Feijóo** e a súa dona **Dª. María Eduarda Pavía de Magalhães Feijóo**, matrimonio portugués, residente en Lisboa que seguen fiel-



Carta do Concerto dos Amigos da Coral De Ruada 2009, conmemorativo do seu 90º aniversario.



Homenaxe a D.ª Antonia Gómez Paradela e ao matrimonio formado por D. Xosé Portas Feijóo e D.ª María Eduarda Pavia de Magalhães Feijóo.

mente á CORAL DE RUADA dende hai xa moitos anos en todo tipo de concertos e celebracións. Témoslos atopado en Oseira, Vilanova dos Infantes, Aciveiro, por suposto en Ourense, e viaxando expresamente, en moitos casos, dende Lisboa para estar connosco. Pódese dicir que son os nosos embaixadores no país irmán. Dáse ademais a circunstancia de que o pai do **Sr. Feijóo**, emigrante en Portugal, era celanovés de nacemento e fundou o Centro Galego de Lisboa-Xuventude de Galicia.

Na mesma sesión, a Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA acordou (acolléndose aos artigos 42 e 43 dos vixentes Estatutos da CORAL) que se recoñecese publicamente o desinteresado labor daqueles homes e mulleres que xa non son membros activos da CORAL, pero que levan a DE RUADA no seu corazón e fixeron posible, coa súa xenerosa entrega, que esteamos hoxe a celebrar o noso 90º Aniversario.

- **D. Eduardo González Ananín**, coralista natural de Tibiás que pertenceu á CORAL nos anos 50.
- **D. Amadeo González Cardero**, coralista cudeirán dos anos 30 a 50, que veu expresamente dende Madrid, onde reside, para recoller estes aplausos.

Queremos deixar constancia de que os agasallos entregados a tódolos homenaxeados son un medallón de bronce realizado, de xeito totalmente desinteresado para a ocasión, polo escultor lugués de nacemento e ourensán de adopción **Manuel García de Bucións** e un prato de cerámica conmemorativo deste 90º Aniversario da firma ourensá *Galos*.



Tamén foron homenaxeados D. Eduardo González Ananín, D. Amadeo González Cardero e D. Julio Rivera Rodríguez, quen recibiu a insignia de prata da Coral De Ruada.

A Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, en sesión celebrada o pasado 9 de xuño, acordou –entre outras cousas– conceder as condecoracións seguintes:

- *Insignia de prata* a D. **Julio Rivera Rodríguez**, exmembro da Xunta de Goberno durante moitos anos, polos valiosos servizos prestados á CORAL DE RUADA, en aplicación dos artigos 42 e 43 dos vixentes Estatutos da CORAL.
- *Insignia de prata* aos coralistas que se relacionan a continuación, pola súa xenerosa dedicación á CORAL DE RUADA durante un tempo superior aos 12 anos, tal como establece o artigo 41, apartados b) e e), dos vixentes Estatutos da CORAL. Son:

D^a. Patricia Blanco Valdés

D^a. Jesusa Varela García

D^a María Isabel Pérez Martínez

D. Xaquín Vales Rodríguez

D. Raúl Cachaldora Fernández

D. Antonio André Gabián

D. Desiderio Martínez Vila

D. Juan José Alonso Merino

D. Emilio Rodríguez Portabales

- Tal como establece o artigo 41, apartados a) e d), dos vixentes Estatutos da CORAL, concédese a *Insignia de ouro* e nomeamento como Coralista de Honra, pola súa pertenza á CORAL DE RUADA dende hai máis de 50 anos, nos que foi cantor, membro do grupo de baile, zanfónista, gaiteiro, membro da xunta de goberno en varias ocasións e con diferentes cometidos (secretario, vicepresidente, etc.) e presidente dende o ano 2002 ata a actualidade, a **D. Eladio Quevedo Almoina**.

O presidente da CORAL pechou esta primeira parte do acto cunhas breves palabras de agradecemento pola condecoración e polo cariño que o público mostra ano tras ano a DE RUADA.



O presidente impoñendo a insignia de prata da Coral De Ruada ás coralistas Patricia Blanco Valdés, Jesusa Varela García e María Isabel Pérez Martínez.



Tamén foron condecorados coa insignia de prata da Coral De Ruada os coralistas Xaquín Vales Rodríguez, Raúl Cachaldora Fernández e Antonio André Gabián.



Os coralistas Desiderio Martínez Vila, Juan José Alonso Merino e Emilio Rodríguez Portabales tamén foron condecorados coa insignia de prata da Coral De Rada.

E, deseguida, comeza o concerto. O repertorio foi escollido de xeito minucioso polo director, **Juan José Rumbao**, tal como el mesmo explica no programa de man:

Un concerto que conmemora a fecunda vida da CORAL DE RUADA a través de 90 anos, ten necesariamente un marcado compoñente de evocación e lembranza.

A mirada e atención da CORAL esténdense aos máis diversos estilos musicais (ópera, polifonía universal, folclore de diferentes países...), que configuraron a poliédrica e colorista paleta do repertorio ruadista; xéneros que se ofrecen tamén nesta ocasión, xunto con cancións ao mar e á montaña, ao traballo e á festa...

Pero sobre todo, desde **Daniel González**, o seu primeiro director e do que se interpreta unha canción, no canto popular galego atopou esta CORAL unha razón de identidade e unha significativa e distinta maneira de ser ofrecido.

Numerosos lugares, circunstancias e celebracións (Lobeira, O Cristal, Oseira, Celanova...) naceron coa presenza festiva da CORAL.

A alma de todo coro é a obra do seu director. Para iso, convidamos aos antigos directores a estar de novo coa súa CORAL: accederon gustosamente.

No programa intégranse cancións “de sempre”. Foron elixidas polos coralistas porque as consideran significativas e porque estimaron que deben ser interpretadas hoxe. “Amazing grace”, “A Gaelic Blessing” fannos presentes nestes momentos a directores, coralistas e a unha multitude de persoas entrañablemente amigas.

Evocamos nesta tarde a compositores ourensáns ou moi relacionados con Ourense. Estes son os motivos e razóns que condicionaron a confección deste programa.

Pero o que dá valor e significado a todo isto, é a actitude da CORAL DE RUADA que quere compartir, conservar e ofrecerlles algo do seu extraordinario patrimonio cultural. Así sentimos a vostedes como integrantes desta CORAL, porque viven, senten e celebran connosco todas as actuacións e este aniversario.

¡¡Longa e frutífera vida a CORAL DE RUADA!!.



O vicepresidente primeiro impón a insignia de ouro da Coral De Ruada ao presidente Eladio Quevedo Almoína.



Capa do programa de man do Concerto dos Amigos 2009.



A Coral De Ruada, co seu director Juan José Rumbao Requejo.



Cristina Pato, convidada de luxo da Coral De Ruada.



O ex-director Javier Jurado Luque dirixindo de novo a Coral de Ruada.



Tamén nos acompañou o anterior director da Coral De Ruada José María González Álvarez.



Tamén foi un luxo contar con Manuel Brañas e a súa filla Olga, de Brañas Folk.

Para comezar, catro foliadas encadeadas: as *foliadas de Marín, Cerdedo, Portosín e Portonovo*. A continuación entra en escena **Cristina Pato** para facer unha maxistral introdución á cantiga *Estrela do alto ceo*. Segue o *Canto das chirimías da Catedral de Santiago*, con acompañamento de chirimía (**Manuel Brañas**) e organistrum (**Olga Brañas** e **Emilio Rodríguez**), con **Gerardo Gómez** como solista. Deseguida, volve **Cristina Pato** para introducir a fermosa cantiga de **Manuel de Dios** *A Virxe do Portovello*. Seguen os *alalás de Vilanova* -con acompañamento de zanfona a cargo de **Emilio Rodríguez**- e de *Lobeira* e a cantiga *A nena na fonte* -con **Gerardo Gómez** como solista-, dirixidas por **Juan José Rumbao**.

Chega o momento dos exdirectores convidados. **Manuel de Dios** non puido asistir por atoparse gravemente enfermo -falecería uns meses máis tarde- e **Bruno Fuentes** escusou a súa asistencia por atoparse retirado das actividades musicais. **Juan José Rumbao** cede a batuta a **Javier Jurado Luque** (director da CORAL entre 1991 e 1993), que dirixirá as cantigas *Maitía nun xira* e *No prado*, con **Álvaro Iglesias** como solista. A continuación, **José María González Álvarez**, director de DE RUADA entre os anos 1993 e 2000, dirixiu *Romance de Cerdedo*, con **Gerardo Gómez** como solista, e *Airriños, airriños, aires*. Os dous directores foron premiados con numerosas mostras de cariño e aplausos, tanto do público que enchía o teatro como dos coralistas.

Faise cargo de novo da dirección **Juan José Rumbao** ata o remate do concerto, ofrecendo un variado programa: *Amazing grace* (con **Cristina Torreiro** e **Sandra Dacal**, como solistas), *A Gaelic Blessing*, *Les contes d'Hoffmann "Barcarola"* (con acompañamento de piano a cargo



Actuaron como solistas Sandra Dacal, Cristina Torreiro, Gerardo Gómez, Álvaro Iglesias e Antonio Graña.



Os instrumentistas foron Irma Fernández, Emilio Rodríguez, Óscar Vázquez, Desiderio Martínez, Antonio André, Manuel Álvarez, Antonio Cariizo e Luis Borrajo.

de **Irma Fernández**), *Campanas de Bastabales* (con **Antonio Graña** como solista), *Negra sombra*, *Campanas de atardecer-Ocaso* (con **Gerardo Gómez** como solista), *Chants d'Auvergne "Bailèro"* (cantada por **Cristina Torreiro** acompañada por **Irma Fernández** no piano) e *Te quiero*.



A Coral De Ruada e tódolos convidados posando ao final do concerto.



III Certame Internacional de Coros De Ruada



A CORAL DE RUADA ven celebrando, dende o ano 2007, o Certame Internacional de Coros “De Ruada”, dentro da programación das Festas de Ourense, co patrocinio da Concellería de Cultura, Festas e Festival de Cine do Concello de Ourense. Nesta terceira edición, por estar incluído no programa de actividades do noso 90º Aniversario, a Xunta de Goberno considerou que debería ter un carácter especial, para o que se pensou en contar cos Coros Galegos Históricos (Real Coro Toxos e Froles de Ferrol, Cântigas da Terra da Coruña e Cantigas e Agarimos de Santiago de Compostela), o Coro da Cidade de Vila Real (cidade portuguesa irmandada con Ourense), o Orfeão de Águeda (prestixioso coro portugués con 93 anos de antigüidade) e un coro valisoletano do que tiñamos moi boas referencias, a Coral La Enseñanza.

Con estas agrupacións corais confeccionouse a terceira edición do Certame do xeito seguinte:

Día 20: Abriu o programa o Orfeão de Águeda (Portugal); tiveron unha excelente actuación e recibiron moitos aplausos. Pechou o concerto o coro irmán Cântigas da Terra da Coruña, que tivo unha brillante interpretación do programa que nos ofreceron de música popular galega.





Día 21: Coro da cidade de Vila Real de Portugal. Na súa intervención interpretou todo tipo de música e recibiu moitos aplausos do público que enchía o Teatro Principal. Cantigas e Agarimos de Santiago de Compostela, outro dos Coros Galegos Históricos, puxo o punto final ao concerto, ofrecendo un variado programa de música popular galega que gustou moito aos asistentes.

Día 26: Concerto dos Amigos da CORAL DE RUADA, do que xa demos conta no apartado anterior.

Día 27: Coral La Enseñanza de Valladolid. Entusiasmaron ao público coa súa intervención. E xa para rematar este III Certame Internacional de Coros “De Ruada” actuou o Real Coro Toxos e Froles de Ferrol -o más veterano dos catro Coros Galegos Históricos- que tivo unha destacada actuación, ofrecendo un variado programa de música popular e polifonía exclusivamente galega.

Día 28: A Coral La Enseñanza de Valladolid, que participara no concerto do día anterior no teatro Principal, cantou a Misa de 12 na Catedral, oficiada polo cóengo D. Serafín Marqués Gil, Deán da Catedral de Ourense.

Cada un dos coros participante recibiu, ao final do concerto, os agasallos que xa fomos describindo en apartados anteriores: prato conmemorativo da firma ourensá Galos, medallón conmemorativo do escultor *Manuel de Bucínos*, libro de *Xaquín Vales*, CD das primeiras gravacións e último CD “Sempre De Ruada”, ademais de cartaces, programas, etc.

Tódolos concertos tiveron lugar no teatro Principal, que colaborou, unha vez más, co noso Certame.

Publicación do CD: “Coro De Ruada: 1929, Primeiras gravacións ourensanas”



Como xa quedou reflectido anteriormente, a editorial Ouvirmos foi a encargada de levar adiante varias das actividades programadas co gallo do 90º Aniversario da CORAL DE RUADA, e a edición do CD “CORAL DE RUADA: 1929. Primeiras gravacións ourensanas” foi unha delas.

Este CD está baseado no que a propia editorial Ouvirmos (colección “A Tiracolo”), coa colaboración da CORAL DE RUADA, editara en decembro de 2006 co título de “CORO DE RUADA. Escena coral galega”¹ e que contiña 21 temas gravados en 1929 (coa casa REGAL, temas 1 a 15) e 1950 (coa casa Columbia, temas 16 a 21) coa dirección de *Daniel González*. Trátase, en realidade, dunha versión reducida deste CD, xa que contén soamente 10 temas (7 dos gravados en 1929 e 3 dos gravados en 1950); por outra banda, tamén se elimina o caderniño que acompañaba ao primeiro CD e acompáñase nun estoxo de cartón en forma de díptico, como se



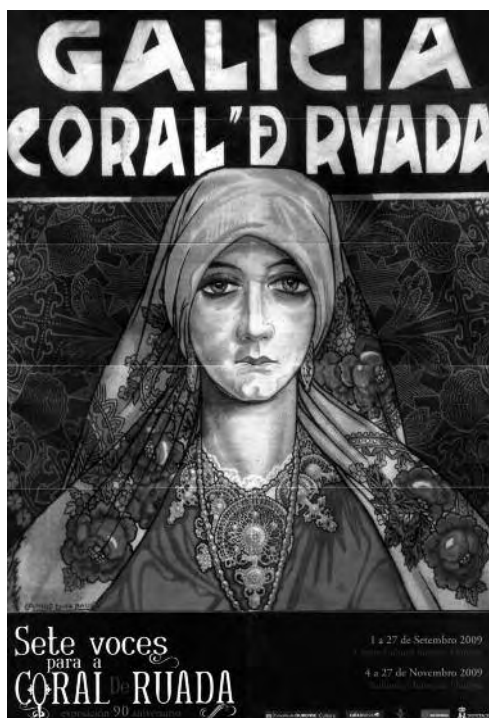
1. No número 6 (ano 2007) da revista “Coral De Ruada” ofrécese ampla información da presentación deste CD.

Exposición

“Sete voces para a Coral De Ruada”

Tamén a editorial Ouvirmos foi a encargada de deseñar unha exposición sobre a historia da CORAL DE RUADA, actuando, como comisario da mesma, o ourensán *Óscar Penín*.

A exposición instalouse na planta baixa do Centro Cultural da Deputación (Edificio Simeón) dende o 1 ao 27 de setembro e inaugurouse o 3 de setembro contando coa presenza do presidente, vicepresidentes primeiro e segundo e director artístico da CORAL DE RUADA, *Eladio Quevedo Almoína*, *Emilio Rodríguez Portabales*, *Samuel Lago Fernández* e *Juan José Rumbao Requejo*, respectivamente; presidente da Deputación Provincial, *José Luis Baltar Pumar*, director do Centro Cultural da Deputación, *Francisco González Bouzán*, alcalde de Ourense, *Francisco Rodríguez Fernández*, concelleira de Cultura Festas e Festival de Cine do Concello de Ourense, *Isabel Pérez González*, director xeral da editorial Ouvirmos, *José Manuel Aldea Moscoso*; o comisario da exposición *Óscar Penín* e varios membros da Xunta de Goberno de DE





RUADA, coralistas e Amigos da CORAL, entre os que se atopaba o exdirector *José María González Álvarez*.

Presentou a exposición *Óscar Penín*, quen insistiu en que se trataba de mostrar as diversas facetas da actividade da CORAL DE RUADA ao longo da historia e non de amarear obxectos - máis ou menos interesantes- que puideran chegar a ser abafantes para o visitante. Seguidamente *Eladio Quevedo* falou do moito que significaba para a CORAL poder mostrar nesta exposición a súa historia de 90 anos e agradeceu ao público asistente a súa presenza neste acto.

Para explicar de xeito resumido o contido desta exposición parécenos oportuno reproducir o comentario que Javier Núñez realiza no seu artigo “Sete voces para a Coral De Ruada”, publicado na revista “Auria” do 27 de setembro.

A exposición “Sete voces para a Coral De Ruada”, que conmemora os 90 anos da agrupación ourensá e que permaneceu aberta durante todo o mes de setembro no Centro Cultural da Deputación e que no mes de novembro estará no Auditorio Municipal, xurdiu a partir dos fondos propios da Coral, do seu significado histórico e do seu alcance actual, presentando unha viaxe polas apaixonantes memorias da agrupación narrada a través de sete palabras que definen a esencia de De Ruada: Movemento, Innovación, Galeguismo, Talento, Momentos, Legado e Palabra.

Cada unha destas palabras marca un espazo temático diferenciado dentro da exposición. Movemento dedicado ás xiras internacionais. Innovación ás películas, escenas corais e gravacións. Galeguismo presenta a recuperación e resistencia cultural e as misas en galego. Talento para os membros fundadores, persoeiros relacionados e máis premios recibidos. Momentos está dedicado ás actuacións diante dos xefes de Estado e recepcións e Legado, ás influencias que a Coral exerce de forma directa ou a través do seu repertorio. A Palabra é para o audiovisual onde toman a palabra os membros da Coral ou de cintas caseiras rescatadas do esquecemento.

A mostra acolle ademais de paneis informativos, os obxectos máis relevantes obtidos e custodiados pola Coral nos últimos 90 anos, os cadros e obras de artistas relacionados con De Ruada, a proxección dun audiovisual e unha zona interactiva onde se poderán escoitar algúns dos temas fundamentais do repertorio da Coral.

A fotografía é un apartado cun grande peso na exposición. Hai unha importante presenza de fotografía histórico, pero tamén se usan imaxes artísticas actuais que dotan dunha estética máis moderna o clasicismo da fotografía e do deseño gráfico da mostra, inspirado nas creacións artísticas de finais do XIX e comezos do XX.

Esta exposición tivo unha grande repercusión nos medios de comunicación escritos e audiovisuais, entre as que se poden atopar artigos de *X. M. del Caño* (Faro de Vigo, edición Ourense); *José Paz Rodríguez*, *Xabier Limia de Gardón* e *Francisca Castro* (La Región) e *Javier Romero* e *Jerónimo Martel* (La Voz de Ourense-La Voz de Galicia).

Tal como se indicou con anterioridade, a exposición trasladouse ao Auditorio Municipal de San Francisco, onde estivo exposta durante case todo o mes de novembro.

Un gran número de ourensáns visitaron a exposición tanto no Centro Cultural da Deputación coma no Auditorio Municipal, deixando, en moitos casos, felicitacións e comentarios eloxiosos no libro habilitado para a ocasión.

Discografía propia

Emilio Rodríguez Portabales
Coralista



Relación de cantigas gravadas pola Coral DE RUADA (1)¹

Título	Autores	Ano	Título do Disco/Casete/CD	Selo	Referencia	Observac.
Alborada	Pascual Veiga	1929 1931-54 1931-54 1931-54 1956-57 2006 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Regal Columbia Columbia Odeon Alhambra Ouvirmos Ouvirmos	RS1256 A 1479 A 8681 29002 EMGE 70206 VRO 112 LU 135-09	
O quer que lle quer	Mauricio Farto	1929 1931-54 1931-54 1959 2006 2007 2008 2008 2009	Galicia Coro De Ruada. Escena coral galega Folclore de Galicia... Itinerarios histórico-musicais Morriña Galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Regal Columbia Columbia Columbia Ouvirmos Ouvirmos Ouvirmos Sonylec Ouvirmos	RS1257 A 6181 A 8576 ECGE 71075 VRO 112 VRO 305 VRO 305 VIVA 172(2) LU 135-09	
Negra sombra	Rosalía Castro/ Juan Montes	1929 1931-54 1931-54 1931-54 1956-57 1982 2006 2007 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega Folclore de Galicia... 1929. Primeiras gravacións ourensás	Regal Columbia Columbia Columbia Alhambra Columbia Ouvirmos Ouvirmos Ouvirmos	RS1257 A 6180 A 8576 V 6180 EMGE 70196 BC 3926 VRO 112 VRO 305 LU 135-09	
Os teus ollos	M. Curros Enríquez / J. Castro Chané	1929 1931-54 1931-54 2006 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Regal Columbia Columbia Ouvirmos Ouvirmos	RS1258 A 1481 A 8575 VRO 112 LU 135-09	
De Ruada	Adolfo Berges	1929 1931-54 1931-54 2006 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Regal Columbia Columbia Ouvirmos Ouvirmos	RS1258 A 1481 A 8575 VRO 112 LU 135-09	
Canto das chirimías	Polifonía galega / J. Prado / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 2006	Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Ouvirmos	RS1259 A 1482 A 8574 VRO 112	

Título	Autores	Ano	Título do Disco/Casete/CD	Selo	Referencia	Observac.
Alalá das Rías Baixas	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 1959 2006	Galicia Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Columbia Ouvimos	RS1259 A 1482 A 8574 ECGE 71075 VRO 112	
Foliada de Ourense	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 1931-54 1959 1964 1980 2006	Galicia Canciones gallegas Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Columbia Columbia Columbia Columbia Ouvimos	RS1260 A 6180 A 8573 V 6180 SCGE 80684 SCGE 80684 BC 3860 (B) VRO 112	
Alalá de Bande	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 1959 2006 2008	Galicia Coro De Ruada. Escena coral galega Morriña Galega	Regal Columbia Columbia Columbia Ouvimos Sonylec	RS1260 A 6181 A 8573 ECGE 71075 VRO 112 VIVA 172(1)	
Foliada de Entrimo	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 2006	Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Ouvimos	RS1261 A 1484 A 8682 VRO 112	
Pandeirada de Trasalba	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 2006 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Regal Columbia Columbia Ouvimos Ouvimos	RS1261 A 1484 A 8682 VRO 112 LU 135-09	
Foliada de Avión	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 1959 1964 2006	Galicia Canciones gallegas Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Columbia Columbia Ouvimos	RS1262 A 1485 A 8683 SCGE 80684 SCGE 80684 VRO 112	
Alalá das Curuxeiras	Popular / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 2006	Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Ouvimos	RS1262 A 1485 A 8683 VRO 112	
Na seitura	Polifonía galega / Daniel González	1929 1931-54 1931-54 2006	Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Ouvimos	RS1263 A 1486 A 8572 VRO 112	
Ai lalelo	Polifonía galega / Norberto Almandoz	1929 1931-54 1931-54 2006	Coro De Ruada. Escena coral galega	Regal Columbia Columbia Ouvimos	RS1263 A 1486 A 8572 VRO 112	F. Santalices
Muiñeira de Cartelle	Popular	1929 1931-54 1931-54		Regal Columbia Columbia	RS1270 A 1493 A 8684	e M. Sánchez F. Santalices
Pasacorredoiras da Amoia	Popular	1929 1931-54 1931-54		Regal Columbia Columbia	RS1270 A 1493 A 8684	e M. Sánchez

Título	Autores	Ano	Título do Disco/Casete/CD	Selo	Referencia	Observac.
Muiñeira de Rubiás	Popular	1929 1931-54 1931-54 1931-54		Regal Columbia Columbia Odeon	RS1271 A 1494 A 8685 291004	F. Santalices e M. Sánchez
Alborada antiga de Ourense	Popular	1929 1931-54 1931-54 1931-54 1964	Folklore gallego	Regal Columbia Columbia Odeon Columbia	RS1271 A 1494 A 8685 291004 SCGE 80686	F. Santalices e M. Sánchez
Canto de seitura	Popular	1929 1931-54 1931-54		Regal Columbia Columbia	RS1272 A 1495 A 8571	Faustino Santalices
Canto de romería	Popular	1929 1931-54 1931-54		Regal Columbia Columbia	RS1272 A 1495 A 8571	Faustino Santalices
Alalá de Ourense	Escena coral galega / Daniel González	1954 2006 2008 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Columbia Ouvirmos Sonylec Ouvirmos	A 5018 VRO 112 VIVA 156(2) LU 135-09	
Nos Caneiros	Escena coral galega / Daniel González	1954 2006 2009	Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Columbia Ouvirmos Ouvirmos	A 5018 VRO 112 LU 135-09	
Alalá de Noia	Popular / Daniel González	1954 2006	Coro De Ruada. Escena coral galega	Columbia Ouvirmos	A 9465 VRO 112	
Pandeirada de Trives	Popular / Daniel González	1954 1959 1964 1980 2006 2009	Galicia Canciones gallegas Coro De Ruada. Escena coral galega 1929. Primeiras gravacións ourensás	Columbia Columbia Columbia Columbia Ouvirmos Ouvirmos	A 9465 SCGE 80684 SCGE 80684 BC 3860 (B) VRO 112 LU 135-09	

1. Esta relación ofrecerase en dúas entregas e está feita a partir dos diversos discos e CD gravados pola Coral DE RUADA ao longo da súa historia. Os títulos están corrixidos para adaptalos á normativa actualmente vixente.

Análise musical

Xoán Antón Vázquez Casas¹



Nun probe portal

Letra: Serafín Gómez Pato
Música: Manuel de Dios Martínez

Quixera empezar esta nova sección da revista “*Coral De Ruada*” cunha obra, sinxela, pero moi fermosa, de quen foi seu director perante case 35 anos, que se di pronto, e que nos deixou neste ano.

Esta panxoliña, co seu fermoso solo, foi pensada por **Manuel de Dios**, segundo me contou **Xerardo Gómez Gómez “Chaparro”**², para o gran baixo da coral **Melquisedec Barreto Quiroga**, quen se negou a cantala porque nunca quixo asumir o papel de solista, sendo substituído por **José Gallego Aguiar “Chuti”**. Posteriormente foi interpretada pola contralto **Eva Fernández Fernández**.

Analizaremos primeiro a música, para o final dedicarnos un pouco ó texto de **Serafín Gómez Pato**.

Denantes de entrar no estudio formal e harmónico quixera resaltar, por un lado, a beleza do texto de **Serafín Gómez Pato**, e por outro a docísima melodía aplicada por **Manuel de Dios**, tanto para o retrouso coma para o solo.

A nivel formal, esta panxoliña en mi m, a dúas voces e con acompañamento instrumental (durante o retrouso é un baixo e na introdución e na estrofa do solo xa consta das dúas claves típicas de acompañamento pianístico ou de órgano sen pedalier) esta articulada en 4 frases, dúas para o retrouso, e outras tantas para o solo.

No retrouso, a segunda semifrase, consecuente, da segunda frase é unha repetición da segunda semifrase da primeira frase, con distinta letra, e repetida dúas veces, xerando unha

estrutura ternaria de semifrases, contrastante coa estrutura binaria da primeira frase.

Así pois, as dúas frases do retrouso son asimétricas, ou sexa de distinta lonxitude, por esta repetición.

A estrutura formal do solo é similar. Poderíase entender como unha ampla frase subdividida en 5 semifrases, pero prefiro decantarme por 2 frases, a 1ª de dúas semifrases e a 2ª de 3, esta terceira coa fermosa e expresiva (pero nada sinxela de entoar e afinar) subida ó mi agudo (tónica) e baixada cromática ata á 5ª (dominante).

Así pois, en compás de 3/8, despois dunha breve introdución de 3 compases de comezo anacrúsico (o carácter anacrúsico, dos motivos é una constante no retrouso, non así no solo, no que predomina o carácter tético, dándolle a esta parte da obra una personalidade propia) e final masculino sobre a dominante, a primeira frase, A, de 16 compases, divídese en dúas semifrases, antecedente e consecuente, de 8 compases cada unha.

Cada semifrase consta de 2 motivos, a – b, o primeiro deles está construído cun inciso repetido en progresión á segunda maior diatónica descendente, de dous compases de comezo anacrúsico e final tético, o 2º, de 4 compases é unha curva melódica, na melodía principal dun ámbito dunha quinta diminuída ascendente e unha cuarta descendente.

A 2ª voz fai un acompañamento por terceiras paralelas na primeira semifrase, rematando nun unísono, para, no segundo motivo, b,



Nun probe Portal

280

Música: Manuel de Dios
Letra: S. Gómez Pato

Introducción instrumental

Voces

Nun pro - be por - tal ni -
Nun pro - be por - tal ni -

Instrumental

ña - da de a - mor xur - diu po - la noi - te u - nha flor Nun
ña - da de a - mor xur - diu po - la noi - te u - nha flor Nun

pro - be por - tal ni - ña - da de a - mor na - ceu es - ta noi - te o
pro - be por - tal ni - ña - da de a - mor na - ceu es - ta noi - te o

Coral De Ruada
Carpeta n.º:

chm / 2010

P. 1 de 4

Nun probe Portal - (3)

280

Solista

Cu - nha pre - ga - ria nos bei - zos ve - ño a - dou - rar -
te ve - ño a o - fren - dar - che o a - ga - ri - mo da mi - ña ial -

ma Ca - ra - vel ca - ra - ve - li - ño pras mi - ñas ma - goas

da - me a ben - zón da tua ri - sa ro - si - ña bran - ca

Coral De Ruada

chm / 2010

P. 3 de 4

acompañar, maiormente por sextas. **Manuel de Dios**, buscando a sinxeleza da panxoliña, en ningún momento fai imitacións entre as voces. Leva sempre unha homorritmia, buscando que sexa o máis popular posible. Lembremos que

280

Nun probe Portal - (2)

sol Dei - ta - do nu - nhas pa - lli - ñas tre - ma de
sol Dei - ta - do nu - nhas pa - lli - ñas tre - ma de

fri - o o no - so ben Ra - pa - ces che - gai quen -
fri - o o no - so ben Ra - pa - ces che - gai quen -

tai o por - tal co lu - me da vo - sa fe Ra -
tai o por - tal co lu - me da vo - sa fe Ra -

pa - ces che - gai quen - tai o por - tal co lu - me da vo - sa fe. *FIN*
pa - ces che - gai quen - tai o por - tal co lu - me da vo - sa fe.

Coral De Ruada

P. 2 de 4

chm / 2010

Nun probe Portal - (4)

280

a *ata FIN*

da - me a ben - zón da tua ri - sa ro - si - ña bran - ca. Nun
Nun

Coro

Nun probe portal
niñada de amor
xurdiu pola noite unha flor.

Nun probe portal
niñada de amor
naceu esta noite o sol.

Deitado nunhas palliñas
treme de frío o noso ben.

Rapaces chegai
quentai o portal
co lume da vosa fe.

Solista

Cunha pregaria nos beizos
veño adourarte
veño a ofrendarche
o agarimo da miña ialma.

Caravel caraveliño
pras miñas mágoas
dame a benzón da tua risa } bis
rosiña branca.

Coral De Ruada

P. 4 de 4

chm / 2010

esta sempre foi unha das premisas nas súas composicións, que tivesen un carácter fonda-mente popular.

A segunda semifrase, consecuenta, da primeira frase consta así mesmo de dous

motivos, o primeiro deles e unha repetición de a, e o 2º, de carácter conclusivo, podemos denominalo c.

A 2ª voz neste motivo acompaña por 3as, rematando nun unísono acompañado pola 4ª inferior (5ª do acorde), que tamén aparecerá o final do retrouso, e polo tanto ó final da obra, xerando unha sonoridade aberta e suspensiva.

A harmonía desta primeira frase mantense fundamentalmente nos acordes de tónica e dominante de mi m, agás no compás 6º no que **Manuel de Dios** decántese polo 7º grao natural, xeando unha cadencia de sonoridade modal próxima ó 1º modo gregoriano, ou ben de cadencia rota insinuando unha modulación pasaxeira ó relativo maior, ou unha enfatización do 3º grao pola súa dominante pero resolvendo no 6º grao, que ben ser a tónica inicial.

A 2ª frase do retrouso ó ir o re natural semella que nos leva á tonalidade do relativo maior, pero o acompañamento de **Manuel de Dios** deixa claro, ó empregar a subdominante con sétima de mi m, que entende este re non coma una nota real, senón coma una apoiatura, neste caso da quinta do acorde, ou da tónica da tonalidade, se se prefire.

Esta 2ª frase, de tres semifrases, debería ter 24 compases, pero como a repetición da segunda semifrase está acurtada no final nun compás, ó non prolongar a derradeira nota, quédase en 23. En total A + B, 39 compases.

Non hai modulación no solo, seguimos en mi m, pero como comentei arriba, o distinto carácter rítmico dos motivos, pasando de anacrúsico a tético, xera no oínte una sensación de cambio, de novo ambiente.

Tamén cambia a lonxitude das frases e semifrases.

A primeira frase ten doce compases divididos en dúas semifrases (antecedente e consecuente, ou pregunta e resposta, se se quere), de seis compases cada una.

A primeira semifrase da segunda frase é o elemento diferencial, ó ter una rítmica anacrúsica no 1º motivo e una lonxitude de 5 compases, a única impar en toda a obra (descontando a semifrase final do retrouso, que simplemente é un acurtamento de duración de derradeira nota). Esta ruptura da simetría supón un reforzamento musical do dramatismo da frase (caravel, caraveliño, prás miñas mágoas) e un incremento do dinamismo desta sección.

O nº de compases desta sección e 29 (6+6+5+6+6 -nótese o equilibrio da distribu-

ción-), moi contrapesada coa da 1ª sección: A: 16 (8+8), B: 23 (8+8+7), + 3 de introdución, en total 42 compases.

Tendo en conta que é unha estrutura ternaria e que a parte de solo é a sección central, esta lixeira menor proporción dálle axilidade o conxunto (71 compases).

Simplificando: esta panxoliña ten una estrutura formal A-B-A (polo D.C. final), e coa letra engadida quedaría A-B-A-B'-A.

É de resaltar a simetría entre o retrouso e o solo. Ámbolos dous constan de dúas frases, a segunda das cales ten un carácter ternario por ter o consecuente duplicado, ben por repetición, caso do retrouso, ben por nova música para o mesmo texto, caso do solo.

En canto ó texto de **Serafín Gómez Pato**, resaltar o carácter fondamente intimista (*niñada de amor, flor* –referida ó Neno–, *noso ben, caravel, caraveliño, dáme a benzón da túa risa, rosiña branca*), o enxebrismo na linguaxe (*probe, ialma, pras, benzón*), e a fonda fe (*quentai o portal co lume da vosa fe, veño a adourarte*).

Para facer posible dous solistas, home e muller, para cantar iste fermoso solo, e contando coa comprensión e tolerancia tanto de **Serafín Gómez Pato** coma de **Manuel de Dios**, engadín este outro texto: *Coa xente da miña terra / veño a cantarche; / esta cantiga che ofrezco / con toda a ialma. / Meu lindo carapuchiño, / para miñas ansias / dáme a túa lúa e a túa vida, / pombiña branca* (bis dos dous últimos versos).

Como se ve está feito coa mesma forma do orixinal e respectando case que todas as rimas e acentos.

O resultado final desta panxoliña é que é moi doada de aprender para o coro, moi lucida para os solistas e moi agradecida para o público: ¡qué máis se lle pode pedir!

1. *Nota da Coral De Ruada: Xoán Antón Vázquez Casas* é Profesor Superior de Solfexo e de Composición. Membro da Asociación Galega de Compositores. Exerce como profesor de Fundamentos de Composición no Conservatorio de Música de Ourense. Dende setembro de 2009 é o Director Artístico da CORAL DE RUADA.

2. *Nota da CDR: Segundo “Chaparro”*, a partitura que se está a analizar é a última versión. Había unha versión anterior na que a parte de solista era diferente e a interpretaba o tenor segundo **Ramón “Moncho” Fariñas**.

IN MEMORIAM

O GRAN RAFAEL

O 10 de maio de 2009 finaba **Rafael Lorenzo Pérez, o “Gran Rafael”**. Aos poucos días, o noso presidente Eladio Quevedo Almoina escribiu un emotivo artigo na súa memoria que foi publicado na sección “Obituario” do xornal “La Región” que reproducimos a continuación porque resume perfectamente o sentir da familia ruadista por tan triste perda.



“O GRAN RAFAEL”



Rafael Lorenzo Pérez, “O Gran Rafael” como lle chamaban os compañeiros pola súa potente e fermosa voz, coralista entre o ano 34 e finais dos 50, era un dos membros da CORAL que o compañeiro Xaquín Vales deu en chamar “Os cantores cudeirás” no seu artigo publicado recentemente na nosa revista, por ser natural da parroquia de Cudeiro coma outros coralistas daquela época. Foi o intérprete do alalá mariñeiro que se pode escoitar no filme “Mar abierto” do director Ramón Torrado, que foi estreado en 1946 e no que tivo unha ampla participación a CORAL DE RUADA.

Cando xa tiñamos todo preparado para homenaxear ao “**Gran Rafael**” no concerto dos Amigos do vindeiro día 26, chegounos a noticia do seu pasamento o domingo 10 de maio. Xa tiñamos noticias de que a **Rafael** a saúde e a idade lle estaban a xogar unha mala pasada e eramos conscientes de que non podería trasladarse a Ourense, dende El Escorial (Madrid), onde residía. Pero, a pesar de todo, tiñamos a ilusión de que a súa filla Pilar ou o seu sobriño Rafael lle fixeran chegar o recoñecemento daquela Coral que el tanto amou. Pero non puido ser. Hoxe mesmo os seus familiares, acompañados por unha representación da Coral, cumpriron o último desexo do **Gran Rafael**, que nunca esqueceu á CORAL nin as súas raíces: espallar as súas cinzas pola Saravella, nas Barxas.

Quero transmitirles a todos os seus familiares, en nome de tódolos membros da CORAL DE RUADA, o noso máis fondo pesar por esta gran perda.

Eladio Quevedo Almoina
Presidente da Coral “De Ruada”



MANUEL DE DIOS

O 13 de novembro de 2009 chegounos a triste nova do pasamento de **Manuel de Dios Martínez**, director da CORAL DE RUADA durante máis de trinta anos. En realidade, era unha noticia agardada porque xa levaba varios meses nun estado de saúde moi delicado.

Dáse a coincidencia de que a Xunta de Goberno da CORAL acordara convidar a **Manuel de Dios** a dirixir unhas cantigas no Concerto dos Amigos do mes de xuño no teatro Principal, concerto no que se celebraba o 90º aniversario de DE RUADA (ver “Un concerto extraordinario” no suplemento “CORAL DE RUADA: 90 ANOS” desta mesma revista). Pero xa non puido ser, estaba ingresado e o seu estado de saúde non llo permitiu. *Eladio Quevedo*, o noso presidente, visitouno en varias ocasións e **Manuel de Dios** agradeceulle o xesto de terse lembrado del nesta ocasión tan sinalada.

A noticia da morte de **Manuel de Dios**, a pesar de ser esperada, causou unha fonda impresión na sociedade ourensá. Foron moitos os artigos de prensa que deron conta da noticia e glosaron a personalidade e a súa obra poética e musical, destacando a súa longa estancia á fronte da dirección artística da CORAL DE RUADA durante máis de tres décadas, levándoa a un alto nivel artístico e coa que acadou grandes éxitos.

Ademais, foron moitos os ourensáns que quixeron manifestar o seu pesar por tan triste perda e, ao mesmo tempo, a súa admiración polo mestre. Así, topamos artigos de *Antonio Piñeiro*, *Lalo Pavón*, *Pedro Gómez*, *Pura Bermejo* (todos eles en “La Región”) , “*Lito*” *Seoane*, *Encarna Fernández* (na edición ourensá de “La Voz de Galicia”). O presidente da CORAL DE RUADA, *Eladio Quevedo*, publicou un artigo na sección “Obituario” da edición ourensá de “La Voz de Galicia” que reproducimos a continuación porque reflicte moi ben o pensar de tódolos membros de DE RUADA



Fotografía e Manuel de Dios
exposta na galería de directores da
CORAL DE RUADA.
(Foto: E. Schrech).



OBITUARIO



**Fallece Manuel de Dios,
director de la Coral De
Ruada durante 35 años » L6**



Fallece Manuel de Dios, referente de la música popular de Galicia



SUS FRASES

«El funcionamiento es una experiencia pública, personal y automática. Estudiar a los científicos, a Ratti, tiene principios muy generales como fuerza (...). Pero poco a poco fui construyendo mi cone, utilizando mi propio material».

• EN MEMORIA •
Aurelio Sánchez Sosa (Lila Sosa)
Os teus «Velloso amigos»

[illegible]

MANUEL DE DIOS

UN DOS DIRECTORES SENLLEIROS DA CORAL DE RUADA

*Que resoe o tremor da treboada
na liturxia do rito derradeiro.
Po-la noitiña foise o cabaleiro
a percura-la pomba da alborada.*

Non se me ocorre mellor xeito de comezar estas palabras de despedida ao mestre e amigo que empregar estes catro versos que el mesmo escribiu no poema Pranto dedicado a D. Ramón Otero Pedrayo.

Manuel de Dios foi un dos directores senlleiros da CORAL DE RUADA. Baixo a súa batuta a CORAL acadou niveis artísticos unanimemente recoñecidos por todos e, ao longo de máis de trinta anos, colleitou enormes éxitos por toda a xeografía española, europea e americana e realizou gravacións discográficas que tiveron unha difusión extraordinaria.

As “cousas da vida” fan que, ás veces, os camiños que tantas veces percorremos xuntos tomen, nunha encrucillada calquera, direccións distintas e fagamos o resto da viaxe separados. Ese foi, como todo o mundo sabe, o caso de **Manuel de Dios** e a CORAL DE RUADA. Pero o tempo, que cura tódalas feridas, e a vontade decidida dos ruadistas de poñer fin a esta historia de desafección fixo que, pouco a pouco, se fosen esquecendo antigas diferenzas e volvesen as augas ao seu leito. Así, **Manuel de Dios** foi convidado pola CORAL DE RUADA para dirixir, a xeito de homenaxe, unhas cantigas no pasado concerto dos Amigos no teatro Principal. Pero non puido ser porque o seu estado de saúde xa non llo permitiu. Eu mesmo fun visitalo e recibín o seu agradecemento por ternos lembrado del neste 90º aniversario da CORAL.

E esas mesmas “cousas da vida” fan que a CORAL DE RUADA teña que viaxar a Oia, para ofrecer un concerto, o mesmo día do seu enterro, polo que non poderemos acudir a despedilo. Anunciaremos, polo tanto, nos próximos días a celebración dunha Misa na que os ruadistas e tódolos amigos que queiran acompañarnos daremos un último adeus ao amigo e ao mestre.

Quero dicirlle ao seu fillo Manuel e aos seus irmáns que **Manuel de Dios**, dende o ceo dos artistas, permanecerá sempre na nosa memoria e na memoria dese pobo que tanto amou, dese Ourense, ao lonxe. E remato como comecei, cos seus propios versos, extraídos do poema *Compañeiro*, dedicados ao seu irmán Álvaro:

*Coa luz de morte do luar
irei á terra, irei a ó mar,
irei co vento pro Alén,
non quero bágoas de ninguén.*

Eladio Quevedo Almoina
Presidente da Coral “De Ruada”



A figura de **Manuel de Dios** estivo, e quedará para sempre, vinculada á CORAL DE RUADA. É moi difícil falar de **Manuel de Dios** sen referirse á súa longa e frutífera estadía na CORAL. Por iso parécenos xusto e necesario facer un percorrido polos momentos máis significativos da súa estancia en DE RUADA.

No ano 1955, cando dirixía a CORAL DE RUADA *Isolino Canal Freire*, prodúcese unha fonda crise (no era a primeira e non sería a última) e, en consecuencia, o director presenta a súa dimisión, sendo relevado polo organista da Catedral de Ourense, *Antonio Jaunsarás Sanmiguel*. A etapa de dirección do excelente músico navarro foi moi efémera, xa que dimitiu en decembro do mesmo ano. Nembargante, o paso de *Jaunsarás* foi altamente positivo porque, dalgún xeito, abriu a porta da mesma a unha serie de alumnos seus –excelentes músicos– que tomaron ó seu cargo a dirección da CORAL DE RUADA durante moitos anos (*Manuel de Dios*, *Álvaro de Dios*, *Bruno Fuentes*, *José María González*, *Juan José Rumbao*).

1956-1964: PRIMEIRA ETAPA DA DIRECCIÓN DE MANUEL DE DIOS

1956

Accede á dirección da CORAL DE RUADA *Manuel de Dios Martínez*, alumno de *Antonio Jaunsarás*.

Participación nas “Festas Gualterianas” en Guimaraes (Portugal).

1957

Nova Xunta de Goberno que preside *Manuel Varela Fernández*.

Renovación do repertorio con introdución de novas obras polifónicas galegas e da polifonía universal.

Presentación da CORAL DE RUADA en Ourense cun novo repertorio onde figuran obras de *Fernández Amor*, *Fernández Espinosa*, *Antonio Jaunsarás*, *Jaroff*, *Aznar*, *Gruber* e do propio *Manuel de Dios*.

1959

Clausura en Ourense do curso “Música en Compostela” con grande éxito e comentarios laudatorios na prensa a cargo de *Antonio Fernández Cid* e *Óscar Esplá*.

Gravación do disco “Así canta Galicia” que tivo un éxito extraordinario, como o demostra que se fixeran varias edicións do mesmo (incluso en América) e que se editaran varios discos pequenos con cantigas do orixinal. Presentouse no Liceo Recreo Ourensán, nunha sesión extraordinaria do Conservatorio de Música de Ourense.

1961

A crítica especializada segue a gabar o xiro que o novo director está a dar ó rumbo da CORAL DE RUADA, coa inclusión de polifonía de tódolos tempos e países. Así, neste ano ofrécese concertos con obras de *Witt*, *Guerrero*, *Bela Bartok*, *Duval* e o propio *Manuel de Dios*.

1964

Viaxe a Madrid para gravar un novo disco coa casa Columbia.

Manuel de Dios abandona temporalmente a dirección da CORAL DE RUADA para “descansar e preparar uns exames particulares relacionados coa súa profesión”, segundo consta no libro de actas da CORAL.

1965-1969: ETAPA DE PROVISIONALIDADE CON VARIOS DIRECTORES: ÁLVARO DE DIOS, DACAL, JOSÉ PASCUAL, BRUNO FUENTES

1965

Álvaro de Dios, irmán do director dimitido, faise cargo da dirección da CORAL DE RUADA durante algún tempo ata que a Xunta de Goberno atope o substituto axeitado. Mentres tanto, próbase con outros directores (*José Dacal* primeiro e *José Pascual Pascual* despois).

1966-1968

Nos primeiros meses de 1966 prodúcese unha fonda crise, xa que os coralistas esixen unha solución definitiva e rápida no tema do director, mentres que os membros da Xunta de Goberno poñen os seus cargos a disposición da Asemblea.

En abril de 1966 elíxese nova Xunta de Goberno que estará presidida *José Ramón Muñiz Guerra*, fillo do expresidente *Olegario Muñiz García*.

Finalmente, no mes de abril de 1966, faise cargo da dirección da CORAL DE RUADA o crego *Bruno Fuentes Blanco*, outro dos ex-alumnos de *Antonio Jaunsarás*.

Nesta etapa ten lugar a participación nas primeiras Misas en galego na capela do Santo Cristo. A primeira tivo lugar o día 7 de xaneiro de 1968 oficiada polo cóengo *Celso Pérez Carnero*. Nesta ocasión, de xeito excepcional, dirixiu a CORAL *Manuel de Dios*.

1969

Celébrase o 50º Aniversario da CORAL DE RUADA. Para tan especial ocasión prográmanse unha serie de actos os días 22 e 29 de xuño.

1969-1990: SEGUNDA ETAPA DA DIRECCIÓN DE MANUEL DE DIOS

1969-1970

Unha vez finalizados os actos do 50º Aniversario e pasado o verán de 1969, volve á dirección da CORAL DE RUADA *Manuel de Dios*.

1971-72

En decembro de 1971 elíxese nova Xunta de Goberno, que será presidida por *José Fernández Borrajo*.

O dato máis salientable deste período é a creación dos “Amigos da CORAL DE RUADA”, ós que, sen seren socios, se lles ofrecería un concerto anual. Esta figura creouse en reunión da Xunta de Goberno de 17 de decembro de 1971, nada máis tomar posesión do seu cargo novo presidente, ante as crecentes dificultades de tipo económico en que se vía sumida a CORAL DE RUADA para levar a cabo as súas actividades.

1973-74

En abril de 1973, nova viaxe a Madrid e actuación no “Teatro da Zarzuela” para render homenaxe á familia ourensá *Barreiros*. Esta actuación tivo un grande éxito e foi loada na prensa por varios escritores e periodistas, entre eles o musicólogo ourensán *Antonio Fernández Cid*. O día seguinte foron recibidos polos Príncipes de España, *D. Juan Carlos* e *D^a. Sofía* no Pazo da Zarzuela, sendo acompañados polo gobernador civil de Ourense, *Daniel Regalado Aznar*; o presidente da deputación de Ourense, *David Ferrer Garrido*; o alcalde de Ourense, *Ricardo Martín Esperanza*; o presidente do Centro Galego de Madrid, xeneral *Constantino Lobo Montero* e o presidente da Peña Ourensana de Madrid, *Eugenio López López “Genín”*.

1975

Actuación nocturna no Mosteiro de Oseira nunha xuntanza do ministro de Educación, *Cruz Martínez Esteruelas*, coas autoridades ourensás.

O éxito da actuación en Oseira foi tal que o Ministro de Educación convidou á CORAL DE RUADA a participar nos actos de clausura dos Cursos de Verán da Universidade Hispanoamericana de Santa María da Rábida (Huelva). Este acto tivo lugar na Aula Magna da Universidade Hispanoamericana ás 11 da noite do 14 de agosto de 1975.

1976

Álvaro de Dios seguía axudando ó seu irmán *Manuel* nas labores de dirección da CORAL DE RUADA. E é *Álvaro* o que ten a idea, a principios de 1976, de fundar un coro infantil e así se fai, debutando en abril dese mesmo ano no concerto que a CORAL DE RUADA ofreceu ós “Amigos”.

1981

Primeira participación no Festival Intercéltico de Lorient, o que supón a primeira viaxe a Francia. Neste festival participan grupos musicais e de danzas de Escocia, Gales, Cornouailles, Illa de Man, Irlanda, Bretaña, Galicia, Asturias... Nova viaxe a Portugal, concretamente a Oporto.

1982

Segunda xeira americana da CORAL DE RUADA. Nesta ocasión a Venezuela. A expedición ourensá estaba integrada polos membros da CORAL DE RUADA (50 coralistas, o director *Manuel de Dios* e

o presidente *José Fernández Borrajo*), o presidente e secretario da Deputación Provincial (*Victorino Núñez e Benito González*, respectivamente), o alcalde de Xinzo de Limia e deputado provincial *Isaac Vila* e o periodista *Alfredo Vara*, que faría de presentador da CORAL DE RUADA nos concertos realizados.

1984

Segunda participación no Festival Intercéltico de Lorient entre os días 4 e 10 de agosto.

1985

Nova viaxe a Barcelona.

1986

Terceira xeira Sudamericana. A CORAL DE RUADA foi convidada pola Deputación Provincial, como parte da embaixada cultural ourensá a terras americanas co celebración do 50º aniversario da institución provincial. Colaborou na viaxe Caixa Ourense. A expedición estaba formada polos compoñentes da CORAL DE RUADA e *Victorino Núñez* (presidente da Deputación), *José Posada* (presidente do consello de administración de Caixa Ourense) *José Ramón Vázquez* (tenente de alcalde do Concello de Ourense), *Xaquín Lorenzo “Xocas”* (académico da RAG) e varios periodistas e convidados.

1987

A primeiros de ano, o director, ***Manuel de Dios***, manifesta a súa intención de deixar a CORAL nas próximas semanas. A Xunta de Goberno pídelle que reconsidere a decisión e, se esta fose firme, que a pospoña para poder atopar un sucesor idóneo.

1988

A primeiros de 1988, unha noticia lutuosa se abate sobre a CORAL DE RUADA, xa que falecen en accidente de tráfico as coralistas, e fillas de ***Manuel de Dios***, *Digna* e *María de los Ángeles*. Este acontecemento constituíu, loxicamente, un duro golpe para o director que, tendo en conta a súa intención de abandonar a CORAL DE RUADA, deixa de asistir ós ensaios, encargándose provisionalmente dos mesmos o coralista *Juan Feijóo Soto “Juanín”*. Finalmente, ***Manuel de Dios*** regresa e continúan os ensaios, aínda que algunhas veces o director non se sentía con ánimos e non acudía ós mesmos.

O día 21 de abril a CORAL DE RUADA acude ó Instituto “Otero Pedrayo”, onde era profesor o director, para ofrecer un concerto co gallo do centenario do nacemento do escritor. Foi un concerto moi emotivo, con grandes ovacións, porque se trataba do regreso do director.

O ano transcorre do mesmo xeito que nas últimas semanas, é dicir, ensaios intermitentes e ningunha actuación.

1989

Continúa a situación de incerteza e realízase soamente unha actuación en Ourense, tres saídas por Galicia (Santiago de Compostela, Vigo e Ferrol) e unha a Salamanca.

1990

Na asemblea de febreiro, o director segue a insistir en dimitir.

Realízase unha actuación en Ourense e outra en Xunqueira de Ambía. Nesta última prodúcese un contratempo entre o director e un veterano coralista que, en condicións normais, non tería maior relevancia, pero que, dadas as circunstancias que se estaban a vivir, desemboca na dimisión definitiva de ***Manuel de Dios***.

Esta dimisión desencadea unha serie de acontecementos: éxodo dunha importante parte dos coralistas, dimisión da Xunta de Goberno, convocatoria de asembleas xerais, nomeamento dunha Xunta Xestora e, posteriormente dunha Xunta de Goberno presidida polo coralista ***Francisco Domínguez Martínez***.

A CORAL DE RUADA, tal como se contempla no actual Regulamento de Honores (artigo 3.1.4.2.) enviou un ramo de flores e ofreceu unha Misa pola súa alma na capela do Santo Cristo da Catedral de Ourense, oficiada polo cóengo e vigairo de Pastoral *D. José Pérez Domínguez*, o día 11 de decembro.

Que Deus o teña á súa beira, dirixindo, xunto con *Daniel González* e *Isolino Canal*, a xa grande CORAL DE RUADA do ceo.

Nesta primeira entrega, ofrézovos uns poemas² que falan da Terra, das miñas raíces, na comarca de O Carballiño e da pendente pola que discorre o río Arenteiro, ata xuntarse co Avia. Terras cercanas á Serra do Suído, o referente das cales é a Pena Corneira, visible desde calquera punto, entre o Carballiño e Partovia, distancia moi curta, pero moi significativa. Así mesmo, fan referencia á miña infancia e ás lembranzas que desa Terra gardo.

RAÍCES

Terra de soños,
queda e silenciosa,
na que repousa aínda a infancia,
baixo un manto de xeadas e neve
que estendeu o frío inverno.
Campía na que a Nena do Paraugas
desenredaba e tecía
feixes de fíos de prata.

Terra de soños,
queda e silenciosa,
na que corrían agocharse as crianzas
entre a herba seca das paleiras,
entre océanos de millo...
mentres unha man, nun corazón ferido,
vixiaba trala fiestra entornada.

Terra de soños,
queda e silenciosa,
pendurada na montaña...

Terra escura, húmida e fértil,
que pariu con dor almas errantes,
silencios, retornos, abandonos,
raíces, bágoas e esperanzas.

Miña Terra, queda e silenciosa,
volverei a ti,
á túa cinsa,
e serei o estrume que alimente
novos soños, novas vidas...

Volverei a ti
e ti serás
testemuña da miña andaina.

BIRLOS (A Pena Corneira)

Cansou o xigante de xogar aos birlos,
deixando abandonadas
as bólas nas pendentes e,
esquecida no teu cume,
bambéase, indecisa,
a testemuña do seu eterno xogo.

Repousa a meiga
entre os carballos e os bidueiros,
os toxos, as xestas e os carrascos
que baixan ás boleiradas
nunha carreira interminábel
por acadar o val
e voan cara ao ceo,
deixando farrapos amarelos,
brancos e azuis,
no verde vello que te asolaga.

O horizonte debuxa curvas interminábeis
que roxan coa luz do solpor e,
nas alboradas,
arrópanse co leve manto
das brétemas que ascenden,
saciando a sede das sementes
espalladas entre os teus penedos.
Non queimedes a beleza
que o xigante xerou e que, un día,
a meiga azul e branca,
pariu nas terras que coroan
o Miño e o Avia!



1. *Nota da Coral De Ruada*: Concepción López Fernández é mestra e coralista de incorporación recente á corda das contraltos.
2. *Nota da autora*: Estes catro poemas pertencen ao poemario “Aros de Fume - Tatuaxes” (2008).

PAÍS DE MARABILLAS

Albergaría para min é o teu refuxio,
doce fogar, prático sono,
arroubo celestial das nosas almas,
nunha noite de aromas infinitos.

A ribeira sábeme a viaxe
de namorado pole entre flores,
sutil mensaxe de amor correspondido
coa esencia de aloumiño eterno.

Ese xardín sábeme a ledicia,
doce canción que soa nun oasis,
unión feliz de augas xemelgas
no regueiro que leva as nosas vidas
cara ao mar da Eternidade.

O poema que segue fai referencia ás terras do
chairo do val de Morforte de Lemos.

CHAIRO

Mira, meu neno dourado,
como corren as ovellas
libres polo prado
levando a ledicia
presa en cada bucle
e nas tardes quedas do verán,
unha suave airexa
envolve o silencio interrompido
polo afastado son
dun motor que cruza o chairo.

Mira, meu neno moreno,
como escurece o verde dos carballos
nas tardiñas de Santiago
e marelece a herba
nas campías,
mentres grilos e paxaros
rompen o tempo
coa súa eterna sinfonía de vida.

Pousade os ollos no horizonte
recortado polas sombras
que as nubes arrastran
polas carballeiras!

Pousade os ollos no infinito
onde se eslúen
os verdes desta terra
coa eterna liña azul e branca!



HUMOR GRÁFICO

Almuiña¹



1. Fernando Fernández Almuiña é pintor e humorista gráfico. Colaborador habitual de “La Región”, leva publicado neste xornal máis de 200 viñetas.

OUTRA AVENTURA EN ZARAUTZ

“Teixugo”

A Juan José Rumbao.

Xa vos contei noutros versos,
nunha revista pasada,
dos sucesos de Zarautz
que se quedaron en nada.
Pero aquilo non foi todo,
nin sequera unha migalla,
pois hai moito que *contare*
daquela escapada vasca.

Pra comezar tede en conta
que, nesa mesma tempada,
prodúcense novidades
na dirección da Ruada:
marchaba José María,
Juan José Rumbao chegaba,
quen, dadas as circunstancias,
¡vaia... peito lle botaba!,
porque hai que ter moito peito
e botarlle moitas ganas,
para dirixir un coro
nestas raras circunstancias
e colleitar un gran trunfo,
como poucos recordaban,
sen notar os asistentes
que o director debutaba.

Pero volvamos ó conto,
ó momento da chegada
cando se dan instrucións
pra que non lles pase nada
ós que se van de verbena
e chegan de madrugada
ou pola mañá, moi cedo,
cando os outros se levantan.

O Rumbao ponse moi serio
e lanza unha perorata
na que quere deixar claro
que o que mañá nos agarda
é un concerto importante,
importante onde os haxa,
e iso esixe que a xente
se levante descansada.

-“Polo tanto ás doce en punto
todo o mundo para a cama,
non quero que ninguén chegue
a deshora da troulada”.

A xente escoita e asente
e ata parece que acata
a orde do director
e a reunión remata.

Uns saen pra ver o pobo
e sentar nunha terraza
e botar unhas cantigas
á beira mesmo da praia,
pero regresan axiña,
tal como recomendara
o director, e, ó pouco,
en cada cuarto descansan.

Dous inician unha xeira
que xa foi moi comentada
e outro grupo decide
que é moi cedo e van de marcha.

Cando ben lles pareceu
inician a retirada
e volven cara ó hotel
contentos coma unhas pascuas.

Cando chegaron alí
todo en silencio estaba
-“Subamos todos a modo,
todos en fila e con calma,
que non nos oia o Rumbao,
que se nos oe a arma”.
E camiñan cara a porta
e comezan a empuxala.

Constatan, con gran pavor,
que a porta estaba pechada
e camiñan arredor
por se outra porta topaban.

Nin que vos fora *el demonio*
ou cousa de malas fadas,
pois porta que aparecía
porta que estaba trancada.
-“¿E... qué facemos agora
pra saír da encerellada
e que pareza que fomos
moi cediño para a cama?”.

Danlle voltas e máis voltas;
non se lles ocorre nada.

-“*Soio* podemos petar
ou subir pola *ventana*”.

E petaron a modíño,
por se había alguén de garda,
pero ninguén lles abría,
nin se escoitaban pisadas;
e volveron a petar,
cada vez con maior gana,
mais non había resposta
e a xente desesperaba.

Entón alguén deuse conta
de que había unha terraza
e que estaban medio abertas
as portas que a ela daban;
era nun piso primeiro,
polo tanto estaba baixa.
-“Se poñemos unha mesa
podemos alcanzala”.

Dito e feito, nun momento,
teñen a mesa colocada
no sitio máis axeitado
debaixo da balconada.

En dous pinchos Manuel Ángel
sitúase na terraza,
abre a porta con coidado
e introdúcese na estancia,
estancia que resultou
aquela onde descansaban
Desiderio e mais André
que a esa hora xa roncaban.

Manuel ía a modíño
pero o cuarto escuro estaba
e tropezou cunha bolsa
que no medio se atopaba.

Non fixo moito ruído,
pero era de madrugada
e podería escoitarse
o respirar dunha planta.

E así pasou que os gaiteiros,
crendo ver unha pantasma,
espertan sobresaltados.
-“¿Quen... carallo por aí anda?”.

-“Tranquilos, que son Manolo,
tranquilos, non pasa nada”.
E sae raudo do cuarto,
como se fose unha ánima
e percorre o corredor
e as escaleiras baixa
coa idea de abrir
a porta da planta baixa.

Pero ó chegar ó portal
-¡hai... que ver que mala pata!-
atópase co Rumbao
que co ruído espertara
e dirixíase á porta
con *chanclas*, pixama e bata
e con andar silandeiro
pra que ninguén o escoitara,
pra non levantar a lebre,
pra ver que *coño* pasaba!.
-“¿E... ti que fas por aquí?,
aburríaste na cama?”.

-“Vín abrir ós compañeiros
porque non hai quen lles abra;
levan petando seis horas
e ninguén se decatara”.
Rumbao menea a cabeza
porque a historia non lle cadra
e abre un ventanuco
que na porta se atopaba,
e o primeiro que ve
é de Raúl a faciana,
que lle di con gran cabreo,
cos outros detrás, na estrada:
-“Non sei de quen é a culpa,
nin de saber teño gana,
pero chegamos ás doce
e son as seis da *mañana*;
¡a... isto non hai dereito!,
que o descanso é cousa santa”.
O Rumbao queda perplexo
ante esta perorata,
e, con calma, abre a porta
e os que estaban fóra pasan
contendo na boca as risas
e seriedade nas caras.

E cando pasa o Raúl,
máis serio el ca unha estaca,
dille o Rumbao, moi baixiño,
-“¡Vamos..., anda; vamos, anda!”.

Sentencia:

¿Alguén... dubida arestora,
despois do que se relata,
que cae antes a mentira
que un coxo dalgunha pata?.

Apunten e tomen nota
os que a cotío andan
por pubs e bares nocturnos
ás horas da madrugada:
non era certo que a noite
a cor dos gatos mudaba,
o branco segue a ser branco
e vese ben coa luada.

O Cuco de Velle:

Unha vida de música²



O Cuco na porta da taberna rodeado de clientes e amigos.

Non hai como as notas ledas dun acordeón para esconxurar o meigallo da melancolía que morde na alma. Linguaxe de melodías fascinantes que leva o pensar a paraísos de maxia e fantasía. A máis sedutora marabilla do mundo. Maxestoso ronsel de composicións populares –animadas unhas, sosegadas outras– enfiadas con feroces aturuxos e dilatados alalás que semellan non acabar nunca: alboradas,

muiñeiras, ribeiranas, xotas, valeses, mazurcas, pasodobres, rumbas, tangos, “agarrados”, ...

Hai quen definiu, con acerto, o Cuco de Velle como alguén que brincou do aquén galaico de muiñeiras e alalás ao alén de rumbas e habaneras.

Fecunda sementeira de sons de ledicia que calma o cabalo do desexo e lle pon asas de vento á emoción, agasallo gardado para sempre

1. *Nota da Coral De Ruada:* Delfín Caseiro Nogueiras é Catedrático de Lingua Galega e Literatura e Inspector de Educación. Colaborador habitual en varios xornais e revistas, ten realizado numerosas publicacións nos campos da Lingüística, a Literatura, a Etnografía, etc.

2. *Nota do autor:* Sentida gratitude para o músico Antonio Pousa Añel, sobriño do Cuco e veciño de Velle, presidente durante moitos anos da coral Cantares do Miño, pola súa xenerosa contribución –verbal e documental– para a realización deste traballo.

na arca das memorias. O feitizo do acordeón acende os ánimos e fai brincar os corpos.

O recoñecemento aos millares de intérpretes xenerosos que puxeron música aos nosos soños materialízase na homenaxe a unha personaxe excepcional e entrañábel, malia a súa humildade e xentileza –non se lle sabe dun xesto de fachenda–, dotado de enorme talento musical. Un home nacido para o espectáculo, o divertimento, extraordinario artista do humor enxebre e da improvisación. Trátase de Claudio González Añel.

O xenial e polifacético artista nace no barrio do Roxomilo (Velle- Ourense) o 8 de xuño do ano 1916 e morre na mesma localidade o 3 de marzo de 1993, con 76 anos de idade.

Á medida que se acrecenta a súa popularidade, pasa a ser coñecido para sempre co elocuente alcume do Cuco de Velle. Símbolo da alegría –“contente como un cuco” é expresión vella–, o cuco anuncia a primavera –tempo de vida e de luz, de alegría nova– co seu pausado cantar e, segundo a crenza popular, pon os ovos en niño alleo porque lle queimaron a nai nunha meda.

O repertorio folclórico musical ten boa consideración da aldea de Velle e dos seus

moradores, que viven, en grande medida, dos produtos da viña e da horta:

*Velle xa ten a sona
do bo viño e augardente
e das rapazas bonitas.
Vivan os mozos valentes.*

*As rapaciñas de Velle
son dignas de venerar,
en todo teñen donaire
e no modo de bailar.*

De rapaz, o Claudio xa fabrica as súas propias frautas, coas que interpreta deliciosas cancións e dá mostras da súa precocidade na arte musical.

Namórase sendo aínda moi novo. A nai da moza seica non o quería de xenro, ao dar creto ao tópico de que o oficio de músico non era propio de xente honrada. Para lle quitar o mozo da cabeza, mandan a rapaza para Madrid con uns parentes, onde traballa de serventa. O Claudio fica desesperado, mais o destino do servizo militar lévao xustamente á capital –o azar é moi teimudo–, o que propicia o reen-



O Claudio co uniforme militar. É o terceiro, de pé pola esquerda.



O Cuco e un amigo descansan. Quizais nunha das moitas romarías que se celebraban.

contro dos dous namorados. A relación amorosa consolídase e, ao pouco tempo, casan ás agachadas. A nai dela sentiu tanta xenreira que proferiu maldición permanente contra a filla. A muller do Cuco, a Dolores –Lola–, ten que cargar o resto da súa vida co peso da melancolía, que procura aliviar seu home con alegría e con música de acordeón.

A peripecia vital leva a parella a Sanguñedo (Verea) onde moran durante un ano. Seu pai Joaquim, de procedencia portuguesa, excelente albanel e pintor, tras breve estadía en Velle (problemas de amoríos, seica), fixara a residencia na Aldea do Muíño (Rairiz de Veiga). Antonio González Nóvoa (Aldea do Muíño, 1924) –medio-irmán do Claudio–, veciño de Velle na actualidade, acorda aínda un espectacular mitin que se celebrara en tempos da Segunda República no monte Albán, nunha valgada á beira da estrada Xinzo-Celanova –no treito designado como “A Lengüiza”–, con moitísima concorrencia de toda a volta.

O Claudio comeza a tocar polas festas da zona, como amenizador do café ambulante que posúen o Luís e a Lola, veciños da Aldea do Muíño (Rairiz de Veiga), aos que está moi unido por unha vella amizade. As súas interpretacións

xuntan grande concorrencia de clientes e provocan os receos e a envexa da competencia.

Participa moitos anos na festa da Saínza, sendo sempre o último en marchar. A súa querenza á romaría faise devoción que se afirma co paso dos anos. Ao acabar a festa no campo, el segue a tocar e a cantar nun recinto pechado para os que queren proseguir danzando e gozando da celebración. Alonga coa súa arte a maxia da noite, sen se fatigar durante horas.

No ano 1945, forma agrupación co gaiteiro da Carballal (Ordes – Rairiz de Veiga) –Ernesto Araújo Pérez– e co Trolas, que toca a caixa, e son contratados polo Pepe Corderí para amenizar o baile que se celebra na casa da escola, situada fronte á capela da Saínza. Un incidente de danza coa filla de don Remigio, secretario do concello de Rairiz, fixo que se suspendese de inmediato a función e tivesen que abandonar todos o local. Eran anos feos en que había continuos incidentes coa Garda Civil ou coas autoridades municipais.

A morriña da festa da Saínza ha reaparecer todos os anos polo primeiro do mes de setembro. “Este ano imos todos á Saínza” era desexo-exhortación que manifestaba amiúdo o Cuco e que nunca chegou a facerse realidade por coincidir coas tarefas da vendima.

Participa na guerra civil, a pesar dun serio encontro que tivera cos falanxistas no verán de 1936. Contan que o librara seu avó Antonio Albán, que chegara a facerse cun importante capital en Velle. Outras lembranzas falan de que fora un tal Xosé, que era requeté e moi relixioso.

En Velle foran detidas varias persoas, ás que se lles dicía que tiñan que ser conducidas a Ourense para declararen en dependencias oficiais. No paseo de loito que transcorría pola borda do río Miño eran asasinadas nunha revolta sen mediar palabra e os seus corpos ficaban alí tirados até que os veciños ou os familiares sabían do acontecido, coa chegada do abrente. Os verdugos sempre se amparaban na escuridade. Unha noite tocoulles ao Cuco e a tres amigos seus. Na baixada cara ao río, cruzáronse co Xosé, o requeté, que se encarou cos falanxistas e que lles advertiu que aquelas non eran horas para tomar “declaracións”. Para os convencer, deulles garantías de que ficaban baixo a súa responsabilidade e que para o outro día os había levar el mesmo á capital para clarexar aquel malentendido.

Outras voces recrean a memoria da actuación do párroco da localidade, don Gabriel Muñoz, que tamén se significou na defensa dalgúns perseguidos (agachou na casa reitoral os que lle prenderan lume días atrás á igrexa parroquial e daba aviso para a fuxida a aqueles dos que sabía que estaban no punto de mira dos sanguinarios).

Á volta da guerra –marcha con 22 anos e retorna con 24–, merca o seu primeiro acordeón. Unha súa tía seica ten que empeñar unha leira para lle emprestar as 3500 pesetas que lle custa o instrumento, de fabricación alemá (ou italiana), que pertencía a un tal Raimundo, músico de estudos que deixara escola en Ourense.

Ao entrar na música galega –en dura competencia coa gaita (no sur do Brasil, ao acordeón chámasele gaita)–, este instrumento sintoniza deseguida co sentimento popular. Tráeno os operarios portugueses –“concertina”, no país luso– que cruzan a raia para traballaren a xornal e os emigrantes galegos que retornan de América.

Asociado ao oficio dos cegos, que viven da interpretación de romances e cantares, o



O Cuco ameniza co acordeón un casamento. Acompañamo dous dos seus sobriños, o Antonio e o Celso. Cara ao ano 1962.

acordeón adáptase moi ben aos ritmos tradicionais como muiñeiras e xotas –o seu son dálles grande viveza– e aos aires exóticos, tales como tangos, boleros ou rumbas. Os primeiros que chegan á nosa terra son os diatónicos ou de botóns, que atinxen grande popularidade na primeira metade do século XX.

Os acordeonistas comezan a tocar como solistas –“¡modestos acordeones!, ¡simpáticos acordeones!” defíneos Pío Baroja no seu *Elogio sentimental del acordeón*– animando as foliadas, as romarías, as celebracións familiares e sociais. Co tempo, intégranse en bandas, charangas e agrupacións de música folk.

O acordeón é o grande animador do baile agarrado en Galiza (dicían os cegos galegos de comezos do século XX que o acordeón botara as mulleres nos brazos dos homes).

Para gañar o pan, o Claudio entra a traballar nunha fábrica de mosaicos, cobrando 10 pesetas de salario ao día. Nestas, o doutor Varela, de Castro Caldelas, amigo do xefe da empresa en que traballa, contrátalo para animar unha festa que organiza un seu irmán. Esta é a primeira actuación profesional do Cuco, pola que recibe a extraordinaria cantidade de 200 pesetas. O artista adoitaba contar que despois de conseguir dominar os nervios, saíra ao “patíbulo” –denominación coa que el designaba o escenario– e fixo bailar durante horas a todos os convidados. O éxito desta primeira incursión no profesionalismo musical resulta determinante para o abandono do traballo fabril e a decisión de se dedicar á música.

Han ser moitas as veces que volte á vila co seu acordeón ás costas, por aquela vía de

pedrello e terra que non paraba de dar voltas, que non paraba de subir e baixar. Contan que cando ía actuar a Castro Caldelas cun acompañante que tocaba o bombo, eran coñecidos como Os Tronantes, polo estrondo que producían na praza do lugar. A artista Maite Vázquez inmortaliza en fermoso debuxo –unha escena festeira popular– unha das actuacións do Cuco de Velle na localidade.

O músico e a súa muller Dolores retornan a Velle e abren o establecemento A Palleira, que ao primeiro vai ser tamén local de baile. Nun cartaz pendurado na adega-taberna, con debuxo do topógrafo Ramón da Granxa (Velle), pódense ler estas suxestivas coplas:

*Ó que na casa do Cuco
non ri nin canta nin bebe
hai que lle recomendar
que na súa casa quede.*

*Porque ten un viño o Cuco
que fai subir as paredes
e un arte co acordeón
que coma il non o veredes.*

Home xeneroso e conversador, goza da alegría da vida e convida máis veces das que

cobra. As súas grandes afeccións serán sempre os amigos, a música e o viño. Aínda así, chega a facer moitos cartos coa taberna, que se converte en acolledor foro lúdico ao que se achegan, como en profana peregrinación, persoas que veñen desde os máis dispares puntos de Galiza, guiados pola popularidade de tan singular taberneiro. Nela paran os amigos para beber un vaso, cantar, leriar e ceibar a alma.

Na Palleira aínda alenta o espírito dos goliardos (“xente do demo” ou “cregos errantes” na súa propia autodenominación). Movemento europeo de cregos e monxes marxinais que, ao longo da Idade Media, levan unha vida libertina, cantan nas tabernas cancións amorosas e picantes, satirizan a riqueza e corrupción da Igrexa, atacan a sociedade e o poder establecidos e convidan a gozar dos praceres da vida. As súas composicións, escritas en latín –recollidas en cancioneros como *Carmina Burana*–, que mesturan o profano e o divino, son cantos ao viño, a taberna, o xogo, o amor e as mulleres. Creacións anónimas atrevidas e irreverentes, cargadas de humor, erotismo e sátira. Os seus intérpretes son perseguidos e castigados con dureza.

Este é –traducido– un dos poemas goliardes cos máis coñecidos, de exaltación da bebida:



Extraordinaria animación festeira na taberna A Palleira de Velle.

*Bebe a señora, bebe o señor,
bebe o soldado, bebe o crego,
bebe aquel, bebe aquela,
bebe o servo coa criada,
bebe o dilixente, bebe o preguiceiro,
bebe o branco, bebe o negro,
bebe o constante, bebe o truán,
bebe o rudo, bebe o sabio,
bebe o pobre e o doente,
bebe o desterrado e o descoñecido,
bebe o neno, bebe o vello,
bebe o bispo e o decano,
bebe a irmá, bebe o irmán,
bebe a avoa, bebe a nai,
bebe esta, bebe aquel,
beben cento, beben mil.*

A Palleira garda as historias da vida, os encontros festeiros e liberadores, os instrumentos musicais –a barra de bar que fai as funcións de bombo–, as fotos e debuxos conmemorativos, peculiares obxectos da lembranza, a bicicleta das continuas viaxes esforzadas a Trives ou a Maceda para amenizar populosos bailes ou a Vigo para aprender a danzar o tango.

O Cuco de Velle aseguraba que a única cousa da que non podía prescindir na vida era a alegría. Desa convicción nace a paixón pola música e a festa. Unha das súas declaracións máis recorrentes era esta: “- Gañar, non gañaba

moito; comía, eso si, do mellor; nunca pasei fame.” Outras testemuñas sosteñen que gañaba cartos ás moreas mais que a súa xenerosidade non lle permitira facer fortuna.

Músico ambulante semiprofesional, desprázase na bicicleta –semella aquela “bicicleta voadora” que soñara o visionario Mateo Román– co acordeón ás costas para participar en multitude de festas e celebracións, até localidades tan distantes de Ourense como Vilariño Frío, Valilongo, Montederramo ou A Proba de Trives. Viaxes heroicas a golpe ledro de pedal polas empinadas e accidentadas estradas da provincia.

Asiste a clases de solfexo no café La Bilbaína. De alí tira as primeiras cancións, copiadas por un músico, e comeza a preparar un repertorio a base de tangos, pasodobres e habaneras, melodías que eran moi estimadas naquela época.

O Cuco organiza unha pequena banda, que presenta un espectáculo que combina a interpretación musical e a narración de contos humorísticos e historias amenas (foi sempre extraordinario comunicador).

O músico (acordeonista) e escritor coruñés Xurxo Souto, integrante naquela altura do grupo Os Diplomáticos de Monte-Alto e na actualidade de Os Tres Trebóns, manifestaba nunha entrevista que lle facían no 1996:



O Cuco toca a pandeireta nunha vella actuación da Coral De Ruada.

Por exemplo, na aldea ourensana de Velle chegaron a ter dezaseis acordeonistas. Un dos máis afamados, o señor Claudio, máis coñecido por Cuco de Velle, compartía dúas afecções: viño e acordeón. Para asegura-lo seu virtuosismo nas romarías, sen risco de caídas etílicas, montaron un sistema interesante: atábano á estaca do carro e levábano así, ben teso, como pide todo acordeonista estiloso, por toda a festa, nunha perfecta conxunción de viño e velocidade.

Algúns anos máis tarde, o mesmo artista rememora un cordial encontro acontecido en 1990 co músico de Velle, convalecente dunha grave doenza, nun artigo xornalístico –“Os acordeonistas da aldea de Velle”–, publicado en *La Opinión* da Coruña (9 de xaneiro de 2005). Xurxo Souto define o Cuco como un músico prodixioso, capaz de reunir, nunha mesma esencia, esplendor enxebre e poder tropical (estilo galaico-tropical).

Magnífico bailarín, cantante solista (barítono) e intérprete da pandeireta da celebrada coral ourensá De Ruada desde ben novo, así como divertido humorista e narrador de historias e sucedidos. No ano 1953, forma parella de baile con Carmen Saravia na actuación da coral no teatro Gran Vía de Salamanca.

Chega a realizar máis dun cento de brillantes actuacións no prestixioso café-cantante La Bilbaína, da rúa do Paseo en Ourense, que contratava as mellores cupletistas do momento.

Entre os anos 1955 e 1965 forma orixinal dúo –acordeón e batería (tradición e modernidade)– co seu sobriño, Antonio Pousa Añel –comeza con 9 ou 10 anos apenas, cando aínda gasta pantalón curto–, e non dan feito atendendo as demandas de actuación en vodas, espectáculos, festas e bailes de toda a provincia (mesmo nas novenas marianas). Popularmente, eran coñecidos como O Cuco e Os Sobriños, pois tamén participaran nas actuacións outros dous sobriños (o Celso e o Suso). En Maceda, enchén durante anos, todos os catro e vinte de cada mes –días de populosa feira– o popular baile do Quintas (un grande espazo con capacidade para máis de duascenas persoas). No ano 1971, Antonio Pousa había formar co seu tío Joaquín, irmán do Cuco, e con outros tres músi-



Actuación do Cuco como contacontos, coa vestimenta característica, no Orfeón Unión Orensana.

cos a orquestra Musical 71, na que toca a guitarra eléctrica e é a voz solista.

O Claudio participa na inauguración da presa de Belesar no ano 1963, presidida polo Príncipe de España, hoxe o rei Xoán Carlos I e polo ditador Francisco Franco.

Máis adiante, nace, de maneira espontánea –dise que foi por causa dun accidente laboral que tivera o taberneiro polo que comezara a se congregaren alí a xente–, aí por volta do ano 1970, a famosa Charanga do Cuco de Velle, formada, de entrada, por dezaoito integrantes que tocan distintos instrumentos e interpretan fermosas cantigas de maneira espontánea e cordial, aceptando sempre de bo grao a participación dos entusiastas clientes que nas mañás dos domingos e días santos se achegan á taberna A Palleira para beberen uns chanqueiros de bo viño do país e probaren saborosas empanadas e farturentas racións de polbo. Cando se vai interpretar unha peza, sempre fai o mesmo comentario: “- Comezamos en RE maior, que é moi fácil.” Con todo, cando algún atrevido non entoa ben, o Claudio diríxese a el cun imperativo “- Tu fóra, que desafinas”.



Orquesta Musical 71, formada, entre outros, por Joaquín, irmán do Cuco, e polo seu sobriño Antonio. Actuación no Restaurante As Caracochas, a comezos de 1971.

Cóntase que alá en Buenos Aires, no local de tangos Viejo Almacén, nunha ocasión en que unha persoa interpretaba moi mal unha composición, ouviuse unha voz que berraba: “- Eiquí ten que vir o Cuco de Velle pra te botar fóra.” Quen así se expresaba era orixinario de Ourense e estivera moitas veces na Palleira do Cuco.



Debuxo de Maite Vázquez que recreea unha actuación do Claudio en Castro Caldelas.

Un texto publicitario informa das bondades e dos produtos do famoso recinto:

CENTRO DE REHABILITACIÓN Y RELAX DE LA CAPITAL DE ORENSE

- *Palleira típica gallega.*
- *Gran decorado, rústico, grandes recuerdos.*
- *Hermandad a tope.*
- *Grandes “pomadas” de blanco y tinto.*
- *Tóspiros de caña.*
- *Pulpo tipo feira.*
- *Reservado derecho de admisión.*
- *No se admiten drogadictos, ni consumidores de aguas minerales, Gaseosas, mosto, zumo de vaca, etc.,etc.*
- *Puede canturrear cualquier cliente, pero “ojito” no te pases.*
- *Las parejas tienen cabida, pero ...cuidado con las posturas.*

TELEGRAMAS: PACUVE-VELLE
TELÉFONO 000009 (por falta do fío)

A partir do ano 1980, a charanga vive unha etapa de grandes éxitos e de crecente popularidade.

O día 7 de maio dese mesmo ano, A Charanga do Cuco de Velle grava o disco *Na Palleira* no mosteiro de San Salvador de

Celanova (hai manifestacións de gratitude para a xente hospitalaria de Celanova e para os nenos de Bentraces). O produtor do disco, o músico Suso Vaamonde, deixou impresas na carátula as expresivas palabras que se reproducen a seguir:

Hai xa tres anos que vivo en Ourense. Unha mañá de domingo un amigo levoume á aldeña de Velle, a poucos quilómetros de Ourense. Alí nunha vella Palleira, había un fato de amigos cantando arredor dunhas cuncas e unhas tapas. Era a “Palleira” de “Cuco”, home popular na bisbarra, que cos seus amigos creara a “Charanga do Cuco de Velle”.

Aquela festa lembroume os primeiros tempos da Ronda. Lembroume aquelas festas da “Viuda”, ou do “Porco”, “O Chavolas”... Lembroume aquelas cantadas interminables bebendo xarra tras xarra. Escoitando os da Charanga faleilles de gravar un disco que eiquí temos xa. É un xeito de homenaxe a todas esas “Charangas” descoñecidas, que fixeron que o noso folclore, gracias ás cantadas de taberna ou romería non se esqueceran e quedaran para xeneracións vindeiras.

O traballo discográfico, un dos máis orixinais da historia da música galega, reúne once animadas composicións (“Todos los títulos son populares”). Na cara A: “San Saturnino”, “Rosiña”, “Mamita”, “Poutpurri” e “O paraguas do Xosé”; na cara B: “Mexunxe”, “Cantigas e agarimos”, “San Benitiño”, “Trullada da vendima”, “A La Habana” e “Pasarrúas”.

Dúas cancións, “O paraguas do Xosé” —que se interpreta en versión de castrapo coas variantes “O paraguas do José” ou “O paraugas do Gosé”— e “San Benitiño”, son incorporadas axiña ao repertorio colectivo e seguen a ser cantadas aínda hoxe en festas e celebracións. O grupo ourensán Vichelocrego fai unha nova versión de “O paraguas do Xosé”.

Esta é a letra da celebradísima habanera “O paraguas do Xosé”(con este título aparece no disco):

*O paraguas do Xosé (José ou Gosé)
(Do Xosé, do Xosé) (coro)
é un paraguas moi malo
(Do Xosé, do Xosé)*



Disco gravado e editado no ano 1980.

*si le caen cuatro gotas
(Do Xosé, do Xosé)
ya se le humedece el palo
(Do Xosé, do Xosé)
y por eso una mulata
(Do Xosé, do Xosé)
por muy mojada que esté
(Do Xosé, do Xosé)
no se pondría debajo
(De donde, mashshsho?)
del paraguas do Xosé.*

*(coro)
E o que é meu é meu e meu
e o que é teu é meu e teu
e non quero que vaías dicindo
que tumba que dálle que tal e que sei eu.
(bis)*

No blogue de Edelmiro Silveira pódese ler esta sorprendente comparanza:

“Paraugas”

Nun destes días de chuvia, paseaba Edelmiro parapetado no seu paraugas cando descubrín unha perigosa fuga de auga. Lembrou ese mítico paraugas do José que o Cuco de Velle elevou á categoría de arte. Sería o José capaz de xustar fronte á umbrella de Rihanna? Boa molladura irían pillar os dous, razoou non sen envexa.

A banda de Ourense Lamatumbá, con un disco titulado *Paraugas universal* (2008) –os seus integrantes decláranse herdeiros “ilexítimos” do espírito musical da Charanga do Cuco de Velle– fai unha espléndida versión da canción “San Benitiño”.

*Si vas ó San Benitiño,
non vaias ó de Paredes,
que hai outro máis milagreiro,
si vas ó San Beniti ...
Ai, mi madre!*

Ai la la la trai la la la trai la la la...

*Eu non sei qué ten a morena,
eu non sei qué a morena ten,
eu non sei qué ten a morena,
que todos a queren ben.*

Nos comezos de 1990, a charanga grava un novo disco nos estudos da Radio Galega para o programa matinal “Boa Saúde” da TVG, que dirixe Manuel Torreiglesias. Seica estaba previsto distribuílo gratuitamente polos centros e residencias de maiores de Galiza, mais nunca chegou a facerse; tampouco se procurou a súa distribución comercial. A gravación inclúe dez temas (todos populares): “La vaca”, “Viva A Cruña, viva Lugo”, “La vecina de mi barrio”,

“He venido a tu reja”, “Pasarrúas”, “Rosíña”, “Jota”, “La vaquilla colorada”, “Madame Butterfly” e “A Porcona”.

O 23 de xuño de 1980, a agrupación sae por primeira vez da Palleira para amenizar a festa lúdico-deportiva do sanatorio psiquiátrico de Toén (Piñor) Manuel Cabaleiro Goás. Romaría de confraternización que congrega internos, familiares, traballadores e amigos do centro hospitalario.

A primeira actuación para o público acontece na sala de festas “Dominique” da cidade de Ourense o día 3 de outubro deste mesmo ano, con extraordinario éxito de audiencia e de crítica.

O 14 de novembro de 1981, a Charanga do Cuco actúa na clausura da Semana Internacional de Homenaxe aos Maiores, celebrada na residencia Nosa Señora dos Milagres. E o día 26 do mesmo mes, participa na Semana Cultural organizada pola sociedade Albor do Couto (Ourense).

A charanga logo será convidada a participar en diversos programas televisivos.

O 4 de febreiro de 1982 actúa no programa “Esta noite”(TVE), presentado por Carmen Maura e dirixido por Fernando García Tola. Aproveitando o desprazamento a Madrid, a charanga vai actuar no Centro Gallego, onde o señor Claudio é agasallado coa insignia de ouro



O Cuco e a charanga, na actuación que realizan no Centro Galego de Madrid, onde son agasallados coa medalla da institución.



Na taberna de Velle, A Palleira, o Cuco e o seu amigo Secundino que lle axudaba moito no negocio.

da institución. A agrupación toca e canta tamén no pavillón de Galiza na Fitur, con motivo da celebración do Día de Ourense.

Ángel Pérez, compoñente da agrupación, manifesta nunha entrevista que lle realizan nesta altura que a charanga non procuraba a profesionalización, que só actuaban na Palleira para os amigos ou en concertos organizados con fins benéficos. Con todo, dous anos despois da gravación, xa levaban vendidos máis de 5000 copias entre discos e cassetes.

Ao longo de 1982 e 1983, sucédense as actuacións nos máis diversos escenarios e cos máis dispares motivos: na sociedade Amigos de la Gaita Gallega de Ribadeo (Lugo), na Festa da Noite Meiga de Sarria (Lugo), no cuartel da Garda Civil de Santa Mariña (Ourense), na discoteca JB2 do Barco de Valdeorras (Ourense), no Fogar do Pensionista de Ourense, na sociedade cultural Albor do Couto (Ourense), na discoteca Maxim's do Carballiño (Ourense), no pavillón dos deportes dos Milagres no festival Pro-Unicef (Ourense), etc.

O 15 de novembro de 1983 son convidados para participar no programa "Si yo fuera presidente"(TVE), producido e dirixido por Fernando García Tola; repiten actuación no programa do 20 de decembro.

A comezos do ano 1984, hai novas de desacordos e disensións no seo da charanga. O único que ameniza a mañá do domingo na Palleira é o Cuco de Velle co seu acordeón, tal como fixera na primeira etapa, após a apertura do establecemento. Os outros compoñentes da banda estaban a tocar nun bar que era propiedade dun deles.

O programa da sociedade cultural Albor do Couto (Ourense) de 1985 recolle o anuncio da



Cartaz anunciador da Festa-homenaxe que se lle tributa ao señor Claudio no ano 1988.

actuación do Cuco de Velle. E no programa dunha Campaña das Letras Galegas celebrada en Vigo –quizais do ano 1986– aparece novamente a referencia á actuación da Charanga do Cuco de Velle.

No mes de xuño de 1988, difúndese a nova da grave doenza do señor Claudio –hemorragia cerebral–, que obriga ao seu ingreso na Residencia Sanitaria de Ourense.

No ano 1988, promovida e organizada pola Asociación de Veciños de Velle, tribútaselle emotiva e merecidísima homenaxe na que participan máis de dúas mil persoas, expresión de recoñecemento e gratitude da sociedade ourensá á súa traxectoria artística e vital, coa dedicación dunha rúa na localidade natal. Representantes das asociacións veciñais e das máis diversas entidades de Ourense súmanse ao recoñecemento. Ilustres personalidades participan na convocatoria: Manuel Veiga Pombo, alcalde de Ourense; Victorino Núñez, presi-



Dous taberneiros célebres, o señor Claudio e o señor Emilio –O Campante– no bar O Campante (Ourense).

dente da Deputación provincial; Xosé Henrique Rodríguez Peña, conselleiro de Pesca da Xunta de Galicia; Javier Suances, representante do Parlamento de Galicia; etc.

Sucédense as actuacións da Banda de Gaitas da Deputación provincial, da Coral De Ruada e da Coral do barrio de Covadonga. A festa vespertina é amenizada por agrupacións musicais e charangas chegadas desde distintos lugares da provincia.

No ano 1989, a Charanga do Cuco de Velle aínda participa nos actos organizados con motivo da Feira do Cocido de Lalín.

E o 1 de novembro de 1990, a agrupación actúa no programa “Sitio distinto” da TVG, espazo musical e de entrevistas dirixido e presentado polo escritor e produtor audiovisual Antón Reixa, vocalista do grupo de rock Os Resentidos.

Nestes últimos anos, as limitacións físicas impídenlle ao Cuco acudir coa charanga ás actuacións ás que son convocados.

O pasamento do músico e humorista pecha as portas da Palleira e clausura as trouladas matinais de domingos e días santos, cando a aldea de Velle se engalanaba con cantares e parrafeos.

O seu sobriño, Antonio Pousa Añel, manifestaba poucos días despois da desaparición do Cuco:

“Era como un deus; era como un milagre. Todo o mundo se ofrecía a ir tomar o pulpo á súa palleira. Non se explicaba a concorrencia de tanta xente que visitaba o seu local, formándose inclusive grandes caravanas.”

E unha veciña de Velle salientaba: “Era a persoa máis boa e divertida que Deus fixo no Mundo.”

Manuel Rego Nieto, con motivo das aparicións televisivas da charanga, agasállanos con este retrato verbal do pequeno paraíso da taberna cantareira e do seu espírito festeiro (“Cuco de Velle”, en *La Hoja del Lunes*, 9-01-1984):

En la margen izquierda del padre Miño. Allí, cerca de la capitalidad orensana, una bodega como hay mil. Esta, la del Cuco, en Velle. Al pie de la santa Marta bendita, que cura males si los hay.

Domingo tras domingo, un grupo de gentes del Orense perdurable, se reúnen cada mañana, para celebrar el rito y cumplir con la ‘religiosidad’, que el vino nacido de la uva oferta. Están las pulpeiras también. Los coches en las cunetas. Resuenan los alalás, las muiñeiras, las canciones norteñas,... Se diría que es un orfeón, una coral. Es mucho más: es la amistad que congrega, y se disipan los temores, las rencillas.

A romaría da Saínza réndelle fervoroso tributo, igual que ao Ernesto da Carballal, pola súa impagábel contribución á festa durante moitos anos.

No ano 2005, con motivo das festas da Santa Marta en Velle, tribútaselle novo recoñecemento popular, coa presenza da súa filla Marisa e do seu xenro José Antonio e coa actuación das bandas municipais de Ourense, Barbadás, Vilanova dos Infantes e Celanova no campo do Outeiro, onde fervor e tradición congregaban millares de persoas no mes de agosto pola romaría da Santa Marta.

Home miúdo, de ollar vivaz e curioso, talento natural para o humor e a alegría, intelixente e cordial, sempre xeneroso e vital, leal depositario da esencia das manifestacións populares (grandes dotes para a improvisación-desafíos). O Cuco acostumaba a manifestar: “- A min o que me dá a vida é a alegría, ir coa charanga ás festas e a onde sexa; se non saíra, sería a peor enfermidade.”

Chega a posuír un tesouro de títulos:

Conde de Abadego.
Marqués da Enseada.
Duque da Pomada.
Brigadier dos Tóspiros.
Paladín da Música.
Sibarita da Boa Mesa.
Socio Honorario da Escala de Milán.

Reitor do Teatro de Viena.
Doutor Honoris Causa da Música Galega.
Membro de Honra da Coral De Ruada.
Míster Universo Ano 1936.

A herdanza cultural que nos deixa é inmensurábel. Após unha pequena etapa de silencio e esquecemento, o acordeón volve coñecer tempos de esplendor e gloria ao ser recuperado por numerosos grupos e charangas musicais. Desde hai anos, véñense celebrando na cidade das augas quentes espectaculares encontros internacionais de intérpretes de acordeón diatónico. No Conservatorio Profesional de Música de Ourense, é especialidade impartida desde o ano 1990.

Cando se cumpre o trixésimo aniversario da aparición do disco *Na Palleira*, no acto inaugu-

ral das Festas Grandes da cidade, o día 20 de xuño de 2010, unha nova formación –Sonora Filantrópica– tribútalles espontánea e fermosa homenaxe de gratitude e admiración ao Cuco ao interpretar na praza Maior, coreadas polo numeroso público asistente, as dúas pezas máis singulares da popular charanga: “O paraugas do Xosé” e o “San Benitiño”.

Fabuloso animador da cultura popular –música, danza, narración– ao longo de máis de medio século, moderno xogral de formación autodidacta, home sempre conforme co que tiña, o Claudio ou o Cuco de Velle foi delicado e maxistral intérprete de acordeón e pandeireta, tivo o don da palabra amena e terapéutica, que soubo ser feliz e facer felices a cantos respiraban o seu mesmo ar.



A viñeta do Carrabouxo lamenta o pasamento do Cuco (La Región, 09-03-1993).

Actividades

ano 2009

3 de xaneiro

Concerto de aninovo na Igrexa de Santiago da Ponte. Con este concerto que ofreceu a CORAL DE RUADA na Igrexa de Santiago da Ponte, finalizaron os concertos corais programados pola Concellaría de Cultura do Concello de Ourense. Así comezaba tamén a súa andaina de diferentes actuacións que a Coral ten programados xa para este novo ano.

6 de xaneiro

CORAL DE RUADA cantou a Misa de Reis na Catedral de San Martiño de Ourense. O Bispo de Ourense, Luís Quinteiro Fiúza oficiou na Catedral unha misa solemne, acompañado do Cabido Catedralicio, co gallo da festividade dos Reis Magos. Coral De Ruada que foi a encargada de cantar a Misa, incluíu no programa algunhas panxoliñas do seu repertorio.

4 de febreiro

CORAL DE RUADA estivo presente na inauguración da feira gastronómica “Xantar” e despois do tradicional pregón, seguiu a intervención da CORAL que interpretou varios temas vinculados ás festas gastronómicas.

7 de febreiro

A CORAL DE RUADA celebrou a súa Asemblea Xeral Ordinaria anual no seu local situado no ático do Teatro Principal. Os coralistas analizaron diversos aspectos do funcionamento da CORAL durante o ano pasado, como son (actividades realizadas, repertorio, vestuario, ensaios, actuacións, actividades culturais, situación económica, etc.) e a previsión de actividades deste ano. O balance do ano foi positivo polas actividades levadas a cabo e polos éxitos recollidos nos diferentes concertos que a CORAL impartiu por toda Galicia e fóra de Galicia. A Xunta de Goberno da



Na inauguración da X edición de Xantar.

CORAL recibiu as felicitacións dos coralistas pola súa dedicación e traballo levado a cabo durante o ano. Tamén o Director recibiu os parabéns dos membros da CORAL polo seu tesón, esforzo e nivel artístico acadados con DE RUADA.

28 de febreiro

A CORAL DE RUADA desprazouse hasta Viveiro, Lugo, para ofrecer un concerto no salón de actos do Casino de Viveiro Club Náutico. Co salón de actos repleto de público, a CORAL tivo unha destacada actuación que recibiu moitos aplausos e puxo o broche final as actividades que celebra a Sociedade do Casino durante o mes de febreiro.

16 de marzo

Gravación do Canto das Chirimías da Catedral de Santiago. CORAL DE RUADA foi invitada a participar na gravación do segundo traballo discográfico de “Brañas folk”, titulado “Alalá do Cebreiro” no que se mestura a tradición con ritmos foráneos. Deste acon-



Celebración da Asemblea Xeral Ordinaria.

tecemento dáse máis información na sección “GRAVACIÓN CON BRAÑAS FOLK”.

30 de marzo

A CORAL DE RUADA presentou o número 7 da súa revista no Centro Cultural da Deputación. A publicación consta dunha serie de artigos elaborados por membros da CORAL e por diversos colaboradores que falan da actualidade da entidade e da súa importancia para Ourense. A revista patrocinada pola Deputación ten unha tirada de 600 exemplares e distribúese de balde entre os coralistas, amigos da CORAL, institucións, bibliotecas e centros galegos, entre outros.

22 de abril

A CORAL DE RUADA presentou o programa de actos previstos para celebrar “un aniversario tan importante coma este, tanto para a propia CORAL coma para a cidade de Ourense”, sinalou nas súa intervención o Presidente da CORAL, Eladio Quevedo Almoína, que engadiu: “A CORAL chega aos seus noventa anos dándolle ó canto desde Ourense e polo mundo, sobrevivindo ás monarquías, repúblicas e democracias, mentres afinaban as súas voces para enxalzar á terra e ó pobo galego, tal e como está recollido nos nosos estatutos”. A CORAL DE RUADA festexará os seus 90 anos cun libro, unha exposición de parte do seu patrimonio e diversos actos musicais. O acto celebrouse no Centro Cultural do Simeón e contou coa presenza do Presidente da Deputación, José Luís Baltar, a Concelleira de Cultura, Isabel Pérez, Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA, coralistas e público, amigos da CORAL. Deste acto dáse máis información no suplemento “CORAL DE RUADA: 90 ANOS”.

15 de maio

No IES Julio Prieto Nespereira tivo lugar a celebración da graduación dos alumnos que cursan e acaban o segundo curso de bacharelato. Para dar máis realce a este acto contou coa presenza da CORAL DE RUADA baixo a dirección de J.J. Rumbao Requejo, catedrático de música do devandito centro.

17 de maio

Un ano máis, CORAL DE RUADA foi invitada a participar nos diferentes actos culturais que se celebran en Vilanova dos Infantes co gallo da tradicional Romaría Etnográfica Raigame que reúne a moito público procedente de diferentes puntos da nosa



Concerto en Viveiro (Lugo).



Presentación do nº 7 (ano 2008) da revista “Coral De Ruada”, na Deputación de Ourense



Na Romaría Etnográfica “Raigame”, en Vilanova dos Infantes.



Presentación dos actos do 90º Aniversario da Coral De Ruada, no salón de actos do Centro Cultural da Deputación (edificio Simeón) de Ourense.



xeografía. A CORAL cantou a Misa na igrexa parroquial e a continuación ofreceu un concerto para todos os asistentes.

25 de maio

75º Aniversario da chegada a Ourense das Josefinas. CORAL DE RUADA estivo presente e puxo a súa música no solemne acto de celebración desa efeméride. Contou coa presenza do Alcalde de Ourense, Francisco Rodríguez Fernández e do Bispo de Ourense, Monseñor Quinteiro Fiúza, a quen lle gustou especialmente o Alalá de Muxía.

5 de xuño

CORAL DE RUADA na homenaxe a Alexandre Bóveda. A Fundación Vicente Risco continuou cos



A Coral De Ruada no 75º Aniversario da presenza en Ourense das Josefinas.



Xaquín Vales durante a súa conferencia sobre Alexandre Bóveda.



Cantando a Misa en Oseira e posando, ao freemate da mesma, co abade de Oseira, Juan Javier Martín Hernández, que tivo a xentileza de celebrar a Misa da Coral De Ruada.

actos de homenaxe ao político e intelectual Alexandre Bóveda, organizando no paraninfo do IES Otero Pedraio unha charla sobre a vida e influencia deste personaxe ourensán, que correu a cargo do noso compañeiro coralista e investigador Xaquín Vales "Xocas". Na súa intervención desenvolveu con abundancia de detalles e citas a participación de Bóveda como membro da Coral Polifónica de Pontevedra, despois do seu paso polo Orfeón Unión Ourensán da Cidade das Burgas. DE RUADA pechou o acto cun pequeno concerto.

14 de xuño

Romaría de Oseira. Como é tradicional, CORAL DE RUADA reuniu a tódolos seus amigos en Oseira para conmemorar a súa primeira presentación ante o público ourensán o día de San Xoán de 1919. O primeiro acto foi a Misa cantada pola CORAL e oficiada polo Superior do mosteiro de Oseira e futuro Abade da Orde monástica. Despois da Misa, houbo unha comida popular na carballeira, ó pé do río e á sombra, na que non faltaron o polbo, pan de Cea, viño e refrescos ofrecidos pola CORAL, e outras viandas de cada quen. O Sudelegado do Goberno, Camilo Ocampo, acompañado pola súa dona, Pilar, compartiu mesa e xantar co Presidente da CORAL, Eladio Quevedo. A festa foi moi concorrida e estivo animada polos cantos de tódolos asistentes, acompañados polo grupo instrumental da propia CORAL, un grupo do coro irmán Cántigas da Terra da Coruña e máis a charanga "Doutor Anchoa" do Carballiño. Este encontro serve para compartir os ruadistas cos seus amigos e agradecerlles o apoio prestado durante todo o ano.

20 de xuño

Voda de Montse e Carlos en Allariz. CORAL DE RUADA puxo a música na voda da filla de Gerardo Gómez Gómez, coralista solista dos máis antigos da CORAL; todo un exemplo, modelo e referente do compromiso que debe ter un coralista coa CORAL. Logo invitaríanos a unha cea no restaurante San Miguel.

20, 21, 26, 27 e 28 de xuño

III Certame Internacional de Coros, "De Ruada", Festas de Ourense 2009. A música tamén foi un dos principais atractivos das festas de Ourense. Por terceiro ano consecutivo, celebrouse o Certame Internacional de Coros "De Ruada" no Teatro Principal. Este evento contou co patrocinio da





Despois da Misa, xantar, charanga, troula, cantigas... na carballeira.

Concellería de Cultura, Festas e Festival de Cine do Concello de Ourense. Destes concertos, incluído o Concerto dos Amigos da CORAL DE RUADA, dáse máis información no suplemento “CORAL DE RUADA: 90 ANOS”.

27 de xuño

Entrega á CORAL DE RUADA da medalla de ouro “Marcial del Adalid”. Os membros da Real Academia de Belas Artes “Nosa Señora do Rosario”, presididos por María de las Mercedes Goicoa Fernández, desprazáronse ata Ourense para proceder á entrega da Medalla de Ouro “Marcial del Adalid” á CORAL DE RUADA. Deste acto dáse máis información no suplemento “CORAL DE RUADA: 90 ANOS”.

4 e 5 de xullo

A CORAL DE RUADA foi invitada polo Orfeão de Águeda, en devolución da visita que o Orfeão portugués fixo a Ourense durante a celebración do III Certame Internacional de Coros De Ruada, para participar durante dous días en diferentes actos.

Día 4: O primeiro deles foi a homenaxe a “Armando Castela”, fundador do Orfeão de Águeda. Este evento celebrouse na Praza Primeiro de Maio, onde tamén se inaugurou un monumento alusivo ó acto. Contou coa presenza do Presidente da Cámara e outros persoeiros da vida política e social de Águeda. Despois dos discursos de rigor nos que se resaltou a importancia de Armando Castela para a música e cidade de Águeda, actuaron a CORAL DE RUADA e o



A Coral De Ruada cantando na Praza Primeiro de Maio de Águeda (Portugal) e no teatro São Paulo da mesma cidade.



A Coral de Ruada no teatro Rosalía Castro da Coruña, baixo a dirección do subdirector Álvaro Iglesias Montes.

Orfeão de Águeda. Posteriormente desprazáronse ao cine teatro São Pedro onde a CORAL DE RUADA, o Orfeão de Águeda e Joaquim Teles (Quiné), Percussão e Composição, ofreceron un concerto que foi moi aplaudido polos asistentes.

Día 5: Ó día seguinte as dúas agrupacións sumáronse aos alumnos do Conservatorio de Música de Águeda, ofrecendo un recital moi variado na Casa do Adro. Posteriormente todos compartimos unha suculenta merenda campestre.

9 de xullo

CORAL DE RUADA na presentación de segundo traballo discográfico “Brañas Folk”. Deste acontecemento dáse máis información na sección “GRAVACIÓN CON BRAÑAS FOLK”.

12 de xullo

CORAL DE RUADA en Meis, Pontevedra. Patrocinado por Caixanova, CORAL DE RUADA desprazouse ata a vila pontevedresa de Meis para ofrecer un concerto no auditorio multiusos co gallo da celebración das festas locais. A CORAL ofreceu un variado programa, fiel o seu labor de difusión dos temas folclóricos galegos e polifonía galega e universal que foi moi aplaudido polos asistentes.

24 de xullo

CORAL DE RUADA en Celanova. Por mor do convenio asinado con Caixanova, CORAL DE RUADA trasladouse a Celanova para ofrecer un concerto no salón de actos do mosteiro de San Rosendo dentro do programa de actos culturais que durante este mes de xullo se están a realizar naquela vila. O concerto resultou do agrado dos moitos asistentes que premiaron con repetidos aplausos cada unha das diferentes interpretacións da CORAL.

3 de setembro

90 anos da CORAL DE RUADA nunha exposición. A CORAL DE RUADA celebrou un dos actos principais dentro do seu nonaxésimo aniversario. O Centro Cultural da Deputación abriu as súas portas para dar paso aos recordos materiais que ao longo de 90 anos recompilou en cada unha das súas actuacións: unha exposición baixo o lema “Sete voces para a Coral De Ruada”. Deste acto dáse máis información no suplemento “CORAL DE RUADA: 90 ANOS”.

19 de setembro

A CORAL DE RUADA participou nun Encontro de Corais que se celebrou no Auditorio do C.V.C. de Valladares (Vigo), esta vez baixo a dirección do que xa fora director da CORAL, José María González Álvarez, debido a dimisión do director Juan José Rumbao Requejo que durante 9 anos levou a dirección de CORAL DE RUADA. Tamén foron invitadas a Coral “San Mamede” do C. C. de Zamáns (Vigo) e a Coral Polifónica “El Eco” (A Coruña). CORAL DE RUADA interpretou un programa na súa liña de sempre, composto por cancións da música popular e polifonía galega. Moi ovacionada.

27 de setembro

Clausura da exposición “Sete voces para a Coral De Ruada” no Centro Cultural da Deputación. O día 4 de novembro trasladarase ao Auditorio Municipal.

2 de outubro

A CORAL DE RUADA estivo pola mañá, na Catedral Basílica de Ourense, cantando a misa solemne dos Santos Anxos Custodios, oficiada polo



No teatro Principal da vila pontevedresa da Estrada. Foi o primeiro concerto que o novo director, Xoán Antón Vázquez Casas, dirixiu á Coral de Ruada.

bispo, Monseñor Luís Quinteiro Fiuza, co gallo da celebración da festividade patronal da Policía. A CORAL DE RUADA estivo dirixida polo seu novo director Xoán Antón Vázquez Casas, que se estreou como director de DE RUADA con esta celebración.

11 de outubro

A CORAL DE RUADA que este ano festexou o seu 90 aniversario, trasladouse á Coruña para participar nun concerto no emblemático Teatro Rosalía de Castro onde compartiu escenario co coro “Cantigas da Terra”. Antes desfilaron polo Cantón Grande, onde os camiñantes se detiñan para contemplalo. Ao remate das actuacións celebrouse unha cea de confraternidade. Ante a imposibilidade de poder acudir o novo director, este concerto foi dirixido polo sudirector e coralista Álvaro Iglesias Montes.

17 de outubro

CORAL DE RUADA participou nun concerto que se celebrou na vila pontevedresa da Estrada co gallo do X aniversario da Coral Polifónica de Berres daquela localidade. No concerto, que tivo lugar no Teatro Principal, tamén participaron a Coral Souto do Reixón da vila luguesa de Fonsagrada e a Coral Polifónica de Berres (A Estrada). Pechou o acto a CORAL DE RUADA, que interpretou un variado programa de polifonía e música popular que foi do agrado dos asistentes.

22 de outubro

O Presidente da Casa de Ourense en Bos Aires visita á Coral De Ruada. A CORAL DE RUADA recibiu

a visita do presidente da Casa de Ourense en Bos Aires, o ourensán oriúndo de Bande, Alfredo Enríquez Badas, acompañado da súa dona. Acudiron a un dos ensayos da CORAL. O Presidente da CORAL, Eladio Quevedo Almoína, recibiu e agasallou ós visitantes con diversas publicacións e os dvds últimos que gravou, incluído o das primeiras cantigas, correspondentes ó ano 1929. Ó final, os membros da CORAL e os visitantes plasmaron o seu encontro nunha fotografía antes de despedirse, ademais de firmar no libro de honra.

4 de novembro

A exposición “Sete voces para a Coral De Ruada”, que xa se mostrara no Centro Cultural da Deputación durante o mes de setembro, pasa agora ao Auditorio Municipal de San Francisco, onde permanecerá até o día 27.

7 de novembro

Celebración do magosto. Ademais das nosas actuacións, as máis recentes en Valadares, a Coruña e a Estrada, a familia ruadista organizou unha comida cos amigos e familiares no restaurante San Marcos de Cudeiro para celebrar unha das festas máis tradicionais do calendario. Como é habitual, despois de degustar un bo cocido galego e viño da Ribeira Sacra, entre castaña e castaña, chupito e chupito, acompañados polo grupo instrumental, non faltaron as cantigas que nos caracterizan e identifican como CORAL DE RUADA. Foi un día de lecer que serviu para compartir mesa, cantos e amizade entre tódolos coralistas, familiares e amigos.



A Coral De Ruada en San Domingos de Bonaval, Santiago de Compostela, na clausura dos actos de entrega dos premios “Grello de Ouro” da Fundación “Amigos de Galicia”.



Concerto no teatro Joaquín Turina de Sevilla. Como se pode apreciar, o público encheu o teatro.

11 de novembro

San Martiño na Catedral. CORAL DE RUADA participou na solemne celebración eucarística que tivo lugar na Igrexa Catedral co gallo da festividade de San Martiño, patrón da diocese de Ourense. Presidiu a misa, o Bispo, Luís Quinteiro Fiúza, co que concelebraron os cóengos do Cabido Catedralicio. O alcalde da cidade, Francisco Rodríguez, fixo a tradicional ofrenda da corporación municipal a San Martiño a quen lle pediu que ilumine as decisións políticas, sempre fundamentadas na esperanza, na igualdade e na xustiza, concluíndo que “en tempos de tribulación, os gobernantes saibamos poñemos do lado dos máis débiles”. O Bispo na súa homilía tamén avogou por primar os principios sociais e a loita pola xustiza e sinalou que “todos debemos sentímos implicados, porque tal ben común só se pode acadar coa harmonía na convivencia social. Hai que buscar o camiño da fraternidade”

14 de novembro

CORAL DE RUADA ofreceu un concerto no auditorio de Pedornes, na localidade pontevedresa de Oia, por mor do convenio que a Coral ten asinado con Caixanova. Co auditorio cheo de público, a CORAL ofreceu un variado programa da música popular e polifonía galega. Os asistentes amosáronse moi receptivos en todo momento coa CORAL e premiaron as nosas intervencións con fortes aplausos.

20 de novembro

A CORAL DE RUADA participou no colexio dos Salesianos na segunda xornada do “Certame Outonal de Corais”, organizado pola Consellería de Traballo. Polo certame que comezou o día anterior, xoves, pasaron varias agrupacións corais. Tamén estiveron presentes nesta data, a agrupación coral do centro socio-comunitario de Ourense, de Viana do Bolo (Orfeón vianés) e de Ribadavia (Ecos do Avia), ademais da Real Banda de Gaitas da Deputación. O acto contou coa presenza do Delegado da Xunta en Ourense, Rogelio Martínez e coa do Delegado da Consellería de Traballo, quen ó final deu un agasallo ao presidente da CORAL, Eladio Quevedo Almoína.

21 de novembro

A CORAL DE RUADA puxo o colofón ao acto de entrega do “Grello de Ouro” na súa XXIII edición que a Fundación “Amigos de Galicia”, presidida por Jesús

Bustos, concedeu a Manuel Fernández de Sousa-Faro, presidente de Pescanova. Alberto Núñez Feijóo, titular da Xunta de Galicia, puxo como exemplo de éxito empresarial a Manuel Fernández de Sousa-Faro e ó seu grupo, Pescanova. Co auditorio cheo de público CORAL DE RUADA tivo unha magnífica actuación que foi moi aplaudida. Ao final fixo unha foto para a historia e para o recordo co Preside te da Xunta, Alberto Núñez Feijóo.

27 de novembro

Clausura definitiva da exposición “Sete Voces para a Coral De Ruada”, despois de case dous meses de apertura ao público no Centro Cultural da Deputación durante o mes de setembro e no Auditorio Municipal de San Francisco en novembro.

4 ao 8 de decembro

CORAL DE RUADA realizou unha nova andaina por terras andaluzas. A expedición ruadista partiu o venres pola noite, para chegar á primeira hora da mañá do sábado.

Día 4: Saída de Ourense pola noite para chegar a Sevilla ao día seguinte pola mañá.

Día 5: Xa polo serán, ás 20’30 horas, a CORAL DE RUADA ofreceu un concerto no teatro Joaquín Turina de Sevilla. Co teatro cheo de galegos e tamén andaluces, a CORAL DE RUADA acadou un sonoro éxito, ofrecendo un selecto e variado programa da música popular e polifonía galega, polo que recibiu reiterados “aplausos por sevillanas” que os ruadistas agradeceron saudando varias veces. Despois do concerto os membros da CORAL desprazáronse ata o Fogar Galego de Sevilla onde foron recibidos pola súa Xunta directiva e agasallados cunha cea.

Día 6: O domingo día 6 pola mañá, a CORAL desprazouse ata Córdoba onde ofreceu un concerto na igrexa da Magdalena ás 12’30 horas, que resultou outro rotundo éxito, pola asistencia de público e pola intervención da CORAL que foi moi aplaudida en cada unha das súas intervencións. Finalizado o concerto, os membros da Casa de Galicia en Córdoba ofreceron un almorzo aos membros da expedición ourensá. Estes mesmos galegos residentes na cidade dos califas actuaron como guías dos membros da CORAL, acompañándos a visitar a Mezquita, o Alcázar ou a xudería.

Día 7: O luns, día 7, estivo dedicado a visitar os distintos monumentos sevillanos: Reales Alcázares, a Giralda ou A Torre de “el Oro”, etc., acompañados



Tamén na Igrexa da Magdalena de Córdoba a Coral De Ruada acadou un grande éxito.



Concerto de Nadal 2009 na Catedral de Ourense.

sempre por membros do Fogar Galego de Sevilla. Pola noite celebrouse unha cea no Fogar Galego, con “queimada e esconxuro”, cantigas, etc. despedíndose así da colectividade galega en Andalucía.

Día 8: O martes, día 8, CORAL DE RUADA emprendeu a viaxe de regreso de madrugada para chegar a Ourense a noiteña.

Cómpre sinalar que os concertos estiveron presentados pola organista da CORAL, Irma Fernández Alonso, e o noso colaborador Adolfo Salgado Pérez.

12 de decembro

CORAL DE RUADA participou nun concerto que se celebrou na vila pontevedresa da Vila de Cruces, por mor do convenio con Caixanova. O concerto, que tivo lugar no auditorio municipal, Xosé Casal, congregou a moito público, que amosou a súa satisfacción polo programa ofrecido e o bo facer, unha vez máis, de CORAL DE RUADA.

22 de decembro

Concerto de Nadal na igrexa de Santiago de Allariz. CORAL DE RUADA ofreceu o seu concerto de Nadal, como ven sendo costume nestes últimos anos, na Igrexa de Santiago de Allariz. A CORAL interpretou un selecto programa de panxoliñas do seu repertorio que é moi amplo e variado, e que recibiu prolongados aplausos do público asistente. Entre os asistentes atopábase o ex director da CORAL DE RUADA, Juan José Rumbao Requejo que foi invitado polo novo director, Xoán Antón Vázquez Casas, a dirixir *Noite de Luz, Noite de Paz*, quen a aproveitou tamén a ocasión para gabar o traballo do seu predecesor ao fronte de CORAL DE RUADA. Os coralistas rubricaron esas palabras de Xoán Antón Vázquez Casas para o seu predecesor Juan José Rumbao Requejo tributándolle efusivos e prolongados aplausos.

29 de decembro

A CORAL DE RUADA ofreceu o seu tradicional “Concerto de Nadal 2009” no incomparable marco da Catedral de San Martiño repleta de público. Foi a edición nº 18 deste concerto, que se converte, ao lado do “Nacemento” do escultor Arturo Baltar, nun dos principais referentes das festas de Nadal na cidade. A CORAL interpretou unha ampla variedade de cánticos: panxoliñas galegas e panxoliñas tradicionais españolas, europeos e da polifonía universal. As voces da CORAL ensambladas coa beleza arquitectónica do templo formaron unha fermosa postal de Nadal para todos os ourensáns que acudiron ó evento, que foron moitos e premiaron con fortes aplausos cada unha das súas interpretacións. Na presentación do programa do concerto, o Presidente da CORAL DE RUADA, Eladio Quevedo Almoina, recordou que neste ano que estamos a rematar, a CORAL DE RUADA organizou o III Certame Internacional de Coros “De Ruada” dentro da programación das festas de Ourense, editou un novo número da súa revista, recibiu a medalla de ouro Marcial del Adalid, percorreu un gran número de vilas e cidades do noso país e celebrou varios actos para conmemorar o seu 90º aniversario. Agradeceulle ó Neno a súa permanente tutela para coa nosa CORAL e pediulle que nos siga a protexer no novo ano que comeza, baixo a dirección de Xoán Antón Vázquez Casas academos, cando menos, os mesmos éxitos que puidemos vivir co anterior director, Juan José Rumbao Requejo. Tamén lles expresou o máis sincero agradecemento pola súa fidelidade e pola agari-mosa acollida que nos dispensan ano tras ano. Nos primeiros bancos estiveron presentes o Presidente da CORAL, membros da Xunta de Goberno, o deán da Santa Igrexa Catedral, Serafín Marqués, e a Concelleira de Cultura, Isabel Pérez. O concerto rematou co coñecido canto *Adeste Fideles*, no que se invitou a participar a tódolos asistentes o acto.

A XUNTA DE GOBERNO INFORMA

Composición da Xunta de Goberno

<i>Presidente:</i>	D. Eladio Quevedo Almoína
<i>Vicepresidente 1º:</i>	D. Emilio Rodríguez Portabales
<i>Vicepresidente 2º:</i>	D. Samuel Lago Fernández
<i>Secretario Xeral:</i>	D. Manuel Souto Prieto
<i>Tesoureiro:</i>	D. Manuel Ángel Sánchez Pérez
<i>Interventor e arquiveiro:</i>	D. Carmelo Jesús Hernández Morán
<i>Director Artístico:</i>	D. Xoán Antón Vázquez Casas
<i>Subdirector Artístico:</i>	D. Álvaro Iglesias Montes
<i>Vogais:</i>	Da. María Belén Vázquez Lamela Da. Jesusa Varela García Da. Ana María Herrero Prieto D. Gerardo Gómez Gómez D. Luis Ángel Fernández Iglesias D. Camilo Villanueva Valdés D. José Manuel Fernández Sobrino D. Juan Luis Saco Cid

Coralistas

O cadro de coralistas actual é o seguinte:

DIRECTOR ARTÍSTICO	Ángeles Cofán del Río	Pedro Miguel Leonardo Rodrigues F.	Alfonso Rapela Sotelo
Xoán Antón Vázquez Casas	Sandra María Doval González	Emilio Rodríguez Portabales	Manuel Ángel Sánchez Pérez
SUBDIRECTOR ARTÍSTICO	María Gómez Cid	José Rodríguez Suárez	Manuel Souto Prieto
Álvaro Iglesias Montes	Ana María Herrero Prieto	Xaquín Vales Rodríguez	INSTRUMENTOS POPULARES
SOPRANOS	Concepción López Fernández	José Manuel Vázquez Rodríguez	Antonio André Gabián (gaita)
Patricia Blanco Valdés	María Isabel Pérez Martínez	BARÍTONOS	Patricia Blanco Valdés (percusión)
María Elena González Iglesias	María del Pilar Rodríguez Fernández	Juan José Alonso Merino	Luis Borrajo Nóvoa (percusión)
Ana María López Fernández	María Blanca Taboada Montes	Luis Borrajo Nóvoa	Antonio Carrizo Cadaya (percusión)
Fátima María Malingre Grande	Jesusa Varela García	Luis Ángel Fernández Iglesias	José Corral Rivera (percusión)
Florita Outeiriño Fernández	María Belén Vázquez Lamela	Alfonso Fidalgo Conde	Manuel Freire Pérez (gaita)
Lourdes Rodríguez Mira	TENORES (Primeiros e Segundos)	Manuel Rodríguez Rodríguez	Xosé Antón Laxe Martiñán (gaita)
Luisa Rodríguez Nóvoa	Carlos Álvarez Expósito	Camilo Villanueva Valdés	Desiderio Martínez Vila (gaita)
Ana María Saa Hermida	Antonio Barreira Gómez	BAIXOS	Manuel Souto Herrera (gaita)
Ángeles Soto del Río	Raúl Cachaldora Fernández	Eduardo Balvís Outeiriño	Emilio Rodríguez Portabales (<i>zanfona</i>)
Cristina Torreiro Sebastián	Gerardo Gómez García	Juan Canal López	Óscar Vázquez Fernández (gaita)
Laura Zon Pereira	Gerardo Gómez Gómez	Antonio Graña González	ÓRGANO E PIANO
CONTRALTOS	Francisco González Gamallo	Carmelo Jesús Hernández Morán	Irma Fernández Alonso
Elisa Álvarez Cabo	Álvaro Iglesias Montes	Baldomero Pazos Valdés	
Pilar Baltar Rodríguez	Alfredo Pérez Vázquez	Julio Pérez Dorribo	

Actividade da Xunta de Goberno

Os membros da Xunta de Goberno da CORAL DE RUADA realizaron, durante todo o ano 2009, múltiples xestións de todo tipo para que o funcionamento da institución se desenvolvese do mellor xeito posible. Neste sentido foron numerosas as entrevistas e intercambios de información realizados ante os responsables das distintas administracións públicas, relixiosas e privadas. Estas xestións permitíronnos asinar distintos convenios de colaboración que nos permitiron desenvolver o alto nivel de actividade que describimos en páxinas anteriores.

Ademais prestamos especial atención a outros temas, como pode verse a continuación.

Vestuario

Confeccionáronse e adaptáronse prendas para as novas incorporacións. Tamén se fixo un equipo completo, tanto de verán como de gala, para o novo director artístico.

Filmoteca

Estamos tratando de obter copia dos distintos filmes nos que participou a CORAL DE RUADA. Trátase dun labor complexo, pero moi ilusionante.

Videoteca

Temos moitos vídeos procedentes de gravacións particulares, programas de televisión, etc. Estamos a dixitalizalos e inventarialos. Neste sentido é de agradecer a colaboración do Arquivo Sonoro de Galicia, do Consello da Cultura Galega.

